

ISSN: 2602-4969

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and Education

Editör
Dr. Serdar BULUT

www.isoredj.com

ISOREJ

Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi
The Journal of International Social Research and National Education

ISOREJ dergisi yılda 4 kere (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayın yapan ulusal/uluslararası hakemli bir dergidir.

*ISOREJ dergisinde yayınlanan yazıların
bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.isorej.com'a aittir.
ISOREJ'de yayınlanan yazılar dergi yayın kurulunun haberi olmaksızın çoğaltılamaz.
Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.*

The Journal of International Social Research and Education (Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi), Ulusal/Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

Tarandığımız İndeksler

SOBİAD, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), Research Bible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

Editor
Prof. Dr. Serdar BULUT

e-ISSN: 2602-4969 / p-ISSN: 2602-4969
Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
Alanya/Antalya-TURKEY
30 / 06 / 2024

Year: 8 - Number: 6 – Summer 2024

The Journal of International Social Research and National Education
Year: 8 - Number: 6 - Summer 2024

Prof. Dr. Abdullah Şengül
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Ali Temizel
Prof. Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır
Prof. Dr. Faruk Kaya
Prof. Dr. Hamdi Alper Güngörmüş
Prof. Dr. İlkunur Meşe
Prof. Dr. Mehmet Çeribaş
Prof. Dr. Mustafa Oral
Prof. Dr. Sare Şengül
Prof. Dr. Soyalo Tamçelik
Prof. Dr. Şafak Ünüvar
Prof. Dr. Şuayip Özdemir
Prof. Dr. Yusuf Genç
Prof. Dr. Yusuf Şahin
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Aça
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Şahin
Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık
Assoc. Prof. Dr. Ceyhan Ersan
Assoc. Prof. Dr. Gamze Öksüz
Assoc. Prof. Dr. İzzet Yüctoker
Assoc. Prof. Dr. Merve Güven Özkerim
Assoc. Prof. Dr. Sibel Sönmez
Assoc. Prof. Dr. Tarana Khalilova
Assoc. Prof. Dr. Tolga Özşen
Assoc. Prof. Dr. Hüsnü Hilal Şahin
Asst. Prof. Dr. Rasim Bayraktar

Alan Editörleri / Field Editors

Turkish Language and Literature
Turkish Education
Persian Language and Literature
English Language and Literature
Geography
Sports Science
Sociology
Contemporary Turkish Dialects
History
Math Education
International Relations
Tourism
Theology
Social Service
Linguistics / Language Teaching
Turkish Folk Science
Educational Sciences
Radio Television-Cinema
Pre-School Education
World Languages and Literatures
Fine Arts Education / Music
Fine Arts Education / Picture
Child Development
Language and Literature
Japanese Language and Literature
Indology
Sociology of Religion

N. H. Bektaş Veli University
Başkent University
Selçuk University
Yüzüncü Yıl University
Ağrı İbrahim Çeçen University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Giresun University
N. H. Bektaş Veli University
Giresun University
Marmara University
Gazi University
Selçuk University
Amasya University
Sakarya University
Giresun University
Izmir Demokrasi University
Alanya Alaaddin Keyubat Univ.
Marmara University
Alanya Alaaddin Keyubat University
Ankara Hacı Bayram Veli University
Marmara University
Giresun University
Ege University
Azerbaycan Devlet İktisat Univ.
Ç. Onsekiz Mart University
Giresun University
Giresun University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif Tüzer
Prof. Dr. Ali Çelik
Prof. Dr. Ayşe Özcan
Prof. Dr. Beşir Mustafayev
Prof. Dr. Emine Eratay
Prof. Dr. Fatma Koç
Prof. Dr. Funda Toprak
Prof. Dr. Gürer Gülsevin
Prof. Dr. Hayrettin Gümtüşdağ
Prof. Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa
Prof. Dr. Leyla Karahan
Prof. Dr. Mirjana Teodiseviç
Prof. Dr. Mustafa Altun
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan
Prof. Dr. Orhan Küçük
Prof. Dr. Peter Golden
Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanlı
Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ebru Onurlubaş

Muş Alparslan University
Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Giresun University
Siirt University
Abant İzzet Baysal University
Gazi University
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Ege University (President of TDK)
Bozok University
Bakü Devlet University / Azerbaijan
Gazi University
Belgrad University / Serbia
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Kastamonu University
Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Gazi University
Trakya University

Yayın Kurulu / Publication Board

Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Salim Küçük
Prof. Dr. Serkan Güzel
Assoc. Prof. Dr. Burak Telli
Assoc. Prof. Dr. Mihalıs Kuyucu
Assoc. Prof. Dr. Sevdâ Rafiğ İmanova
Assoc. Prof. Dr. Sima Pouya
Assoc. Prof. Dr. Türker Barış Bulduk
Asst. Prof. Dr. Merve Karaçay Türkal

Kyrgyzstan –Turkey Manas University
Ordu University
Pamukkale University
Kahramanmaraş Sutcu İmam University
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Azerbaijan University of Language
Inonu University
Adiyaman University
Gümüşhane University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Assoc. Prof. Dr. Burak Telli

Kahramanmaraş Sutcu Imam University

Hukuk Danışmanı / Legal Advisor

Av. / Lawyer Rahman Gk

Bar Association of Giresun-Registry Number: 609

Yabancı Dil Uzmanları/Editrleri / Foreign Language Experts/Editors

Prof. Dr. Glhanım nsal

Marmara University (French Language)

Assoc. Prof. Dr. Gamze ksz

Ankara Haji Bayram Veli University (Russian Language)

Assoc. Prof. Dr. Bahar İřigzel

Nevsehir Haji Bektas Veli University (German Language)

Assoc. Prof. Dr. Hany I. M. Ramadan

Giresun University (Arabic Language)

Asst. Prof. Dr. İnn Korkmaz

Trakya University (English Language)

Asst. Prof. Dr. Turgay şafak

Istanbul Medeniyet University (Persian Language)

Asst. Prof. Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya

Dicle University (English Language)

Lect. Mehmet Kılınç

Siirt University (English Language)

Teacher / ğrt. Hazal Kangalgil Kara

zel Ordu Doęa Koleji (English Language)

Trk Dili Uzmanları/Editrleri / Turkish Language Experts/Editors

Prof. Dr. Nadir İlhan

Kırsehir Ahi Evran University

Prof. Dr. Nezir Temur

Gazi University

Assoc. Prof. Dr. Trker Barış Bulduk

Adiyaman University

Redaktrler / Redactors

Lect. / ğr. Gr. Osman Albayrak

Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / ğr. Gr. Ferhat Bykkalkan

Giresun University

Lect. / ğr. Gr. Cihat Bıçakcı

Giresun University

Student / ğr. Kader Çavdar

Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatr / General Coordinator of Foreign Editors

Assoc. Prof. Dr. Samet Azap

Kastamonu University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Lect. Dr. / ğr. Gr. Dr. Mehmet Akif Kara

Giresun University

ISOREF

YEAR: 8 - NUMBER: 6 – SUMMER 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Ayşe Çelik Kan

Şah İsmail Hikâyesinin Monomit Kuramı Bağlamında Çözümlemesi - Analysis of the Shah Ismail Story in the Context of Monomite Theory 1-16

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Doğukan Dursun

TRT Repertuvarında Yer Alan Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özellikleri - In the TRT Repertoire Structural Characteristics of Non-Verbal Dances of Kars Region 17-28

Kubilay Atamer, Ayça Tufan

Kamusal Alan “Buff” İzleri ve Sanatsal Bağlamda İncelenmesi - Public Space “Buff” Marks and Their Examination in Artistic Context 29-44

İLAHİYAT / THEOLOGY

Feyzanur Acun

Yahya b. Saîd el-Ensârî ve “Niyet Hadisi” - Yahya Bin Sa’id and His Narration of “Intention Hadith” 45-54

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Fatih Yılmaz

Tarihi Süreç İçerisinde Antalya Kaleiçi'nin Fiziki Yapısındaki Değişimler - *The Physical Development of the City of Antalya Kaleiçi The Historical Process* **55-66**

Engin Balcı

İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri - *Public Diplomacy Activities of the Islamic Republic of Iran in Turkey* **67-88**

Editörden;

Merhaba;

İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education), dergisinin 2024 yılı Yaz sayısı (Yıl: 8 / Number: 6) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doçentlik şartlarına hem ULAKBİM TR DİZİN kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. Yaz döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşıyoruz. Dergimize gelen makalelerin ön incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya özen gösteriyoruz.

Bu sayımızda 6 çalışmanın yayınıni gerçekleştirdik. Makalelerin yayın alanlarına bakacak olursak, 1 adedi Filoloji, 2 adedi Güzel Sanatlar, 1 adedi İlahiyat ve diğer 2 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. Serdar Bulut
İSOREJ Dergisi Editörü

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2024 Summer issue (Year: 8 / Number: 6) of *ISOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*. The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBIM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the summer term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, we published 6 studies. If we look at the publication areas of the articles, 1 of them are Philology, 2 of them are Fine Arts, 1 of them are Theology and the other 2 are Social, Human and Administrative Sciences.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of ISOREJ

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, ulusal/uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Antalya-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *İSOREJ* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 150 - 250 arası kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve karşılığı İngilizce (Abstract), 3- 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve karşılığı İngilizce (Key Words); Türkçe (14 punto) ve İngilizce (12 punto) başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların

gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin başında **GİRİŞ** başlığı altında numaralandırma yapılmadan metne ait giriş yer almalıdır.

12. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre düzenlenmelidir.

13. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

14. *İSOREJ (The Journal of International Social Research and National Education)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

15. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Palatino Linotype
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Yazı Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka Türkçe makalelerde (**KAYNAKÇA**) biçiminde kaynakça bulunmak zorundadır. Kaynakçanın düzenli ve formata uygun olması dergimizin öncelikleri arasındadır.

6. Bölüm başlıklandırma özellikle Eğitim Bilimleri makalelerinde numaralı şekilde başlıklar olabilirken Sosyal Bilimler makalelerinde numarasız şekilde yazımlara izin verilecektir.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden 150-250 kelime arasından oluşan Türkçe ve karşılığı İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 3-5-7 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet ve abstract kısmı 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına veya üstüne ortalı şekilde düz olarak yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Sadece **tarih** ve **ilahiyat** makalelerinde açıklamalar fazla olabileceği için sayfanın altında **satır altı dipnot** sistemine izin verilmektedir. Diğer makalelerde metin içi göndermeler ve Kaynakça aşağıdaki örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap (Tek yazarlı):

Kara, M. A. (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki yazarlı):

Çağdaş, A. & Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergen Sosy ve Ahlak Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş & Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üç yazarlı):

Işın, M. A., Tatlıcan, İ. & Işın, M. (1989). *Sinop*. Ankara: Sinop Müzesi Yayınları

Gönderme: (Işın, Tatlıcan & Işın, 1989: 17)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Kitap (Üçten fazla yazarlı):

Erdem, M. D., Yavuz, S., Gürlek, M. & Dost, A. (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem, Yavuz, Gürlek & Dost, 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki kitaplarda “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Kitap (Aynı yazarın birinci yazar olduğu aynı yıla ait üçten fazla yazarlı):

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakan, M., Tan, Ş. & Atar, H. Y. (2014). *TIMSS 2011 8. Sınıflar Türkiye Raporu*. Ankara: YEGİTEK Yayınları.

Gönderme-1: (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 28)

Gönderme-2: (Büyüköztürk, Çakan, Tan & Atar, 2012: 33)

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). Language, History and Class Struggle. (Derleyen: E. M. Wood & J. B. Foster). *Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde (s. 21-33). New York: Monthly Review.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. & Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak*, (Çeviren: A. Aypay & A. Tanrıöğen). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman & Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Tek yazarlı):

Abou-el-Haj, R. A. (1982). The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14(2), 185-201.

Gönderme: (Abou-el-Haj, 1982: 187).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (İki yazarlı):

Yalman, A. & Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklam Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşleniş: Vestel Reklam Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 2(6), 19-30.

Gönderme: (Yalman & Güdekli, 2018: 22).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üç yazarlı):

Tarman, B., Acun, İ. & Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 725-746.

Gönderme: (Tarman, Acun & Yüksel, 2010: 728).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde de ilgili bağlaç yerine & işareti kullanılmalıdır.

Dergiden Makale / Elektronik Makale (Üçten fazla yazarlı):

Kırık, A. M., Altıntaş Var, S. S., Özkoçak, V. & Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.

Gönderme: (Kırık vd., 2020: 55).

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır. İngilizce makalelerde “et al.” kullanılmalıdır.

Kurum Tarafından Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994). *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*. Ankara: DİE.

Gönderme: (DİE, 1994: 11).

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, (3. Cilt)*. İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103).

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78).

Web Sayfasından Elektronik Makale:

Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine. *Turkish Studies*, 3(3), 502-562.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2017)

Gönderme: (Erdem, 2008: 5).

Yazarın Aynı Yıla Ait Birden Fazla Çalışmasının Kaynakçada Gösterilmesi:

Uysal, İ. N. (2018a). Sözlükler Tanıklarla Daha Zengin, Daha İşlevsel: Türkçe Sözlük'e Tanıklar. *Türk Dili Dergisi*, CXIV(793), 39-46.

Uysal, İ. N. (2018b). Sözlük Biliminde Tanıklama ve Salâh Birsal'in Türkçe Sözlüğe Tanık Olarak Katkıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 109-118.

Gönderme 1: (Uysal, 2018a: 41).

Gönderme 2: (Uysal, 2018b: 121).

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz, 2012: 8; Akt. Bulut, 2016: 5).

Lisansüstü Tez:

Yeşilçiçek, V. (2010). Ayşe Kulin'in 'Hayatı, Sanatı, Eserleri'. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Tekşan). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gönderme: (Yeşilçiçek, 2010: 34).

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122).

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). Divan Edebiyatı. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401).

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gönderme: (TDK, 2005: 255).

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden 14.04.2015 tarihinde erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013).

Yabancı Dildeki Makalelerde: Ishii, V. K. (1933). The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/1933-01-01/permanent-bases-japanese-foreign-policy> (Accessed: 31.08.2020).

Editörlü Kitapta Bölüm:

Bulut, S. (2016). Bilge Kağan. (Ed. S. Maden). *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde (s. 3-12). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Gönderme: (Bulut, 2016: 10).

Web Sayfasından Tarihi Belirsiz Çalışma:

Etimoloji Türkçe (tarihsiz). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medium> (Erişim Tarihi: 03.07.2017).

Gönderme: (Etimoloji Türkçe, tarihsiz).

NOT: “Tarihsiz” için “tsz.” kısaltması kullanılabilir.

Şah İsmail Hikâyesinin Monomit Kuramı Bağlamında Çözümlemesi*

Dr. Ayşe Çelik Kan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6884-220X>

Bağımsız Araştırmacı, Bitlis-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.05.2024

Kabul: 29.06.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Halk Hikâyesi

Kahramanlık

Erginlenme

Şah İsmail

Monomit Kuram

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76743>

Öz

Kahramanlık, halk anlatı türlerinde benzer özellikler taşıyabilmektedir. Bu türlerden biri olan halk hikâyelerinde kahraman arketipi farklı kültür ve coğrafyalarda anlatılagelse de aynı özellikleri sergileyebilmektedir. Kahramanın çıkmış olduğu hayat yolculuğunu dairesel bir eksende sürdürmesi halk hikâyelerinin ortak noktalarından biridir. Somut olmayan kültürel unsurlardan olan halk hikâyeleri, milletin kültürel kimliğini, ortak yaşayış ve duyuşunu sergilemektedir. Döneme ve topluma ayna tutan halk hikâyeleri, yaşanmış bir olayı işlediği gibi kurgusal gerçekliğe de dayanabilmektedir. Olayların ve kahramanların değişiklik gösterdiği halk hikâyelerinde toplumun tutum ve davranışlarından yazarın kendi tutum ve davranışına kadar pek çok unsur yer almaktadır. Halk hikâyelerinin kalıcılığını sağlayan işlediği konunun etkin olması kadar yazarın sağlam bir kaleme sahip olması da etkili olmuştur. Yüzyıllar boyu anlatıla gelen hikâyelerin içerik bakımından halkı etkilemiş olması kaçınılmazdır.

Şah İsmail hikâyesinin Kırım-Karay varyantının ele alınacağı bu çalışmada kahramanın çıktığı yolculuktaki dönüm noktaları üzerinde durulmuştur. Makalede, Joseph Campbell'in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı çalışmasındaki monomit kuramından yola çıkılarak kahramanın yani Şah İsmail'in *yola çıkış, erginlenme* ve *dönüş* süreci değerlendirilmeye çalışılmıştır. Şah İsmail hikâyesinin değerlendirilmesi farklı basamaklardan oluşması sebebi ile bazı yeni bölümler eklenerek incelenmiştir. Çalışmada ele alınan kuram bazı incelemeye ek olarak ilk oluş; çocuksuzluk, kahramanın doğumu/egitimi, kahramana ad verilmesi ve bade içme başlıklarıyla hikâye ele alınmıştır. Yola çıkış evresi; maceraya çağrı, çağrının kabulü ve ilk eşiğin aşılması alt başlıklarıyla değerlendirilmiştir. Hikâyede erginlenme süreci; sınavlar yolu, yardım ve nihai son olarak incelenmiştir. Monomit kuramın son aşaması olan dönüş çalışmada; anne/baba ile çatışma, yeniden dönüş ve nihai son başlıkları altında çözümlenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelik Kan, A. (2024). Şah İsmail Hikâyesinin Monomit Kuramı Bağlamında Çözümlemesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 1-16.

*Analysis of the Shah Ismail Story in the Context of Monomite Theory**

Dr. Ayşe Çelik Kan

Independent Researcher, Bitlis - TÜRKİYE

Article History

Submitted: 09.05.2024

Accepted: 29.06.2024

Published Online: 30.06.2024

Keywords

Folktale

Heroism

Maturation

Shah Ismail

Monomite Theory

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76743>

Abstract

Heroism, can carry similar characteristics in folk narrative genres. In folk stories, which are one of these genres, the hero archetype can be told in different cultures and geographies, but it can exhibit the same characteristics. The fact that the hero continues his life journey on a circular axis is one of the common points of folk stories. Folk stories, which are one of the intangible cultural elements, exhibit the cultural identity, common life and sense of the nation. Folk tales, which hold a mirror to the period and society, can be based on fictional reality as well as processing a lived event. There are many elements in folk stories in which events and heroes change, from the attitudes and behaviors of society to the author's own attitude and behavior. The fact that the author has a solid pen has also been effective as well as the effectiveness of the subject matter he is working on, which ensures the permanence of folk stories. It is inevitable that the stories that have been told for centuries have influenced the public in terms of content.

In this study, where the Crimean-Karay variant of the Shah Ismail story will be discussed, the turning points of the hero's journey are focused on. In the article, based on the monomite theory in Joseph Campbell's work *The Endless Journey of the Hero*, the process of departure, coming of age and return of the hero, that is, Shah Ismail, was tried to be evaluated. The evaluation of the Shah Ismail story has been examined by adding some new chapters due to the fact that it consists of different steps. In addition to the theory-based analysis covered in the study, the story was examined with titles such as the first occurrence; childlessness, the birth / education of the hero, the naming of the hero and bade October. The departure phase was evaluated with the subheadings of call to adventure, acceptance of the call and crossing the first threshold. In the story, the process of coming of age is examined as the way of exams, help and the final end. In the return study, which is the last stage of the monomite theory, the conflict with the mother / father was resolved under the titles of re-return and final end.

GİRİŞ

Meddah ve âşıklar tarafından köy odaları ve köy meydanlarında dile getirilen sözlü gelenekle birlikte ortaya çıkan, icra edilen halk hikâyesi, halk edebiyatı anlatılarının önemli bir türüdür. Halk hikâyeleri; destanların görevini üstlenen yeni ve orijinal anlatılardır (Alptekin, 2015). Ortak hafıza ürünleri olan halk hikâyeleri, destansı anlatılarda olduğu gibi bünyesinde birçok sembol barındırmaktadır.

Türk edebiyatında halk hikâyeleri; zaman, coğrafya ve mekânla ilişkilendirilerek efsane, masal, destan ve geleneklerden beslenen sözlü ve yazılı ürünlerdir. İçerisinde dini öğeleri, halk inanışları ve içtimai hadiseleri muhafaza eden bu anlatılar, roman türünde halkın ihtiyacını karşılamıştır (Elçin,1986). Halk hikâyeleri gerçek olabildiği gibi gerçeğe yakın anlatılardır. Halk hikâyeleri çoğu zaman dönemin sosyal, ekonomik ve tarihi olaylarına ışık tutmaktadır. Gerçek olayları olduğu gibi işleyen halk hikâyelerinin yanı sıra gerçekleri sezdiren, kurgusal gerçeklikle olayları anlatma yolunu seçen halk hikâyeleri de mevcuttur.

Toplumun derdine ve sevincine ortak olan âşıklar halk hikâyelerinden de beslenmeyi bilmişlerdir. Âşıkların sanatlarını icra etmelerinde şüphesiz ki halk hikâyelerinin de eski bir tarihi ve kıymetli bir birikimi vardır (Türkan, 2023a). Türk halk anlatımları içerisinde halk hikâyelerinin özel bir yeri vardır. Geçmişteki ve günümüzdeki kültürel ve modern hayattan izler taşır. Geleneksel edebiyatımızın en zengin ve çok yönlü türlerinden biridir halk hikâyeleri (Bakırcı, 2013). Halk hikâyeleri kültürün aktarıcısı olarak âşıklık geleneğinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayan bir anlatı türüdür. Sadece kültür aktarıcısı değil aynı zamanda Türkçe söz varlığının çeşitlenip yaşatılması, gerçeğe yakın olaylar işlemesi sebebiyle okuyuculara veyahut dinleyicilere güçlü iletilerinin olması ve Türk edebiyatı halk anlatıları içinde nazım ve nesri bir arada kullanarak iki türü harmanlaması gibi niteliklere sahiptir (Türkan, 2023b). Halk edebiyatı anlatılarından olan halk hikâyesi, oluşumu bakımından meydana geldiği kültürün ve geleneklerin ortak noktalarını yansıtmaktadır. Hikâyeler sözlü anlatı olarak çıktığı toplumun izlerini taşır. Bu anlatılara Türk dünyasında çokça rastlanılmaktadır. Özellikle bazı hikâyelerin birçok varyantı bulunmaktadır. Türk toplumsal anlatının önemli unsurlarından bir tanesi de Şah İsmail hikâyesidir. Şah İsmail hikâyesi özellikle Oğuz Türkçesinin yaygın olduğu alanlarda yayılım göstermiştir. Söz konusu alan Oğuzlardan başlayarak balkanlara kadar devam eden bir çevreyi kapsamaktadır. Hikâyenin yazılı ve sözlü olmak üzere Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkiye, Yugoslavya, Kırım, Gagauzistan, Bulgaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde varyantları bulunmaktadır (Şayhan, 2020). Bu varyantlar ile hikâyenin çok geniş bir coğrafyada cereyan ettiği gerçeği ön plana çıkmaktadır. Bu durum kahramanın birçok farklı kültürde farklı şekillerde gelişim göstermesine neden olmaktadır. Örneğin bazı varyantlarda Şah İsmail atı ile konuşma yapıp ondan yardım almış hatta bazı varyantlarda en büyük yardımcısı atı Kamertay olmuştur. Bu gibi farklılaşmalar hikâyeye zenginlikler katarak hikâyenin gelişim ve dönüşümüne katkı sağlamıştır.

Psikoloji alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Carl Gustav Jung, ortak bilinç ve arketip yaklaşımını kullanarak rüyalar, destanlar, mitoslar, halk hikâyeleri gibi anlatı türlerinin ortak semboller kullandığını ortaya koymaya çalışmıştır. *“Takipçisi Joseph Campbell ise bu ortak sembolizm içerisinden ‘kahraman’ arketipine yoğunlaşarak halk anlatılarının kurgularındaki benzerlikleri ve döngüsel anlatımı ‘monomit’ olarak tanımlamıştır”* (Güzel, 2014). Buradan hareketle çalışmada, Şah İsmail hikâyesinin Kırım-Karay varyantı ele alınmış ve hikâye, Joseph Campbell’in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (Campbell, 1948) adlı eserinde kullandığı monomit kuramdan yola çıkılarak incelenmiştir. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* isimli eser de kahramanın; *yola çıkış, erginlenme ve dönüş* süreçleri ele alınmıştır. Fakat Şah İsmail hikâyesinde çözümleme *yola çıkış, erginlenme, dönüş* şeklinde değil farklı kategoriler eklenerek ele alınmıştır.

Şah İsmail Hikâyesinin Olay Örgüsü

Acem ülkesinde Kandahar denilen bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu olmamış. Bir gün padişah sabah namazını kıldıktan sonra yerine oturup bir “ah” çekmiş. Bunun üzerine hanımı; *“kalk bey, yola revan ol, derdine belki bir çare bulursun”*, demiş. Bunun üzerine padişah ile veziri kıyafetlerini değiştirip beraber yola çıkmışlar. Az gitmiş, uz gitmiş bir çeşme başında namaz kıldıktan sonra dervişe rastlamışlar. Derviş padişahın derdini anlayıp bir elma vermiş. Yarısını kendisi, yarısını hanımı, kabuklarını da kısırağına vermesi için tembihlemiş. Derviş, *“çocuğa ben gelmeden ad vermeyin”*, demiş. Dokuz ay on gün sonra hanım sultan bir erkek çocuk dünyaya getirmiş.

Çocuk büyüyüp eğitim çağına gelince padişah, eğitimi için bir hoca tutmuş. Hoca Danyal, çocuğun okuması için yer altında güneş görmeyen bir saray yapılmasını istemiş. Padişah emredince saray yapılmış ve eğitim başlamış. Bir gün yemek yerken çocuk, yemekten çıkan kemiği yukarı atmış, kemik cama gelip camı kırmış. Güneş içeri girince çocuk, güneşle güreşe tutuşmuş. Hoca Danyal, gelip çocuk ile güneşi birbirinden ayırmış. Çocuk hoca Danyal’a, artık sıkıldığını dışarı çıkmak istediğini söylemiş. Hoca Danyal, bu ricayı padişaha iletmış. Padişah kabul edince ertesi günlerde er kişi heyeti, çocuğa isim vermek için toplanmış. Tam o sırada derviş gelmiş ve çocuğa Şah İsmail ismini koymuş. Atının adını da Kamertay koymuş ve ortadan kaybolmuş.

Şah İsmail ava gitmek isteyince bir av düzenlenip ava çıkılmış. Bir çeşme başında Şah İsmail dinlenirken uykuya dalmış. Uykusunda kırklar elinden bade içmiş. Uykudan uyanınca karşısında bir ceylan görmüş ve kovalamaya başlamış. Ceylan çadırlarla dolu bir dağın ardına gidince Şah İsmail de peşinden gelmiş. Ceylan bir çadıra girince Şah İsmail de o çadıra girmiş. Girer girmez Gülizar’ı görüp attan düşüp bayılmış. Gülizar’ın yanında bir kocakarı varmış ve Gülizar’a, Şah İsmail’i ayıltmak için göğüslerini Şah İsmail’in yüzüne sürmesini söylemiş. Gülizar denileni yapınca Şah İsmail uyanmış ve birbirlerine âşık olup şiirler söylemişler. Şah İsmail oradan ayrılırken hâtem yüzüğünü Gülizar’a vermiş, Gülizar da ona tarağını vermiş.

Geriye döndükten sonra Şah İsmail çeşme başında kalmış, saraya dönmemiş. Arkadaşları avdan gelip Şah İsmail’in bu halini görünce sormuşlar. Şah İsmail olanı biteni anlatmış. Bir arkadaşı gidip padişaha Şah İsmail’in durumunu anlatmış. Padişah hemen yörük beyini çağırıp kızını istemiş. Yörük beyi, kırk gün izin istemiş. Şah İsmail kırk gün uykuya dalmış. Kırk gün yaklaşıırken yörük beyinin karısı kızını Şah İsmail’e vermek istememiş ve Hint diyarına gitmişler. Padişah hemen civardaki kızları emirle toplayıp Şah İsmail’in karşısına çıkarmış fakat, Şah İsmail hiçbirini istememiş. Şah İsmail, Gülizar’ı bulmak için yola çıkmak istemiş fakat, babası izin vermemiş. Babası, Şah İsmail’i tutmak için kalenin kapısını kapatmış. Şah İsmail, Kamertay ile kapıyı kırıp yola çıkmış. Şah İsmail, kapısız bir saraya varıp kapısız sarayın bir tarafını yıkınca içerde Gülperi adında bir kız bulmuş. Bu kız kanlı gözyaşı döküp gergef işlemekteymiş. Birbiriyle muhabbet edince Şah İsmail kıza âşık olmuş, kız da ona âşık olmuş. Kızın yedi kardeşi varmış ve ikisini devler şehit etmiş. Beşi devle savaşmaktaymış. Şah İsmail devî yenince kardeşleri Gülperi’yi Şah İsmail’e vermişler. Bir süre orda kalan Şah İsmail’i Gülizar’ın özlemi sarmış, yine yola çıkmış.

Şah İsmail kırk gün yol almış, kırk birinci gün bir saraya varmış. Bu saray Arap Üzengi’nin olduğu saraymış. Sarayın içerisine girdiğinde bir pilav görmüş fakat bu pilav kanlıymış. Pilavdan yerken Arap Üzengi gelmiş. Şah İsmail’in pilavdan yiyebilmesi için kendisiyle dövüşmesi gerektiğini söylemiş. Arap Üzengi ile cenk etmeye başlayan Şah İsmail, Arap Üzengi’yi atından düşürüp göğsünün üstüne oturmuş. Hançerini çıkarıp öldüreceği anda Arap Üzengi yüzündeki nikabı çıkarmış. Güzel mi güzel, ay parçası bir kız belirmiş. Bunu gören Şah İsmail, hemen olduğu yere yığılıp kalmış, su getirip ayıltmışlar. Arap Üzengi; *“beni yenen erkek ile evlenecektim diye ahdettim”*, demiş. Aradan beş gün geçince Şah İsmail, Arap Üzengiye Gülizar’ı anlatmış. Arap Üzengi, Şah İsmail’e yardımı kabul etmiş ve birlikte yola revan olmuşlar. Hint ülkesine varınca bir konağa gitmişler ve kocakarının evine misafir olmuşlar.

Bir ara kulaklarına saz, söz sesi gelmiş. Kocakarı; *"Hint şahının oğluyla yörük beyinin kızı evleniyor, bu gelen düğün sesi"*, demiş. Şah İsmail hemen Gülizar'ın verdiği tarağı kocakarıya vererek onu Gülizar'a götürmesini istemiş. Kocakarı altın karşılığı tarağı Gülizar'a götürmüş. Kocakarı sayesinde Şah İsmail ile Gülizar buluşmuşlar. Bir çeşme başında âşıklar beklerken Hint Şahı, askerlerini üzerlerine göndermiş. Arap Üzengi, bir yığın askerle çarpışıp hepsini yenmiş. Âşıklar bu sırada uyumaktaymış. Arap Üzengi, onları uyandırmaya kıyamamış, daha sonra uyanınca yola devam etmişler.

Şah İsmail ve Gülizar, Arap Üzengi'nin sarayına gelmişler. Bir süre sonra oradan ayrılıp Gülperi'yi de alıp Kandahar'a gelmişler. Kandahar da Arap Üzengi bir remil atmış ve Şah İsmail'den kendilerini babasının sarayına götürmemesini istemiş. Şah İsmail, onları ayrı bir yere götürmüş. Şah İsmail'in annesi gelinlerini görmek için onların konağına gitmiş. Anne saraya geri döndükten sonra hemen padişaha, Şah İsmail'i öldürüp gelinleri kendisine alması gerektiğini söylemiş. Padişah, Şah İsmail'e türlü oyunlar ederek gözlerine mil çekirmiş. Cellatlar öldürmek için götürmüşler ama bir cellatlar ona acıyıp bırakmış. Şah İsmail, bir ağaç altında beklerken ağaç üstünde iki güvercinin kendi aralarında konuşmalarını dinlemiş. Güvercinler; *"şu Şah İsmail bizden düşen iki tüyü gözlerine sürse gözleri açılır"*, demişler. Bunları duyan Şah İsmail, düşen tüyü alıp gözlerine sürmüş, gözleri açılmış. Bir çiftçiye evlatlık olan Şah İsmail, asker olarak padişahın ordusuna katılmış. Padişahın askerleri Arap Üzengi ile cenk etmekteymiş. Şah İsmail, Arap Üzengi ile cenk etmek istediğini söylemiş. Arap Üzengi, tam meydan da Şah İsmail'e cenk edecekken onu tanımış ve hemen bir plan yapmışlar. Sonra tekrar cenk etmeye başlamışlar. Tam o sırada Şah İsmail, Arap Üzengi'nin üstüne oturmuş; *"padişahım gel sen kendi düşmanımı kendin öldür"*, diye söylemiş. Padişah gelince Arap Üzengi kalkıp kılıcıyla padişahın canını almış. Halk, Şah İsmail'i tanımış ve onu tahta geçirmiş. Şah İsmail tahta geçtikten sonra, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenmiş. Çektikleri dertleri unutup bir ömür mutlu mesut yaşamışlar.

5

1. İlk Oluş

1.1. Çocuksuzluk

İlk çağlardan beri ortaya çıkan ve devamında insanoğlunu çokça meşgul eden olguların başında çocuk ve çocuksuzluk gelmektedir. Hem dini hem de mitsel anlatılarda çocuk kavramı ön planda yer almaktadır. Çocuksuzluğa farklı çözüm ilkeleriyle yol gösterilmeye çalışılmıştır. Çocuksuzluk kavramı halk hikâyelerinde ve destan anlatılarında bir kahramanın doğuşunu olağanüstü bir olguya bağlamak için kullanılmaktadır.

Destandan halk hikâyesine geçişin en önemli kaynaklarından biri olan Dede Korkut anlatılarının birkaçında çocuksuzluk, motif olarak işlenmiştir. Bunlardan biri olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Bayındır Han, yılda bir kere beyleri otağında ağırlayarak onlara yemek vermektedir. Erkek çocuğu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oturtmaktadır. Çocuğu olmayanı ise kara otağa oturtup altına kara keçe sermekte, önüne de kara koyun yahnisinden yemek koydurmaktadır. Çocuğu olmayanı Allah cezalandırmıştır, Bayındır Han da bu uygulama ile cezalandırdığını dile getirmektedir (Ergin, 1997). Bir diğer Dede Korkut hikâyesi olan *"Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek"*te de çocuksuzluk motifi yer almaktadır. Bayındır Han'ın yapmış olduğu bir toplantıda Bay Büre çocuğu olmadığı için ağlamaktadır. Bunu gören diğer Oğuz beyleri Bay Büre için dua ederler. Toplantıda yer alan Bay Bican Bey kendisine de çocuk için dua edilmesini ister. Bay Bican Bey Oğuz beylerinden kendisine bir kız çocuğu için dua ettirirken Bay Büre için bir oğul istemektedir. Allah dualarını kabul ederse bu iki çocuğun birbiriyle evlenmesi sağlanacağına dair sözler verilir (Gökay, 2013). Destandan halk hikâyelerine geçiş ürünü olarak ifade edilen bu anlatıda çocuksuzluk kavramının önemi bir kez daha ifade edilmiştir.

Çocuksuzluk, toplumun içerisinde yer alan bireyin toplumdan farklı bir özellik taşımasına vesile olmaktadır. Çocuğu olmayanı kendilerinden uzak tutmak veya ötekileştirmek başlıca unsur

olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet sonrasında oluşan halk hikâyelerinde destan geleneğine bağlı olarak bu çocuksuzluk motifi hikâyelerde sıkça kullanılmıştır. Şah İsmail hikâyesi de çocuksuzluk kavramının vurgulandığı bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır. Şah İsmail hikâyesinde çocuksuzluk padişahın soyun devamını istemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Şah İsmail hikâyesinde; *“Ravilersevele riayet iderlerki Acem ülkesinde Kandahar şehrinde bir padişah var idi. Onun saltanatı gayitziyadi idi ise de şifayeti bu dünyada asla züriyeti zuhura gelmemiş idi. Birgün padişah sabah namazını kılıp beduha yerine oturduktan Hanım Sultan eline endam aynasını alıp padişahın karşısında dururken, padişah bir kere ah çekip başladı başını sallamağa. Hanım Sultan bunu görünce aa efendim ne demek olsun ah çekmeye, elhamdulla ne eksikliğimiz var dedikte, padişah gene ah çekip gerçek bir eksikliğimiz yok ama lakin şu dünyada bir evladım olmadı ki ben öldükten sonra, tahtıma oturaydı, işte budur hatırıma geldikçe ah çekerim.”* (Şayhan, 2020). Padişah tarafından bu veryansın ve ah çekme çocuksuzluk kavramının önemini belirtmeye yetmektedir. Bu anlayışla çocuksuz olan padişah, içten bir ah çekerek derdini ifade eder. Kahramanın olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmesinin ilk basamaklarından olan çocuksuzluk motifi farklı bir öneme sahiptir. Genel olarak çocuksuzluk durumunun ortadan kalkması için kişiler; aç doyurması, namaz kılınıp dua etmesi, bazı ağaçlara çaput bağlaması, mal varlığından bir kısmını fakir fukaraya vermesi, hızır-derviş gibi âlim ve efsanevi karakterlerden yardım istemesi gerekmektedir.

1.2. Kahramanın Doğumu

Türk halk hikâyelerinin birçoğunda görünen çocuksuzluk, kahramanın anne karnına düşmesi ve bu haberin müjdelenmesiyle son bulur. Kahramanın anne karnında var olması, hikâyenin başlangıç noktası için gereklidir.

Şah İsmail hikâyesinde kahramanın gelişi padişahın “ah” etmesi sonrasında hanım sultanın padişaha; *“Bu dünyada adam da dert olur amma dermanda bulunur, bir gün siyahata çıkarsanız belki derdinizde derman bulunur, ol dem tez padişah vezirimi çağırın deyî emir eyledik..... anide vezir gelir hırhaları giyinin saraydan çıkıp yola rivan oldular,..... Bir çeşmeye dahil oldular durup eki rigayt namaz kılalım diyüp ol çeşmeden abdest alıp namaza meşkul oldular,....”* (Şayhan, 2020). Hikâyenin devamında namaz kılan padişahın yanında bir derviş belirir. Padişah derdini dervişe anlatır. Derviş: *“Ol vakit dagarcığına el vurup bir alma çıkardı. Ve padişaha dönerek.... Yatsı namazı kıldıktan sonra almayı soyarsın, yarısını gendin yirsin, yarısını dahi Hanım Sultana yediresin..... kabuklarını dahi ol kısırağına viresin.....”* (Şayhan, 2020). Elmanın halk masallarında ve halk hikâyelerinde önemi oldukça fazladır. Derviş vasıtasıyla gelen elma; padişah, vezir ve benzeri kişilere verilir.

Halk hikâyelerinde veya masalların birçoğunda özellikle dervişin elma vermesi neticesinde çocuksuzluk ortadan kalkar. Derviş elmayı verirken, padişah ve vezirin onu yemesi ya da eşleri ile bölüşüp yemesiyle çocuklarının olacağı söylenir ve çocukları olur. Birçok masalda ve halk hikâyesinde elmanın kabuğunun ata verilmesi de söylenmektedir. Böylece, elmanın kabuğunun ata verilmesi ile kahramanın atı doğmaktadır (İbrahimoglu Kadirzade, 2005). Elma, kahramanın oluşmasında ve doğmasında yardımcı bir öge olarak görülmektedir. Elma Anadolu’da; bolluk, bereket, üreme simgesidir. Aynı zamanda sağaltma ve iletişim sembolüdür. Bu nedenle halk anlatı ve masallarında elma önemli bir materyal ve motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Derviş elmayı verdikten sonra padişaha; *“.....dokuz ay on gün tamamında sizden bir erkek evlad ve mahir kısraktan bir tay zuhur edecek lakin ben gelmeyince isim koymayasın, ben gendim gelip ismini koyacağım”* (Şayhan, 2020) demiştir. Derviş elmayı vermekle görevini bitirmez, kahraman doğduktan sonra tekrar gelerek kahramana isim verecektir.

1.3. Kahramanın Eğitimi

Halk hikâyelerinde kahramanın doğumundan sonra eğitim alması ve olağanüstü yeteneklerini ortaya çıkarması beklenir. Şah İsmail hikâyesinde de kahramanın bebeklik döneminden sonra eğitim

alması için hoca tutulur. Kahramanın eğitimi sıradan insanların eğitimi gibi değildir. Bu nedenle Şah İsmail'in eğitimi hoca Danyal tarafından; “.... Efendim bu dünya üzirinde okuyamaz deyi cevap eyleyince....padişah: yir altında ay ve güneş görmez bir mahsen yaptırın. Şehzade ol vakit okuyabilir.” (Şayhan, 2020). Kahramanın sıradan bir eğitim alamayacağı, alması gereken eğitimin mutlak ve mutlak olağanüstülükler barındırması gerekmektedir. Yaratılıştan gelen yetenekler yok ise yardımcı hayvan ve çeşitli doğüstü varlıklar tarafından yetenekleri ortaya çıkarılmaktadır.

Yer altından çıkmayan kahraman, bir gün verilen yemeğin içinden çıkan kemiği yukarı doğru atar, o kemik bir camı kırar ve içeriye güneş girer. Güneşi gören kahraman, güneşle güreşmeye başlar, güneşi mahzenin içinde alt etmeye çalışır. Bu düzlemde kahraman olağanın dışında bir varlıkla güreşerek eğitimini almaya çalışır. Kahraman güçlüdür, güneşle güreş tutacak kadar güçlüdür. Oluşan bu olağanüstülükler de kahramanın eğitiminin bir parçasıdır.

1.4. Kahramana Ad Verilmesi

Türk kültüründe çocuk isimleri genellikle baba tarafından konulmaktadır. İsim için eve ilk gelenin adı verildiği gibi çocuğun ilk kelimesi, ilk hüneri de kıtas alınmaktadır. Destandan halk hikâyesine geçiş evresi anlatılarından olan Dede Korkut anlatılarında çocukların ismi Korkut Ata diye bilinen bilgin tarafından konulmaktadır. Korkut Ata'nın bebeğe isim koyması belli bir zaman aldığından bu süre zarfından çocuğa geçici bir ad konulmaktadır. Çocuğun gösterdiği maharet, hüner veya savaşçı özelliğine göre Dede Korkut gelerek ismini vermektedir.

Şah İsmail hikâyesinde ise derviş elmayı verirken tekrar geleceğini ve çocuğa ad vereceğini belirtir. Bu nedenle Şah İsmail'e doğumundan sonra isim verilmemiş, isimsiz olarak bir dönem arkadaşları tarafından çağırılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Şah İsmail, anne ve babasına bu durumunun sebebini sorarak kendisine bir ad takmalarını söylemiştir. Padişah oğluna neden isim koymadıklarını anlatarak onu eğitim için geri mahzenine göndermiştir. Belli bir yaşa gelen şehzade, eğitimini tamamlamış ve ava gitmek istediğini padişah babasına iletmiştir. Padişah oğlunun ava gitmek istemesini tek başına değerlendirmemiş, er heyetini toplayarak onların fikrine başvurmuştur. Er heyeti çocuğun av heyecanını yaşaması için karar aldıktan sonra ad verecekleri esnada derviş gelerek şehzadeye Şah İsmail adını verir. Bununla birlikte atının adına da Kamertay denilmesini emreder. Bunları söyledikten sonra derviş bir daha görünmez (Uysal, 2020). Derviş, Şah İsmail'in ismini verdikten hemen sonra huzurdan ayrılır. Dervişin görevi sona ermiştir. Şah İsmail, adını aldıktan sonra yanına Kamertayını, bir şahin, bir de tazi alarak ava çıkar.

At, halk hikâyelerinde kahramanın sürekli yanında bulunan ve ona yardımcı olan unsurlardan biridir. Yardımcı unsurlardan olan at, halk hikâyeleri başta olmak üzere, masal, destan ve mitoloji gibi birçok edebi türde karşımıza çıkmaktadır. At, kimi zaman konuşarak kimi zaman ise bir bilge gibi davranarak kahramana yol göstermektedir. Anlatı geleneği içerisinde birçok halk hikâyesi, efsane ve destan da at, sahibine yakın arkadaşlık yaparak onu zafere götürmektedir (Çoruhlu, 2002). Destan döneminden halk hikâyesi dönemi geçiş eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyelerinde de at, kendine yer bulmuştur. Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek'in kardeşten öte gördüğü Bengiboz atı, Beyrek'i önceden uyararak zehirlenmesini engeller (Boratav, 2009). Battal Gazi'nin Aşkar adlı efsanevi atı ise, insanları anlamaktadır. Köroğlu'nun vazgeçilmez parçası olan Kırat uçabilmekte, tehlikeleri önceden fark ederek sahibine yardımcı olmaktadır (Turgunbayer, 2007). Olağanüstü özelliklere sahip atlar halk hikâyelerinde olayın akışını değiştirerek kahramanın yeni yola girmesine vesile olmaktadır.

Şah İsmail hikâyesinde de at yardımcı karakter olarak yerini almaktadır. At, Şah İsmail'in zorluklar karşısında en büyük dayanağıdır. Kamertay ile babasının kapattığı kale kapısını açar, Gülperi'nin sarayının bir kısmını yıkar. Şah İsmail'in atı ona yardım eden yegâne unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şah İsmail hikâyesinin varyantlarında “Şah İsmail'in sihirli atla uçuşması, Kamertayın Şah İsmail ile konuşması” (Alptekin, 2015) gibi ata bazı yeni özellikler kazandırılmıştır.

Ayrıca at dışında Şah İsmail hikâyesinde tazi ve şahin de kahramanın maceraya, ava çıkmadan önce yanına aldığı hayvanlar olarak göze çarpmaktadır. Şah İsmail'in şahini isteme nedeni; ileriye gören, uzakları fark eden bir çift göz olarak düşünmesindendir. Tazi isteme sebebi ise hızı ile ön plana çıkmış bir hayvan olmasındandır. Sonuç olarak ele alınan hayvanlar kahramanın yanında yer alan ve ona yardım eden özelliklere sahiptir. Bu özellikler kahramanın zor anında ortaya çıkarak ona yardımda bulunmaktadır.

1.5. Bâde İçme

Halk anlatılarında İslami döneme geçiş anlatılarında ozan ve şamanın görevini Dede Korkut üstlenmiştir. İslamiyet sonrasında ise âşıklığa geçiş törenleri ile şamanlık arasında benzerlikler görülmektedir (Çetin Gedik, 1998). Bu benzerlikler âşıklık geleneğinde de devam etmiştir. Geçiş sonrasında ele alınan birçok hikâyede âşıklar, İslami unsurlar yanında Şamanist unsurları taşıyan özelliklere sahiptir.

Âşıklık geleneğinde âşıklığı sağlayan temel unsurlardan bir tanesi rüya motifidir. Âşıklık, karmaşık yapıya sahip olan rüya motifi ile teşekkül etmektedir. Âşık, bir mekânda uykuya dalar, uykusunda bir pir elinden bade içer, o bade âşıklığı sağlar. Kişi uyandıktan sonra saz çalmaya başlar, dilinden şiirler, dizeler dökülür (Torun& Güzel, 2003). Âşıklıkta rüya motifini Umay Günay dört başlık altında ele almaktadır. Bunlar; *“hazırlık devresi, rüya, uyanış ve ilk deyiş”* tir (Günay, 1984). Günay'a göre *“sade bir kişilikten sanatçı kişiliğe geçiş”* (1985) rüya motifiyle olmaktadır. Şah İsmail hikâyesinde de Şah bir uyku halinde iken kırklar elinden bade içerek âşık olmuştur (Şayhan, 2020). Rüyasında kırklar elinden bade içen, o bade sonrasında uyanır uyanmaz âşıklık yeteneğine sahip olur. Alır sazı eline şiir okumaya başlar. Âşıklık yeteneği Şah İsmail'e kırklar elinden bahsedilmiştir.

Kırk özellikle Türklerin önem verdiği ve İslamiyet'te kutsal kabul edilen sayıların başında gelmektedir. Kimi eserlerde kırk, kötü mana olarak lanse edilse de genel olarak önemli bir motiftir. Sayı sembollerinden olan kırk, Oğuz Kağan Destanı'nda da görülmektedir. Oğuz'un, kırk günde yürümesi, kırk günde konuşması ve Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşması kısa bir zamanda olayların gerçekleştiğini anlatmak adına yapılan sembolik bir anlatıdır. Dede Korkut'ta kırk motifi kahramanın etrafında bir kuvvet haline gelen kırk alp veya kırk ereni ifade eden kavramdır. Kırklar motifi ile görünmez âlemden gelen koruyucu, güç verici, kutsallığa erişmiş şahıslar ifade edilmektedir (Yardımcı, 2007). Şah İsmail hikâyesinde kırklar elinden bade içen Şah İsmail, uyanınca alır eline sazını âşık olur ve çalmaya başlar, dilinden dizeler dökülür. Kendisi artık bir âşık, halk âşığıdır. Şah İsmail, gideceği yere kırk günde ulaşır. Hikâye içinde kırk sayısı fazlaca yer almaktadır. İlk ava çıkışında kırk yiğit ile yol alır. Bu ve benzeri motiflerde kırk sayısı çokça kullanılmıştır.

2. Yola Çıkış

2.1. Maceraya Çağrı

Macera; belli, sıradan olan ritüelden sıyrılarak olağanın dışına çıkmak olarak ifade edilmektedir. Bu çıkış, kahramanın belli görev ve sınavlar yolu ile aşması gereken engeller doğurabilir. Engelleri kimi yardımlarla ya da farklı yollarla aşmak, kahramanın elinde olan ve onu nihai sona götürecek aşamalardır.

Mitik düşüncede amaç, bireysellikten uzaklaşıp evrensel olana doğru yönelim sağlayarak aşkın ve sevginin önünü açmaktır. Asıl olan bu düzlemde kahramanı bireysel olandan alarak evrensel olana dâhil etmektir (Şayhan, 2020). Maceraya çağrı, kahraman için kimi yerde bir şans eseri karşılaşma ya da herhangi bir hata veya sürükleniş gibi görülmektedir.

Kahramanın dikkatini bir noktaya yoğunlaştırarak kahramanı alışılmış olanın dışına çıkarmak ufkunun genişlemesine vesile olmaktadır. Kahramanın algı düzeyini farklı yönlerle çekmek, maceranın oluşumuna farkındalık katmaktadır (Şayhan, 2020). Gelen çağrıya uyan kahraman kendini; karanlık bir

ormanda, büyük bir ağacın altında, bir ırmak kenarında veya ıssız bir dağın eteğinde bulunmaktadır (Campbell, 2013). Şah İsmail hikâyesinde bu çağrı bir çeşme başında uyku halindeyken gelmektedir. Maceraya çağrı olarak kabul edilen bu ilk safha kahramanın kaderidir. Bilinmeyen bir yere çağrı, kahramanı bildiği ortamdan uzaklaştırmak içindir. *“Bu önemli hazine ve tehlike bölgesi çeşitli biçimlerde sunulabilir: uzak bir ülke, bir orman, yeraltında, dalgaların altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli dağ tepesi ya da derin bir düş hali fakat hep tuhaf biçimde akışkan ve çok biçimli varlıkların, hayal edilemez eziyetlerin, insanüstü görevlerin ve olanaksız zevklerin yeri.”* (Campbell, 2013). Bu çağrı, kimi zaman olağanüstü bir haberci kimi zaman ise sıradan bir kişi tarafından verilebilir. Önemli olan bu noktada kahramanın bu iç bilinç akışı içindeki yoğunluğa katılımı ve bu döngüye dâhil olup olmamasıdır.

Şah İsmail hikâyesinde kahramanın ilk ava çıkışı, bu şekilde gün yüzünü görmesi ve devamında Şah İsmail’in kırklar elinden bade içişi *“amma ol gece Şah İsmail aşkın şerbetini kırklar elinden nûş eylemiş idi.”* (Şayhan, 2020) ifadesiyle bir yolculuğun hazırlığına ve bir maceranın olacağına dair sinyallerdir. Habercinin haber vermesi gibi kırklar elinden bade içilmesi de dinsel bir aydınlanmanın haberi, bir çağrının ifadesi olarak değerlendirilebilir. (Campbell, 2013; Jung, 1994). Şah İsmail hikâyesinde kahramanın kırklar elinden bade içmesi ve bu bade sonrasında âşık olması maceraya çağrının ilk adımı olarak kabul edilebilir. Aşka kavuşmak için türlü badireler ve sınavlar vermesinin başlangıcı bade içmesidir. Bir çeşme başında iç dünyası bilinç dünyasına dokunmuş ve Şah İsmail bir maceraya davet almıştır. Şah İsmail genel olarak kendisine uzatılan kadehi nuş ederek çağrının cevabını vermiş. Bunun bir çağrı ve sınavlar yoluna girişin ritüeli olduğunu kabul etmiştir. Bu ritüel kimi zaman bir yardımcının yol göstermesi, kimi zaman ise kahramanın kendince bir yolda ilerlemesi olarak görülmektedir.

2.2. Çağrının Kabulü

Halk hikâyeleri ve masallar birçok mucize ve yaratılış barındıran yardımcı öğelere sahiptir. Kahramanın çıkacağı yolculuk için öncesinde kendisine verilen bir işaret ya da farklı bir yol ile maceranın olacağı öngörüsü kahraman tarafından kabul veya reddedilerek hikâye, masal veya mitsel anlatının devamı sağlanır. Gerçekte; mitlerde, masallarda ve halk hikâyelerde yanıt verilmeyen çağrı görülmektedir. Bu bilinmeyen bir durum olarak göze çarpmaktadır. Çağrının reddi sonrası çağrıyı reddeden başka yönelimlerde ve ilgilerde bulunur (Campbell, 2013).

Şah İsmail hikâyesinde kahramanın kırklar elinden bade içmesi sonrasında Şah İsmail uyanır. Atına binen Şah İsmail yakınındaki dağa doğru atını sürer ve dağın eteğinde bir ırmak görür. Irmağı izlerken dağın eteğinde bir yayla olduğunu fark eder. Suyun kenarında otlayan ceylanı takip ederek bir çadırın içine girer (Şayhan, 2020). Kahramanın ovada bir ceylan peşinden gitmesi, çağrının kabul edilmiş olduğunun göstergesi olarak ifade edilebilir.

Şah İsmail alışlagelmiş yaşam döngüsünün dışında bir ritüel gerçekleştirmiştir. Bu ritüel; ava çıkış, kırklar elinden bade içiş, uyanma ve bir ceylanın peşinden giderek çadırlardan birine girmesiyle sonuçlanmaktadır. *“Şah İsmail ardından çadırın önüne gelip baktı ki birçok çadır ve çadırları nazar idip bakarken gördü ki bir güzel kız çadırdan çıktı. Kız dağı görür anı çadırın önünde bir güzel oğlan durur. Oğlan görünce hemen kız âşık oldu. Şah İsmail dağı kızı görünce âşık olup hemen attan düşüp bayıldı.”* (Şayhan, 2020). Kahramanın ilk görüşte âşık olması ve devamında aşkına karşılık alarak kızın da kendisine âşık olmasıyla olaylar zinciri başlamıştır. Bu noktadan sonra kahraman bir yolculuk, sınav ve eşik yoluna girmiş demektir. Kahraman çağrıyı kabul etmiştir.

2.3. İlk Eşiğin Aşılması

Mistik bir şekilde benliğin uyanması ile yaşam sahnesinin perdeleri aralanır ve kahraman sonsuz bir yolculuğun ilk uyarılarını verir. Bu doğrultuda kahramanı ilk eşik beklemektedir. Bu eşik kahramanın devamını getireceği ve nihai bir sona varacağı yolun başlangıcı olarak kabul edilebilir. Kahramanın kaderini çizen bu yolda ona yardımcı olacak kişilerle birlikte eşiğin aşılması

görülmektedir. Bu eşikte kimi zaman bazı doğüstü varlıklar ve farklı tehlikeler yer almaktadır (Campbell, 2013). Şah İsmail hikâyesinde aşkın bade içmesinden ve âşık olmasında sonra kahraman belli bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Bu seçimlerden bir tanesinde ya sevdiğinin peşinden zorlu yollara girilerek sınavlar, mücadeleler verecek ya da bu sevmeye olayından vazgeçerek çağrının reddini sağlayacaktır.

Şah İsmail âşık olduktan sonra olağan bir şekilde sevdiğinin annesi tarafından engellenmiş, sevdiğinin Hint diyarına gitmesiyle birlikte babasının ısrarı ve zorlamasına rağmen sevdiğinin peşinden gitmiştir. “...Mücade hanım padişah gendi oğlu için Gülizar Hanım’ı istemiş ve beg de söz vermiş deyince heman kızın anası gazibe gelip bire ne demek olsun ben kızımı padişahın oğluna vermem.” (Şayhan, 2020). Kızını vermek istemeyen bir anne ve bunun sonucunda maceraya çağrılan bir kahraman. Şah İsmail’in sevdiğinin peşinden gitmesi ilk eşiğin aşılması için gereklidir. “Ben bu memleketten gayri gitmeliyim. Eğer Gülizar’ı dahi bulamasam bari yoluna öleyim.” (Şayhan, 2020). Kahraman yola çıkmak için ısrar eder ve yol için türlü badireleri göz önüne alır.

Padişah oğluna kızarak; “Var cihinneme git! Senin gibi evlat bana lazım değildir” der (Şayhan, 2020). Fakat padişah engel koyarak kalenin kapılarını kapatır, oğlunun gitmesine engel olmak ister. Kahraman Şah İsmail, atı Kamertay ile kapıya bir gürs vurarak ilk eşiği aşar ve yola çıkar. Bu yolda türlü sınavlar verecek olsa da yolundan dönmez, maceraya atılır. Padişahın bedduası ve sonrasında kendi soyunu reddetmesi bir eşik olarak görülse de bu, maceraya atılacak kahraman için karşılaşılan bir başka zorluktur. Bu zorluklar karşısında kahraman macerasında ya mağlup olacak ya da galip gelerek macerasını sonlandıracaktır.

Kahraman yaşam ufkunun sınırlarını aşmak için uğraşır. Aile yönetiminin dışında kalan çocuğun tehlikede olması anne-baba için endişe verici bir durumdur (Campbell, 2013). “Bilinmeyen alanları (çöl, cancı, derin deniz, kara orman, devler, bilinmez diyarlar) bilincin dışarı yansıtılması için serbest alanlardır” (Campbell, 2013). Babası Şah İsmail için beddua etse de annesi oğlunu bilinmez diyarlara göndermek istemez. “Oğlum nireye gideyirsin, sen bir padişah evladı olasan da bekle bir kız için dağlara düşesin...” (Şayhan, 2020). Şah İsmail, kendisine gelen çağrıya uyarak gitmek için çaba harcar.

Hikâyenin bu kısmında sözlü geleneğin önemli unsurlarından olan âşkın şiir söylemesi ile karşılaşmaktadır. Şah İsmail annesine:

“Anam sütün hilal eyle
Gözlerinden dökme abı
Mailim bir derde bekle
Asla yoktur hiç hesabı” (Şayhan, 2020).

Padişah ilk eşiği kahramanın önüne sunan kişi olarak görülmektedir. “Heman padişah kala kapucularına emir eyledikte heman kapucuları kapayıp gendileri dahi bir tarafa kaçtılar.” (Şayhan, 2020). İlk eşik karşısında kahraman, atının yardımıyla sınavlar yoluna girer. Burada kahraman kendisini engellemeye çalışanlara karşı gelen çağrıya cevap verir ve ilk eşiğini aşarak yolculuğuna başlar.

3. Erginlenme

3.1. Sınavlar Yolu

Kahraman ilk eşiği aştıktan sonra bir yolculuk içinde bulur kendini. “Eşiği aşan kahraman, bir dizi sınavdan geçerek tuhaf belirsiz biçimlerin içinden geçerek düş dünyasında ilerler.” (Campbell, 2013). Kahraman için maceranın en önemli aşamalarından olan sınavlar yolunda zorluklarla dolu bir ütopya yaratılmıştır. Kahraman eşiği aştıktan sonra zorlu görevlere hazırdır. Bu görevler onun belli aşamalardan geçerek nihai ödüle ulaşmasında mihenk taşı olarak görülebilir.

Şah İsmail hikâyesinde kahraman ilk eşiği aştıktan sonra diğer sınavlar yoluna girmiştir. Bu sınavlar yolunda ilk olarak karşısına kapısız bir saray çıkar. Düz bir ovada ilerleyen kahramanın

karşısına bir saray çıkar. “Ol saraya yaklaşip gördü ki ne bakarsın gözler kamaşır ve ayna gibi parlar. Kapusını aradıktan bulmadığından heman orada Şah İsmayil sazını eline alıp başladı bu beyitleri söylemeye:

Kandahar’dan geldim sana

Saray senden yol isterim

Beni salma yana yana

Saray senden yol isterim. (Şayhan, 2020).

Şiiri söyledikten sonra Şah İsmail; “bunu söyleyip dört bir tarafa nazar idip bakar ki kapısı yok” (Şayhan, 2020). Kapısız saray karşısında kahraman ne yapacağını bir an bilemez. “Hemen atını sürüp saray yanına gelip nice bir gürs vurdu ise sarayın bir tarafı yıkıldı. Atını bağladı bir odaya çıktı ki bir kız gergef işler ve gözlerinden yaş yirine kan damlar.” (Şayhan, 2020). Şah İsmail, kıza âşık olur ve kızın kardeşlerini devden kurtarmak için atını sürer. Dağın ardına vardığında yedi kardeşten ikisi şehit olmuştur. Kalan beş kardeş dev ile çarpışmaktadır. Şah İsmail beş kardeş için devlerle cenge tutuşur. “Zülfügara el atıp ya Allah deyip devlerin içine bir giriş girdi. Canı gönülden bir kılıç oynattı ki cayır cayır devleri kırmağa başladı. Bir anda devlerin kanını yere döktü, cümlesini kırıp gendi bir tarafa çekilip oturdu.” (Şayhan, 2020). Şah, sınavlar yolunda ilk sınavını hem saraya hem de devlere karşı vermiştir. Hikâye içinde hikâye gibi bir yeniden âşık oluş sunulmuştur. Gülperi kahramanın devleri yenmesi için yeni bir sınava davet olarak kabul edilebilir.

Kahramanın kendini geliştirmek ve hayat eşiklerini geçmek adına çıktığı yolda karşısına türlü zorluklar çıkmaktadır. Karşısına çıkan zorlukları kahraman ya yardımcı unsurlar sayesinde ya da kendi bilgeliği sayesinde aşar. Kahramanın sonsuz yolculuğunun başlangıcı anne rahmine düştüğü anda başlamaktadır. “Yaşamın akışı içinde varılan her nokta yeni bir başlangıcı ifade eder ve kahramanın yolculuğu sonsuza dek sürer.” (Dursun& Torun, 2017).

Bu sınavı bileğinin gücüyle kazanan kahraman, bir diğer sınav için tekrar yola çıkmıştır. İlk yola çıkış evresinde Gülizar isminin peşinden giden kahraman, yine sınavlar yoluna devam eder ve Gülperi ile karşılaşır. Bir süre sonra Şah İsmail yine Gülizar için yola koyulur ve kırk gün yol alır. Kırk birinci gün Arap Üzengi denilen ve herkes tarafından yenilmez olarak lanse edilen kişinin sarayının önünde kurulan çadırlara varır. Yeni bir sınav için buraya gelmiştir. “Şah İsmail ol çadırların yanına geldi amma bunu kimse görmedi. Bir çadır içine girdi, gördü ki bir lenger, eki kaşık ve eki dilim ekmek var. Hemen lengerin kapağını açtı ki ne bakarsın pilav, lakin kırmızı kan ile pişmiş.” (Şayhan, 2020). Şah İsmail, pilavı yerken Arap Üzengi gelir ve çarpışmaya başlarlar. Şah İsmail, Arap Üzengiye yener, tam hançer ile canına son verecekken Arap Üzengi nikâbı kaldırır ve Şah İsmail bu güzellik karşısında bayılır. Bu kahramanın üçüncü kez âşıklık yoluna girmesi olarak kabul edilebilir. Burada kahraman tekrar âşık olmuş ve bir evlilik daha yapmıştır. Şah İsmail, bundan sonra sınavlar yolunda yanına yardımcı olarak Arap Üzengi almıştır. Arap Üzengi hem eşi hem de yardımcısı olarak hikâyede yer almıştır.

3.1.1. Yardım/ Arap Üzengi’nin Eli

Kahraman çıktığı sınavlar yolunu aşarken bu sınavlar yolunda bir doğaüstü güce veya doğanın yardımına nail olur. Kimi zaman kahraman bir kişinin, hayvanın yardımına ihtiyaç duyabilir. Bu düzlemde yapılan ve yapılması gerekenler arasında olan davranış, yardımı kabul etmektir. Şah İsmail, Arap Üzengi ile sınavlar yolundan nihai ödüle giderken Hint ordusu ile savaşan Arap Üzenginin yardımıyla bu sınavı geçer ve nispi ödül alır. Arap üzenginin yardımı kahramanın bu evreyi aşmasında öncü bir öge oluşturmuştur. Bu aşamada Şah İsmail, nihai ödülünü alarak dönüş yoluna girmiştir.

Arap Üzengi ile yoluna devam eden kahraman, Hint ülkesine varır ve hikâyenin ilk kısmında verilen nişan yüzüğü ile sevdiğiyle bir şekilde buluşur ve bu buluşma kavuşmadır. Şah, sevdiği ile vakit geçirirken Arap Üzengi gelen tehlikelere siper olur. Arap Üzengi, kahramanı koruyan, tehlikeleri engelleyen yardımcı kahraman rolünü alır. Arap Üzengi hem bir eş hem de kahramana yardımda bulunan güçlü kadın kimliğini ön plana çıkaran önemli bir kişiliktir. Bu hikâyede Üzengi, kadın bir

savaşçı ve erkekten daha güçlüdür. Arap Üzengi, Şah İsmail ve Gülizar uyurken Hint şahının ordusuyla tek başına mücadele etmiş ve onları mağlup etmiştir.

Arap Üzengi akli ve gücü ile kahramana yardımcı olur. Üzengi, anlatı süresince kahramanın ruhsal dönüşümlerini hazırlayan, kahramanı fiziksel ve ruhsal açıdan tamamlayan, kahramanı sürekli geliştiren bir gölge arketip olarak görülmektedir (Şayhan, 2020). Arap Üzengi anlatıda kimi zaman kahramana yardımcı kimi zaman akıl veren bir yüce birey tipindedir. Bu tip hikâyede kadın olarak farklı bir bakış açısı ile verilmektedir. Kadının önemi ve değeri farklı bir pencereden gözler önüne serilmektedir.

3.2. Nihai Ödül

Birçok masal, halk hikâyesi ve destanda kahraman, yaşadığı-yaşattığı nihai sınavlar sonunda bir ödülle sahip olur ve sonsuza dek mutlu mesut yaşar. Şah İsmail hikâyesinde kahraman, Arap Üzengi'nin yardımı ile Gülizar'a kavuşur. Bununla birlikte eve dönüş için yola çıkılır. Kahraman, baştan itibaren uğruna sınavlar verdiği, türlü zorluklardan geçtiği sevdiğine belli aşamalar sonunda kavuşmuştur. Bu kavuşma onun için ödül olarak değerlendirilir. Şah İsmail ödülünü alır ve sevdiğiyi birlikte diğer iki eşini de yanına alarak hikâyenin başladığı topraklara, evine, babasının yurduna geri döner. Bu dönüş, onun ileride tahta oturacağı ve başına geçeceği ülkenin habercisi olarak kabul edilir. Kahraman bu yolculuk sonrasında babasından tahtını alacak ve babasının yerine hüküm sürecektir.

4. Eve Dönüş

4.1. Anne/Baba ile Bilinç Ötesi Çatışma

Dönüş, kahramanın sınavlar yolundan sonra artık hikâyenin başlangıç eşiğine tekrar geri gelmesidir. Eve dönüş birçok şekilde olabilmektedir. Bu durum, kahramanın yanında yardımcı öğelerin olması veya geri dönüşte hoş karşılanmama gibi kendini gösterebilir. Kahramanın çıkmış olduğu maceranın türlü sınavlarla şekillenmesi ve bazen doğal bazen doğüstü varlıklarla girdiği mücadeleyi kazanmasıyla doğduğu yere geri dönmesi gerekir (Campbell, 2013).

Şah İsmail hikâyesinde geri dönüş için Arpa Üzengi'nin yapılacak tehlikeleri önceden haber verme görevini mutlak suretle yerine getirdiği görülmektedir. İlk olarak dönüş anında akli unsur olarak devreye giren Arap Üzengi saraya dönülmemesini tavsiye eder. *"Bizleri babanın sarayına götürme, başka konağa götür zira remil fena geldi. Şah İsmail baş üstüne deyip babasına haber gönderir, başka konak hazırlar."* (Şayhan, 2020). Arap Üzengi'nin kahramana yardımcı olarak bir tehlike sezmesi kahramanı önceden uyarmasına vesile olmuştur. Bu vesile ile kahraman tehlikeye düşmemeyi başarmıştır.

Şah İsmail'in annesi hanım sultanın gelinlerini ziyareti iyi-kötü çatışmasını doğurmuştur. Bu doğuş, aynı kandan varlıkların hile ve entrika yoluyla iktidar mücadelesine dönüşmüştür. Hanım sultan: *"Telaş ile padişaha bu saat Şah İsmail'i öldürüp gelinleri almalısın, yoksa gendi gendimi helak iderim dedi"*. (Şayhan, 2020). Ebeveynlerin çocuklarına karşı ihaneti olağan dışı bir durumdur. Çatışmanın derinliğini sergilemek adına verilen bu durum hikâyedeki olayın bilinçdışı olduğunu göstermektedir.

Benzer durum Dede Korkut halk anlatısının Deli Dumrul hikâyesinde de görülmektedir. Bilincin altına yerleşmiş kalıplardan sıyrılmak olağanın dışındadır. Olması gereken şeyin normal yaşam akışı içinde yaşanmaması bazı sonuçlar doğurmaktadır. Deli Dumrul Azrail'in can istemesine karşın annesinden ve babasından canına karşılık can ister fakat beklediği cevabı alamaz. Anne ve baba kendi bilinçlerinde yerleşmiş doğruyu reddederek oğullarında gün yüzüne çıkarmışlardır. *"Belki eski ve yaşlı olanın, yeni ve genç olana kıskançlığı bu tutumda rol oynamaktadır ki nesiller arası çatışmaların nedenlerinden bir tanesi de budur. Babası ve anasının kendisini ölüme terk etmelerine rağmen Dumrul, hayatta kalmakta ve yaşayacağı uzun ömürle sanki onlara nisbet yapmakta; bu arada dolaylı da olsa ebeveynin ölümüne neden olmaktadır."* (Saydam, 1997). Ölüm sonrasında ortaya çıkan suçluluk veya bilinçdışına yansıyan düşünceler Deli Dumrul hikâyesinde bir hak ediş olarak yansıtılmıştır.

Şah İsmail hikâyesinde ise kahramanın çıktığı sınavlar yolundan geri dönüş sonrasında annesinin babasına anlattığı ve bilinçaltında yatan kıskançlık, gelinleri kendi hizmeti-emri altına alma isteğiyle ortaya çıkmıştır. Bu çıkış babaya aktarılmış ve baba bu tepkiye kayıtsız kalmayarak kendi benliğinden soyutlanmış, aynı bilinç kavramını kıskançlık olarak yansıtmıştır.

Anne, baba yokluğun hiçliğin ortasında kendi istek ve egolarını tatmin etmek noktasında oğullarına kıskançlık hissederek alt benlikte yatan düşüncelerini ortaya çıkarmıştır. Ataerkil toplumlarda kadının oğlunu evlendirmesi sonucunda tek güvencesi gelini olarak görülmektedir. Gelinler kendisine yaşlılık ve sonrasında yaşanılacak ömürde muhtaç olduğu yaşamsal fonksiyonlarda yardımcı öge olarak görülmektedir. Bu nedenle anne Şah İsmail hikâyesinde bir bakıma kendi menfaat ve olgularını ön planda tutarak oğlunu anlatı dışında bırakmak istemiştir.

Şah İsmail hikâyesinde kahraman, babasının türlü oyunlarına maruz kalarak farklı bir sınav yoluna giriş yapmak zorunda kalmıştır. *“Şah İsmayil’i ol giriş ile bağladılar. Ol dem cellat gelsin diyi emir eyledikte cellatlar adına geldi...Padişah, eki gözüne mil diye emir eyledi... andan götürüp izziz dağa buraktılar.”* (Şayhan, 2020). Şah İsmail, sonsuz yolculuğun en büyük sınavlardan birini vermek zorunda bırakılmıştır. Alışılmışın dışına çıkılarak kendi soyundan olanı dışlayan baba, geleneksel kalıptan bu yönüyle ayrılmaktadır. Anlatı farklı bir düzlem ile yeniden yorumlanmıştır. Bu yorumlama anne ve babanın bilincin yansıması olarak görülmektedir.

4.2. Dönüş/Yeniden Dönüş

Kalıplaşmış anlatılar belli kalıplardan geçerek nihai son ile sonuçlanırken Şah İsmail hikâyesinde *“kahramanın sonsuz yolculuğu”* son düzlemde padişah ve hanım sultanın bilincinde yer alan alt benliklerini ortaya çıkarması ile bir bakıma sekteye uğramıştır. Kahraman, ıssız bir dağ başında yardımsız olarak kendi mücadelesini verirken anlatılarda çokça görülen kahramanın mucizevî gücü veya olağanüstü yeteneği ön plana çıkarılmıştır. Şah İsmail ağaç altında beyit söylerken ağacın tepesindeki iki güvercinin konuşmasını dinler. *“Biçarenin eki gözünü oyup buraya atmışlar. Şimdi üzerimizden eki tüy düşürdük, eger anları alıp ta gözlerine süreceksin olsa Mevla’nın izini ile aniden açılır. Amma hayıf ki dilimizden anlamaz ve biz dahi onun dilinden bilmeyiz ki onun derdinin dermanını gendisine anlatalım.” ...meğer Şah İsmayil kuşdilinden anlarımış.”* (Şayhan, 2020). Kendisine farklı yetenekler ve mucizeler bahşedilen kahraman, burada da olması gerektiği gibi yine bir sınavdan başarı ile çıkmıştır. Kahraman hayvanların dilinden anlamaktadır. Bu özellik de kahramanın olağanüstü güçlerinden bir tanesidir.

Anlatının bir başka farklı özelliği de burada karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede güvercin, haber veren ve sürekli posta olarak kullanılan bir motif olarak kendine yer bulmuştur. Ayrıca güvercinin tüylerinin şifa kaynağı olması da işlenmiştir. Şah İsmail, hayvanlarla konuşarak mucizesini ve olağanüstü özelliklerini göstermiştir.

4.3. Nihai Son

Yaşamla ölüm arasındaki çizgi ile belirlenmiş olağanın dışına çıkarak kahramanın yanında arketipten ana yardımcı bir bilge tipine dönen Arap Üzengi anlatının son bölümünde yine kahramanın sonsuz yolculuğuna katkıda bulunmaktadır. Son düzlemde, Şah İsmail başka bir kılığa girerek babasının ordusuna katılır ve Arap Üzengi ile çatışır. Arap Üzengi Şah İsmail’i tanır ve onunla anlaşır. *“Yarın seni şâh baban çağırır, sana der ki oğlum seni ihyâ ederim, bugün şu Arap’ı öldürsen der. Baş üstüne pâdişâhım dersin, gelirsın buraya benimle yalandan cenk etmeye başlarsın. Bana bir gürs vurup, beni attan aşağı indirirsin, göğsümün üstüne oturursun. Pâdişâhım gel sen kendin öldür, dersin. Yanıma gelince sen bir tarafa dur, ona bir kılıc vurayım ki iki parça edeyim deyip böylece kabul karar edip biri birinden ayrıldılar.”* (Şayhan, 2020). Arap Üzengi anlatıda bir kadın olmasına rağmen hem alp tipini hem de akıl veren bilge tipini yansıtarak yardımcı kahraman olmaktadır.

Anlatı çizgisinin dışına çıkarak anlatıda baba, anne çatışmasının kendisine verdiği zor sınavı kahraman Arap Üzengi sayesinde aşarak son düzlüğü de tamamlamış bulunmaktadır. Söz konusu

durumun nihai olarak görülmesinin yanı sıra bu anlatının diğer anlatılardan farkını ortaya koyan özelliği üç evlilik ile bitmesidir. *“Birkaç günden sonra Gülizâra düğün kurdular. Kırk gün, kırk gece düğün olup bir cuma gecesi Gülizâr Hanım ile murâd alup murâd verdiler ve birbirlerine bu türkülerini söylediler. Ertesi Cuma Gülperi’ye sonunda Arap Üzengi’ye düğün edip güveyi girip murad alıp murad verdiler.”* (Şayhan, 2020).

İlk oluş ile başlayan yolculuk kahraman tarafından sınavlar aşarak nihai sona getirilmiştir. Bu yolculuk, Gülizar’a âşık olma ve bade içmeyle başlar daha sonra Gülperi ve Arap Üzengi’ye âşık olmayla devam eder. Bu uğraşlar içinde ilk sevdiğine kavuşma hep ön planda tutulmuştur. Kahramana sonsuz yolculukta yardımcı, bilge tipi Arap Üzengi olarak görülmektedir. Nihai sonuç, kahramanın üç evliliğiyle birlikte yeni padişah olarak Kandahar da mutlu mesut bir yaşam sürmesidir. Şah İsmail’in padişah olması sonsuz yolculuğu taçlandırmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada hikâyenin Kırım-Karay varyantı incelenmiştir. Bu varyanta göre hikâye özetlenmiş ve çeşitli başlıklar altında kahramanın başından geçenler kuram kapsamında ele alınmıştır. Kahramanın olgunlaşması adına çıktığı maceranın sınavlarla dolu olması ve yardımcı kahramanlarla bu sınavları vermesi monomit kurama göre açıklanmıştır.

Kahramanın çıkmış olduğu yolculuğun masalsi bir yolda ilerlemesi ve başına türlü dertler gelmesi onun erginlenmesi adına gereklidir. Hem fiziksel hem ruhsal bir yolculuk olan bu seyahat, kahramanın kesin dönüş aşamasına kadar aklını ve bedeni koruması ile sonuçlanmaktadır. Kendisiyle ve dış güçlerle olan savaşı kazanan kahraman dönüş yolunda ailesi ile de sınanmaktadır. Belki de ruhsal çatışmaların en yüksek yaşandığı bir evre olan aile çatışmasını kahraman ona yardım eden yan kahramanlarla atlatmaktadır.

İnceleme sonucunda, kahramanın yola çıkışı, erginlenmesi ve dönüşü adına uygun veriler elde edilmiştir. Şah İsmail hikâyesinin monomit kuramına göre incelenmesi bazı kısımlarının uyduğu görülerek yapılmıştır. Monomit kuramına göre incelenen Şah İsmail hikâyesinde yolculuğa çıkan Şah, pek çok sınavla karşı karşıya kalmış ve bütün sınavları geçerek Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi’ye kavuşmuştur. Kahraman böylece nihai ödüle ulaşmayı başarmıştır. Nihai ödüle ulaşma yolunda kahraman, verdiği sınavlar neticesinde eski benliğinden uzaklaşarak erginlenme sürecini tamamlamıştır. Bu erginlenme sürecinde birçok mucizeyi birebir yaşamıştır.

Şah İsmail hikâyesindeki koruyucu figür olarak ele alınabilecek karakter padişaha bir oğlunun olacağını haber veren dervıştır. Hikâyenin başında yer alan Hoca Danyal bir eğitmen ve yol gösterendir. Asıl yardımcı kişi kadın karakter Arap Üzengi’dir. Arap, Şah İsmail’in erginlenme sürecinde sürekli yanında olmuş bütün sınavları geçerken hem öncülük yapmış hem de yardımda bulunmuştur. Hikâye, monomit kuramına kısmi olarak uymaktadır. Türk dünyasında dilden dile dolaşmış özgün bir eser olan hikâye, söz konusu kurama yeni başlıklar eklenerek incelenmiştir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (2015). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bakırcı, N. (2013). Âşık Kırâç Ata'nın Tasnif Ettiği İlbey ile Mihrinaz Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme. *Türk Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 0(2), 49-111.
- Boratav, P. N. (2009). *Koroğlu Destanı*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Campbell, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Çetin Gedik, N. (1998). Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Monografik Bir İnceleme. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). (Danışman: Prof. Dr. Hasan Özdemir). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dursun, A. & Torun, D. (2017). Begil Oğlu Emren Anlatısında Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(2), 250-266.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatı Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2013). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Günay, U. (1984). *Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili- Mehmet Kaplan'a Armağan*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Günay, U. (1985). Develili Seyranî'nin Rüya Motifinin Tahlili. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 9-14.
- Güzel, C. (2014). Monomit Teorisi Bağlamında Bayan Toolay Destanı. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(36), 191-206.
- İbrahimioğlu Kadirzade, K. (2005). *Âdetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, (Akt. A. Doğan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Jung, C. G. (1994). *Bilinç ve Bilinç Altının İşlevi*. Ankara: Say Yayınları.
- Saydam, M. B. (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şayhan, F. (2020). *Mitolojinin Güncel Yüzü Şah İsmail Hikâyesi (Kırım-Karay Varyantı)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Torun, A. & Güzel, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turgunbayev, C. (2007). Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 0(24), 93-102.
- Türkan, H. K. & Sekitmen, R. (2023a). 21. Yüzyıl Âşıklarından Yakup Temelî'nin Yusuf ile Elif Hikâyesinin Tahlili. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 16(96), 15-30.
- Türkan, H. K. & Güneş, A. (2023b). Çöl Hasan ile Gül Safya Hikâyesinin Epizot Tahlili ve Motif Yapısı. *TÜRKBİTİG Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 99-117.
- Uysal, Y. (2020). Şah İsmail ve Gülizar Hanım Hikâyesi Alanya Varyantı Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme. *Gazi Türkiyat*, 0(26), 165-185.
- Yardımcı, M. (2007). *Destanlar*. Ankara: Ürün Yayınları.

TRT Repertuvarında Yer Alan Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özellikleri*

Doç. Dr. Doğukan Dursun

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8089-4953>

İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Malatya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.05.2024

Kabul: 29.06.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Kars Türküsü

Oyun Havası

Usul

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77270>

Öz

Bu çalışma, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) repertuvarında yer alan Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının yapısal özellikleri bakımından incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın temeli nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni üzerine kurulmuştur. Oyun havaları, Türk Halk Müziği geleneğinde önemli bir yer tutan, ait olduğu yörenin müziksel özelliklerini içinde barındıran ve genellikle dans eşliğinde icra edilen türkülerdir. Kars yöresinin zengin müzik kültürü içerisinde oyun havalarının önemi ve karakteristik özelliklerinin belirlenmesinin yöreye ait müzik kültürünün tanıtılmasına katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle yapılan bu çalışma kapsamında, TRT repertuvarında yer alan 12 adet oyun havası yapısal özellikleri bakımından derinlemesine incelenerek analiz edilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda; incelenen türkülerin, ağırlıklı olarak Uşşak ve Hüseyini makam dizilerinden oluştuğu, bununla birlikte Hicaz, Karcıgar, Çargâh, Segâh, Rast, Mahur ve Sultaniyegâh makam dizilerinin de kullanıldığı; basit, birleşik ve karma usullerde olduğu, ağırlıklı olarak 6 zamanlı birleşik usul kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen eserlerde usullerle birlikte düzum karakteristik özelliklerine de değinilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler tablo ve grafikler şeklinde sunularak yorumlanmıştır. Kars yöresi oyun havalarının müziksel anlamda incelenerek yöre müziğinin karakteristik özelliklerinin ortaya çıkartılmasını amaçlayan bu çalışma ile alana katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dursun, D. (2024). TRT Repertuvarında Yer Alan Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özellikleri. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 17-28.

In the TRT Repertoire
*Structural Characteristics of Non-Verbal Dances of Kars Region**

Assoc. Prof. Dr. Doğukan Dursun
Inonu University, State Conservatory, Department of Music, Malatya - TÜRKİYE

Article History

Submitted: 09.05.2024
Accepted: 29.06.2024
Published Online: 30.06.2024

Keywords

Kars Folk Song
Playful Mood
Usul

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77270>

Abstract

This study was carried out to examine the non-verbal dance tunes of the Kars region, which are in the repertoire of the Turkish Radio and Television Corporation (TRT), in terms of their structural characteristics. The basis of the research is based on the case study design, which is one of the qualitative research designs. Oyun havaları are folk songs that hold an important place in the Turkish Folk Music tradition, embody the musical characteristics of the region they belong to, and are usually performed with dance accompaniment. Within the scope of this study, which was carried out with the idea that determining the importance and characteristic features of dance tunes in the rich musical culture of the Kars region will contribute to the promotion of the musical culture of the region, 12 dance tunes in the TRT repertoire were examined and analyzed in depth in terms of their structural features. In line with the data obtained from this research; The folk songs examined mainly consist of Uşşak and Hüseyini maqam sequences, but Hicaz, Karcıgar, Çargâh, Segâh, Rast, Mahur and Sultaniyegâh maqam sequences are also used; It has been determined that there are simple, compound and mixed rhythms, and the 6-time compound rhythm is predominantly used. In the works examined, the characteristic features of the composition, along with the usuls, were also mentioned. The data obtained from the study were presented and interpreted in the form of tables and graphs. It is thought that this study, which aims to reveal the characteristic features of the local music by examining the dance styles of the Kars region in a musical sense, will contribute to the field.

GİRİŞ

Toplumların kendine has özelliklerini yansıtan ve toplumun kimliği niteliğinde olan kültürün en önemli alt dallarından biri sanattır. Sanat ait olduğu toplumun yaşayış biçiminden etkilenerek o topluma ait özelliklerle harmanlanmış ürünleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ülkelerin tanıtılmasında en büyük paylardan biri sanata aittir denilebilir. Toplumu ilgilendiren her konuda sanatın bir payı vardır ve her konu sanatın şekillenmesinde bir etkidir. Ülkelerin kalkınmasında, çağdaş ülke olarak anılmasında, eğitimde, kültürde her yerde sanatın etkisi büyüktür. Bu nedenle sanat toplumun en önemli değerlerinden biridir denilebilir. Kültürün en önemli parçalarından biri olan sanatın en etkileyici, en yaygın ve en ulaşılabilir alt dallarından biri de müziktir.

“Baş döndürücü bir hızla ilerleyerek etkisini her geçen gün daha fazla hissettiren, bilgiye ulaşmayı ve bilginin aktarımını kolaylaştırması bakımından yaşamı birçok noktada etkileyen teknoloji” (Karataş, 2024: 1301) sayesinde tüm dünyaya kısa sürede yayılabilen müzik, toplumların en belirgin özelliklerini dile getirerek insanları ortak noktada buluşturan önemli bir araçtır. İnsana haz veren, eğlenme ve dinlenme aracı olmakla birlikte müzik, sosyal bütünlüğü sağlayan bir iş birliği ve iletişim aracıdır (Karagöz Dursun, 2023:647-648). Halk müzikleri halkın kendi içinden çıkan ve isimleri bilinmeyen sanatçılar tarafından üretilen müziklerdir (Demirsipahi, 1975: 7). Toplumların yaşam koşullarının duygusal, sanatsal ve estetik anlatımlarını içeren kültür ürünleridir (İnanıcı, 2017:1). Halk müzikleri kültürel miras olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliğiyle de toplumsal belleğin korunmasına katkıda bulunmaktadır (Uluman ve İnanıcı, 2020: 459). İnsanların yaşamışlıkları sonucu ortaya çıkan duygularını, kendilerine has halk çalgıları ve edebi sözlerle birlikte ifade ettiği eserlerdir (Emnalar, 1998: 27). “Türk Halk Müziği de buna güzel bir örnektir ve eserlerinde Türk halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmaktadır.” (Göktaş ve İmik, 2020: 315).

Bu noktada Halk Müziği ait olduğu toplumun duygularını yansıtmaları sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Halk Müziği denilince de akla ilk türküler gelmektedir. Türküler, yaşamışlık sonucu ortaya çıkan maneviyat yüklü değerlerdir (Karagöz Dursun ve Bahşi, 2023: 633). Müzik geleneği içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu gelenek içerisinde araştırmamıza konu olan Kars yöresi müzik kültürü de önemli bir yer edinmiştir. İçerisinde barındırdığı kültürel çeşitlilik ve zenginliği müzik kültürüne yansıtarak bu alanda topluma önemli ürünler sunmuştur.

Birçok etnik grubun bir arda yaşadığı Kars ilinde yerli halk ve Türk Boylarıyla birlikte ilin birçok kesimine yerleşmiş olan Azeri Türkleri de vardır. Bu bölgedeki etnik gruplar şöyle sıralanmıştır (Caferoğlu,1995: 8):

- 114 köye yerleşmiş olan Karakoyunlu uruğunda olanlar,
- Karapapah veya Terekeme olanlar;
- Dünbüllü veya Çarlıncı olanlar (Asıl adları Dünbüllü olup yerleştikleri köyün adını alarak Çarlıncı adıyla anılmışlardır.);
- Kaçkar uruğuna bağlı olanlar (Sadece bir köyde görülmüşlerdir)
- Türkmen uruğu (Ardahan ve Kars Türkmenleri olarak ikiye ayrılıp 45'e yakın köye yerleşmişlerdir),
- Ayrım uruğu, (Rum ilinden gelen kendini Türk uruğundan ayırmak için Ayrım olduklarını söyleyen ve sadece bir köye yerleşmişlerdir).
- Afşar uruğu (Anadolu Türkmenlerinin en büyüğüdür. “Ardahan’ın Hoçuvan nahiyesinin merkezi olan Hasköy çevrelerine yerleşmişlerdir.)
- Yerli öz Kars ahalisi (Eskiden beri ilde yerleşmiş olan Türk halkı).

Geçmiş bakımından çeşitli tarihi olaylara şahitlik etmiş olan bu ilin kültürel çeşitlilik ve zenginliği bu etnik grupların bir arada yaşamasından kaynaklanmaktadır. Bu da Kars kültürünü ve dolayısıyla müzik kültürünü doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir.

Tarih sahnesinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan, sözlü kültür ürünlerinin önemli bir merkezi olan ve başta Âşıklık geleneği olmak üzere çok sayıda yöresel müzik kültürü unsurunun bir arada bulunduğu Kars, kültürel zenginlikleriyle doğu ile batı arasında bir köprü durumundadır. Kars ilimiz; kültürel mirasın taşıyıcısı, Türklerin Anadolu'ya açılan kapısı, İpek Yolu üzerinde olması nedeniyle kültürlerin kaynaşma noktası, hem halk hikayeleriyle hem de Âşık tarzı Türk şiiri geleneğiyle sözlü kültüre önemli katkılar sunan, Türk dünyasının en zengin ve köklü birikimine sahip olan, somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan Âşıklık geleneğinin yaşatıldığı ve korunduğu, aynı zamanda Âşıklık geleneğinin merkezi olan, Âşık edebiyatı denilince akla ilk gelen Serhat Şehri olarak bilinmektedir (Şahin, 2009; Aslan, 2011; Öncül, 2011; Gökşen, 2012; Çiftçi, 2014; Bozkurt ve Açar, 2014; Bektaş ve Bektaş, 2014; Yuvacı vd., 2014; Çınardal vd., 2016).

Kars yöresinde âşıklık geleneği yoğun bir şekilde yaşanıp ve yaşatıldığı için gelenek günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kars ilinin coğrafi konumu gereği, soğuk hava şartlarında sosyal paylaşım alanı olarak kullanılan ve Âşıklık geleneğinin yaşatıldığı âşık kahvehaneleri bu gelenekte önemli rol oynamaktadır. Âşık kahvehaneleri günümüz kahvehanelerinden farklı olarak, yöre halkının toplanıp, âşıkların halkın güncel sorunlarını dile getirdiği, atışmalar yaparak hünerlerini sergilediği ve anlattıkları hikâyelerle kimi zaman öğüt verici kimi zaman eğlendirici ortam sağladığı bir meclis görevini üstlenmektedir. Bununla birlikte Âşıkların icra alanları içerisinde Âşık şenlikleri, özel günler, bayramlar, düğünler ve özel toplantılar yer almaktadır. Âşıklık geleneği günümüzde sosyal medya araçlarının çoğalmasıyla birlikte geçmişte olan ilgisini koruyamasa da Kars yöresi müzik kültürünün önemli bir ögesi olarak hala devam etmektedir. Bu müzik kültürü içerisinde türküler ve oyun havaları da önemli bir yer tutmaktadır.

Oyun havaları, ait olduğu yörenin müziksel özelliklerini içerisinde barındıran ve kendine has dans figürlerini müzik eşliğinde sunan türkülerdir. Bu türküler, yöresel özellikler taşıdığından dolayı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Sözlü ve sözsüz türleri bulunan bu oyun havaları; Bar, Halay, Horon, Kaşık, Zeybek, Karşılama ve Kasap Oyunları şeklinde türlere ayrılmıştır (Yücel, 2011). Oyun havaları, tarihi çok eskilere dayanan, birçok tarihsel olaya şahitlik eden ve köklü bir müzik geleneğine sahip olan Kars yöresi müzik kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Bu oyun havalarının gelecek nesillere özünü koruyarak aktarılması ancak kayıt altına alınıp bir arşiv oluşturulmasıyla mümkündür. Bu noktada TRT kurumu önemli bir taşıyıcı konumunu üstlenmiştir.

Türkiye'nin müzik kültürü bakımından ulaşılabilecek en büyük arşivi TRT tarafından oluşturulmuştur. Sanatçılar, Anadolu'yu karış karış gezerek binlerce ezgiyi Türk Halk Müziği repertuarına kazandırmışlardır. Başta Muzaffer Sarısözen ve Nida Tüfekçi olmak üzere birçok araştırmacı gelecek nesillere bu kültürel mirasın taşınmasında pay sahibi olmuştur (Osma, 2019: 115).

Türk Müzik kültürüne çok büyük katkısı olan TRT, sahip olduğu arşivle bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasında büyük önem teşkil etmektedir. Bu arşiv içerisinde çalışmamıza konu olan Kars yöresi Oyun Havaları da yer almaktadır. TRT Türk Halk Müziği repertuarı incelendiğinde Kars Yöresine ait 12 adet oyun havasının yer aldığı görülmektedir. "TRT Repertuarında Yer Alan Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özellikleri" başlıklı bu çalışma, repertuarda bulunan türkülerin derinlemesine incelenmesini ve yapısal bakımdan özelliklerinin belirlenmesini amaçlarken aynı zamanda yörenin kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinin önemli illerinden biri olan Kars gerek yöresel özellikleri gerekse folklorik ve kültürel zenginliği bakımından önemli bir şehirdir. Bu görüşlerden hareketle bu araştırmanın problem cümlesi "Kars Yöresine Ait Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özellikleri nelerdir? şeklinde belirlenmiş ve araştırma kapsamında bu soruya yanıt aranmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, TRT repertuvarında yer alan Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının yapısal özelliklerini derinlemesine incelemek ve eserlerin makam dizisi, usûl bilgisi, karar sesi, ses aralığı gibi müziksel özelliklerini belirlemektir. Ayrıca Kars yöresinin zengin müzik kültürü içinde oyun havalarının önemini ortaya koyarak Kars müzik kültürüne ve dolayısıyla Türk müzik kültürüne katkı sağlamaktır.

Bu çalışma, Kars yöresinin zengin müzik mirasını ve özellikle de sözsüz oyun havalarının müzik kimliğini anlayarak yöreye ait müzik mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına ve konu ile ilgili akademik çalışmalara katkıda bulunabileceği bakımından önem taşımaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havaları ile ilgili olarak müzik eğitimi alanında çok az sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışma ile Kars Türkülerine dikkat çekilerek bu kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında farkındalık düzeylerinin artırılacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, belli bir olay, program ya da faaliyetin ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesini sağlayan, gözlem ve görüşmelerle desteklenen nitel bir araştırma desendir (Büyüköztürk vd., 2011:23; Creswell, 2007). Bu araştırma türü, özellikle bağlam ve olguların sınırlarının net olarak belirlenmediği durumlarda, güncel olguların gerçek yaşam bağlamında araştırılmasına olanak tanır (Yin, 1994). Araştırmada, Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının müziksel özellikleri üzerine odaklanılmıştır. Oyun Havalarının incelenmesi amacıyla doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Doküman inceleme tekniği, araştırmanın odaklandığı konuyla ilgili yazılı materyallerin derinlemesine analiz edilmesini sağlayan bir araştırma tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

İncelenen Türküler

Bu araştırmada TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında kayıtlı olan toplam 12 adet sözsüz oyun havası incelenmiştir. Araştırmada incelenen eserlere ait veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havaları

Sıra	Rep. Sayfa No	Eserin Adı	Yöresi	Kaynak Kişi	Derleyen
1	456	Ağır Bar	Kars	Yöre Ekibi	TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.
2	280	Arzuman	Kars	Rasim Naz	Erkan Sürmen
3	454	Bar Havası	Kars	Yöre Ekibi	TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.
4	374	Cindavur	Kars	Yöre Ekibi	Talip Özkan
5	72	Kars Oyun Havası	Kars	-	M. Sarısözen
6	128	Kars Oyun Havası	Kars	-	M. Sarısözen
7	292	Kor Oyunu Bar Havası	Kars	Rasim Naz	Erkan Sürmen
8	294	Kötan Barı	Kars-Arpaça	-	Erkan Sürmeli

			y		
9	296	Odalar	Kars	Rasim Naz	Erkan Sürmeli
10	18	Sarı Seyran Barı	Kars	Âşık Dursun Cevlani	M. Sarısözen
11	53	Tamara	Kars	Yöre Ekibi	TRT İst Rad THM Müd.
12	457	Terekeme	Kars	Rasim Naz Nezat Çınarlı	TRT Müzik Dai. Bşk. Thm. Md.

Kaynak 1: TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı (<https://www.repertukul.com/>)

Tablo 1'e bakıldığında; TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında yöresi Kars olan 12 adet oyun havasının bulunduğu görülmektedir. TRT repertuvarında kayıtlı olan eserlerin farklı kaynak kişilerden ve yöre ekiplerinden alındığı ve farklı kişiler tarafından derlendiği görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında öncelikle araştırmanın amacı doğrultusunda, Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının notaları, TRT müzik dairesi yayınlarına ait arşiv kayıtlarından alınmıştır. Repertuvarında 12 adet esere ulaşılmıştır. Bu eserlerin yapısal özellikleri belirlenerek müziksel açıdan değerlendirilmiştir. Eserlerin müziksel özelliklerini belirlemek amacıyla Dursun (2018) tarafından oluşturulan türkü değerlendirme formu kullanılmıştır. Bu form, ilgili literatürde yer alan Türk Halk Müziği değerlendirme ölçütlerini içermekte olup, eserlerin repertuvar veya sayfa numarası, adı, kaynak kişisi, derleyeni, yöresi, makam dizisi, karar sesi, ses aralığı ve usûl bilgilerini içermektedir. Çalışma kapsamında incelenen literatür bilgilerinden hareketle Türk Halk Müziğinde "ayak ve makam" kavramının yıllardır çok tartışılan ve belli bir sonuca bağlanamayan bir konu olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Türk Halk Müziğinde kullanılan ayak kavramı yerine "Türk Sanat Müziği makam nazariyesinden istifade edilmesinin daha doğru bir yaklaşım" olduğu birçok araştırmacı tarafından savunulmaktadır (Akdoğan, 1996:151, Ekici, 2009, Emnalar, Feyzi, 2013:68, 1998:526, Karkın-Haşhaş, 2014, Kutluğ, 1998:102-103, Özbek, 1987, Pelikoğlu, 1998, Torun, 1998:102, Yener, 2001)." Bu bilgilerden hareketle Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının dizileri belirlenirken ayak kavramı yerine, bilimsel açıdan daha belirleyici olduğu düşünülen Türk sanat müziği makam unsurları temel alınarak adlandırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının karakteristik özellikleri ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda araştırma kapsamında, TRT repertuvarında kayıt altına alınmış 12 adet oyun havasının notasına ulaşılmış ve ulaşılan bu eserler müziksel açıdan analiz edilerek tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

1. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Yapısal Özelliklerine İlişkin Bulgular

TRT Türk Halk Müziği repertuvarında kayıtlı olan oyun havalarında her ezginin melodik ve usûl yapısında görülen farklılıklar, Kars yöresinin zengin müziksel yapısını ortaya koymaktadır. Genel olarak bakıldığında, ezgilerin icra bakımından zor olmayan, akıcı ve akılda kalıcı ezgilerden oluştuğu görülmektedir. Tablo 2'de Kars Yöresi Oyun Havalarının müziksel özellikleri betimlenmiştir.

Tablo 2. Kars Yöresiz Sözsüz Oyun Havalarının Müziksel Özellikleri

No	Türkünün Adı	Makam Dizisi	Karar Sesi	Ses Aralığı	Usûl
1	Ağır Bar	Uşşak	La	5 ses	10/8
2	Arzuman	Çargâh	Do	7 ses	2/4+6/8
3	Bar Havası	Hüseyni	La	7 ses	4/4
4	Cindavur	Sultaniyegâh	Re	6 ses	3/8+6/8
5	Kars Oyun Havası	Karciğâr	La	9 ses	6/8
6	Kars Oyun Havası	Mahur	Sol	6 ses	12/8
7	Kor Oyunu/Bar Havası	Uşşak	La	7 ses	4/4+12/8
8	Kötan Barı	Uşşak	La	5 ses	2/4
9	Odalar	Hüseyni	La	7 ses	9/8
10	Sarı Seyran Barı	Rast	Sol	6 ses	2/4+6/8
11	Tamara	Hicaz	La	7 ses	10/8+6/8
12	Terekeme	Segâh	Si	6 ses	6/8

Tablo 2 incelendiğinde; TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında yöresi Kars olan 12 adet oyun havasının bulunduğu görülmüştür. İncelenen eserlerin makamsal dizi bakımından Uşşak, Hüseyni, Hicaz, Segâh, Çargâh, Mahur, Karciğâr ve Sultaniyegâh Makamı Dizileri ile yazıldığı görülürken usûl bakımından ise basit, birleşik ve karma usûllerin kullanıldığı görülmüştür. Eserlerde ses aralığının 5 ses ile 9 ses arasında değiştiği görülmektedir.

23

2. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarında Makamsal Diziler

Araştırma kapsamında analiz edilen eserlerin genel karakteristik özelliklerini ortaya koyan bu çalışmada makamsal dizi ve usûl yapısına ait bilgilere ait yüzde-frekans cinsinden değerlerin yer aldığı tablo ve grafikler aşağıdaki gibidir.

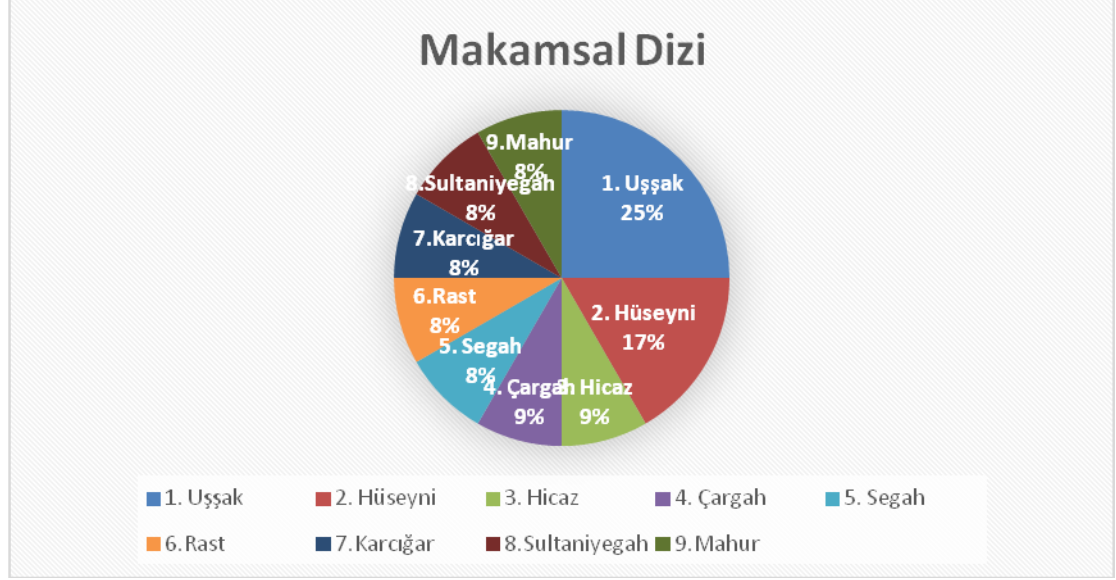
Tablo 3. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Makamsal Dizi Açısından Analizi

Makam Dizileri	f	%
Uşşak Makamı Dizisi	3	24,9
Hüseyni Makamı Dizisi	2	16,6
Hicaz Makam Dizisi	1	8,3
Segâh Makamı Dizisi	1	8,3
Rast Makam Dizisi	1	8,3
Çargâh Makamı Dizisi	1	8,3
Karciğâr Makamı Dizisi	1	8,3
Sultaniyegâh Makamı Dizisi	1	8,3
Mahur Makamı Dizisi	1	8,3
Toplam	12	100

Tablo 3'e bakıldığında; incelenen eserlerinden, 3 tanesinin Uşşak Makam Dizisinde, 2 tanesinin Hüseyni Makam Dizisinde olduğu, diğer makam dizilerinden (Segâh Makam Dizisi, Çargâh Makam Dizisi, Karciğâr Makam Dizisi, Sultaniyegâh Makam Dizisi, Rast Makam Dizisi, Mahur Makam Dizisi) ise birer tane türkü olduğu ve toplam 9 farklı makam dizisinin kullanıldığı görülmektedir. Buradan

hareketle Kars yöresi oyun havalarında Uşşak ve Hüseyini Makamı Dizilerinin yaygın olarak kullanılan diziler olduğu görülmektedir.

Aşağıda eserlere ait makam dizilerinin yüzde-frekans değerlerine ait grafik yer almaktadır.

Şekil 1. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarında Kullanılan Makamsal Diziler

Şekil 1 incelendiğinde; Kars yöresi sözsüz oyun havalarında kullanılan makam dizilerinin % 24,9'u Uşşak Makam Dizisi, % 16,6'sı Hüseyini Makam Dizisi, % 8,3'ü Hicaz Makam Dizisi, %8,3'ü Çargâh Makamı Dizisi, % 8,3'ü Segâh Makam Dizisi, % 8,3'ü Rast Makam Dizisi, % 8,3 Karcığâr Makam Dizisi, % 8,3'ü Sultaniyegâh ve % 8,3'ü Mahur Makam Dizisi olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının Usûl-Düzüm Bakımından İncelenmesi

Sıra	Ezginin Adı	Usûl	Düzüm
1	Ağır Bar	10/8	2+3+2+3
2	Arzuman	2/4+6/8	2+3+3
3	Bar Havası	4/4	2+2
4	Cindavur	3/8+6/8	3/3+3
5	Kars Oyun Havası	6/8	3+3
6	Kars Oyun Havası	12/8	3+3+3+3
7	Kor Oyunu/Bar Havası	4/4+12/8	2+2/3+3+3+3
8	Kötan Barı	2/4	1+1
9	Odalar	9/8	2+2+2+3
10	Sarı Seyran Barı	2/4+6/8	1+1/3+3
11	Tamara	2/4	1+1
12	Terekeme	6/8	3+3

Tablo 4'te Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının usûl-düzüm bakımından bilgileri yer

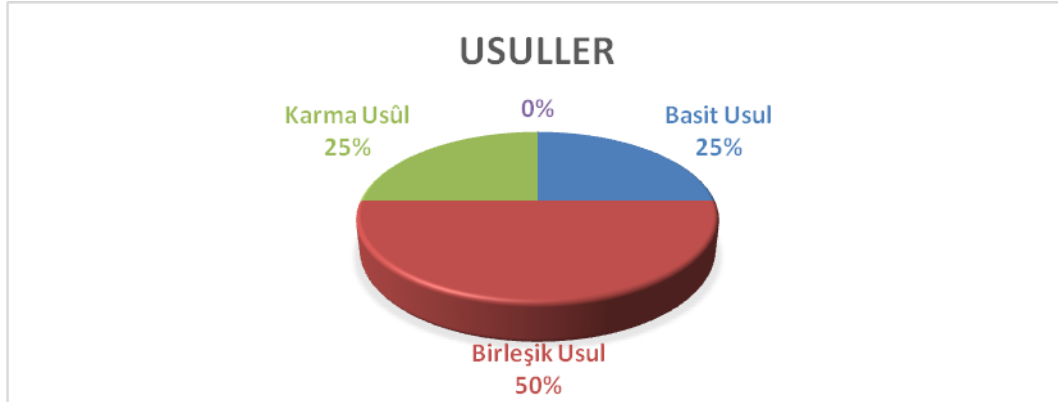
almaktadır. Buna göre; 2 adet 2 zamanlı, 1 adet 4 zamanlı, 4 adet değişken/geçkili usûl karakterinde olan (2+3 zamanlı), 2 adet 6 zamanlı, 1 adet 9 zamanlı ve 1 adet 10 zamanlı usûl yapılarında eserlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, 1+1 ve 1+1/3+3 düzum karakteristiğinde, 2 ve 3 zamanlı usûlün daha yaygın kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 5. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarında Kullanılan Usûl Türleri

Usûl Yapısı	f	%
Basit Usûl	3	25
Birleşik Usûl	6	50
Karma Usûl	3	25
Toplam	12	100

Tablo 5 incelendiğinde; Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının basit, birleşik ve karma usûllerden oluştuğu; %25'sinin basit, %25'nin karma, %50'sinin ise birleşik usulde eserlerden oluştuğu görülmektedir.

Aşağıda eserlerde kullanılan usûllerin yüzde-frekans değerlerini gösteren grafik yer almaktadır.

Şekil 2. Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarında Kullanılan Usûl Yapıları

Şekil 2'de görüldüğü gibi Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının %25'i Basit, %25'i, Karma, %50'si ise Birleşik usûlde eserlerden oluşmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kars Yöresi Oyun Havalarının yapısal özelliklerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada, TRT repertuvarında yer alan Kars yöresine ait sözsüz oyun havalarının müziksel özellikleri derinlemesine incelenmiş ve eserlerin makam dizisi, usûl bilgisi, karar sesi, ses aralığı gibi müziksel özellikleri belirlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında yöresi Kars olan 12 adet oyun havasının bulunduğu, bu eserlerin farklı kaynak kişilerden ve yöre ekiplerinden alındığı ve farklı kişiler tarafından derlendiği,

- İncelenen eserlerin makamsal dizi bakımından Uşşak, Hüseyini, Hicaz, Segâh, Çargâh, Mahur, Karcıgar ve Sultaniyegâh Makamı Dizileri ile yazıldığı; usûl bakımından ise basit, birleşik ve karma usûllerin kullanıldığı, ses aralığının 5 ses ile 9 ses arasında değiştiği,
- Eserlerden, 3 tanesinin Uşşak Makam Dizisinde, 2 tanesinin Hüseyini Makam Dizisinde olduğu, diğer makam dizilerinden (Segâh Makam Dizisi, Çargâh Makam Dizisi, Karcıgar Makam Dizisi, Sultaniyegâh Makam Dizisi, Rast Makam Dizisi, Mahur Makam Dizisi) ise birer tane eser olduğu ve toplam 9 farklı makam dizisinin kullanıldığı buna bağlı olarak Kars yöresi oyun havalarında en çok Uşşak ve Hüseyini Makamı Dizilerinin kullanıldığı,
- Kullanılan makam dizilerinin yüzde cinsinden değerlerine bakıldığında, %24,9'unun Uşşak Makam Dizisinde, %16,6'sının Hüseyini Makam Dizisinde, % 8,3'ünün Hicaz Makam Dizisinde, %8,3'ünün Çargâh Makamı Dizisinde, % 8,3'ünün Segâh Makam Dizisinde, % 8,3'ünün Rast Makam Dizisinde, % 8,3'ünün Karcıgar Makam Dizisinde, % 8,3'ünün Sultaniyegâh Makam Dizinde ve % 8,3'ünde Mahur Makam Dizisinde olduğu,
- Oyun havalarının usûl-düzüm bakımından değerlendirmesine bakıldığında; 2 adet 2 zamanlı, 1 adet 4 zamanlı, 4 adet değişken/geçkili usûl karakterinde olan (2+3 zamanlı), 2 adet 6 zamanlı, 1 adet 9 zamanlı ve 1 adet 10 zamanlı usûl yapılarında eserlerin olduğu, bu sonuçlardan hareketle, 1+1 ve 1+1/3+3 düzum karakteristiğinde, 2 ve 3 zamanlı usûlün daha yaygın kullanıldığı,
- Kars Yöresi Sözsüz Oyun Havalarının basit, birleşik ve karma usûllerden oluştuğu; %25'sinin basit, %25'nin karma, %50'sinin ise birleşik usulde eserlerden oluştuğu,
- İncelenen eserlerin; %25'inin Basit, %25'inin, Karma, %50'sinin ise Birleşik usûlde eserlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Kars yöresi Türk Halk Müziği geleneğinin zengin yaşandığı bölgelerden biridir. Yöredeki sözsüz oyun havaları da bu geleneğin önemli bir parçasıdır. Sözsüz oyun havaları güncelliğini koruyarak halen icra edilmektedir. Bu durum eserlerin ezgi yapısının kolay olması ve akılda kalıcı olmasından kaynaklanıyor denilebilir. Sonuç olarak, geleneksel müziklerimizin korunması ve yaygınlaştırılması için yapılan bu tür çalışmalar, kültürel mirasımızın gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu sonuçlardan hareketle sadece Kars değil, diğer bölgelerde de benzer şekilde çalışmalar yapılmalıdır. Her yörenin türküleri ve oyun havaları, o yöreye özgü karakteristik özellikler taşıdığı için bu zenginlikler kayıt altına alınmalı, Türk Halk Müziği repertuvarının zenginleştirilmesine katkı sağlanmalıdır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akdoğan, O. (1996). *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*. İzmir Bornova: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aslan, F. (2011). Geçmişten Geleceğe Uzanan Bir Kültür Köprüsü: Kars Yöresi Âşıklık Geleneği. (Ed.: Y. Özkaya). *Kars'ın Somut Olmayan Kültürel Mirası İçinde* (s. 25-40). Kars: Kars Valiliği Kültür Yayınları.
- Bektaş, E. & Bektaş, C. (2014). Gelenekten Günümüze Kars Âşıklık Geleneğinde İcra Mekanları. *"Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü" Uluslararası Müzik Sempozyumu Kitabı* İçinde (s. 269-275). Kars: Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı.
- Bozkurt, F. ve Açar, Y. (2014). Kars İli Ocaklı Köyü Halk Oyunları Müziklerinin Makamsal Analizi. *"Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü" Uluslararası Müzik Sempozyumu Kitabı* İçinde (s. 227-240). Kars: Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı.
- Büyüköztürk, Ş., Kılı Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (10. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Caferoğlu, A. (1995). *Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Creswell, J. W. (2007). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Upper Saddle River: Pearson.
- Çiftçi, İ. (2014). Kars Âşıklarının Toy Meclislerinde Usul ve Erkan. *"Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü" Uluslararası Müzik Sempozyumu Kitabı* İçinde (s.185-194). Kars: Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı.
- Çınardal, F. C., Çınardal, L. & Çelik, A. (2017). Yöresel Müzik Kültürünün Yaşatılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Kars İli Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 115-131.
- Demirsipahi, C. (1975). *Türk Halk Oyunları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dursun, D. (2018). Kültürel ve Yapısal Bakımdan Ardahan İli Âşıklık Geleneğini. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekici, S. (2009). Türk Halk Müziğinin Melodik Yapısının Adlandırılması Konusunda Düşünceler (Ayak, Makam ve Dizi Kavramları). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 21-33.
- Emnalar, A. (1998). *Tüm Yönleri ile Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

- Feyzi, A. (2013). Erzurum Türkülerinde Kullanılan Ses Dizilerinin Türk Sanat Müziğinde Kullanılan Ses Dizileri ile Karşılaştırmalı Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 67-86.
- Gökşen, C. (2012). *Sana mı Kalmış – Âşık Günay Yıldız Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Atışmaları Hikâyeleri*. Ankara: Korza Yayın.
- Göktaş, U. & İmİK, Ü. (2020). Günümüzde Üretilen Türk Halk Müziği Ürünlerinde Küreselleşme Etkisine Yönelik Görüşler. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10(21), 101-108.
- İnanıcı, M. K. (2017). Bağlama Eğitiminde Yöresel Tavrıların Öğretimine Yönelik Bir Model Önerisi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karagöz Dursun, B. (2023). Music Used in Teaching Turkish to Foreigners Investigation in Terms of Structural Features. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 8(21), 626-659.
- Karagöz Dursun, B. & Bahşi, N. (2023). Malatya Türkülerinde Söz Varlığı. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(10), 632-647.
- Karataş, K. O. (2024). Elektronik Orgun Müzik Derslerinde Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(14), 1300-1318.
- Karkın, M. & Haşhaş, S. (2014). Geleneksel Türk Halk Müziğinde Tür Sınıflandırmaları, Terminoloji ve Ayak Kavramı Konuları Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5(10), 118-130.
- Kutluğ, F. (1998). "Türk Halk Müsikiğinde Makamlar". 1. Türk Müziği Sempozyumu. Balıkesir: Taner Ofset.
- Osma, B. (2019). TRT Etiketi Bir Ayrıcalıktır Röportaj. *TRT Akademi Geçmişten Geleceğe Televizyon Yayıncılığı*, 4(7), 112-117.
- Öncül, K. (2011). *Doğu Anadolu'da Kültür Turizmi İçin İttifaklar BM Ortak Programı Kars İlinin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Haritalandırılması Projesi-Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar*. Kars: Kars Valiliği.
- Özbek, M. (1987). Türk Halk Müziğinde "Ayak" Tabirinin Yanlış Kullanımı Üzerine. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, (Cilt: 3) İçinde (s. 205-212). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Pelikoğlu, M. C. (1998). Geleneksel Türk Halk Müziği Dizilerinin İsimlendirilmesinde Karşılaşılan Zorluklar. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, S. (2009). *Kuzeydoğu Kültüründe Kars Manileri (Derleme-Araştırma-İnceleme)*. Ankara: Yıldız Kağıtçılık Matbaa.
- Torun, M. (1998). "Türk Müziği Nedir Ne Değildir". 1. Türk Müziği Sempozyumu. Balıkesir: Taner Ofset.
- TRT Nota Arşivi (2023). <https://www.repertukul.com/> (Erişim Tarihi: 13.04.2024).
- Uluman, Ş. & İnanıcı, M. K. (2020). Kars Yöresine Ait Sözsüz Eserlerin Müzikal Analizi ve Çalgı Eğitiminde Kullanılabilirliği. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 0(7), 458-472.
- Yener, S. (2001). "Türk Halk Müziğinde Diziler ve İsimlendirilmesi". Müzikte 2000 Sempozyumu. Ankara: Neyir Matbaacılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. (1984). *Case Study Research: Design And Methods*, (3. Basım). California: Sage Publications.
- Yuvacı, G., Kurtçu, E. & Bulut, M. H. (2014). Âşık Murat Çobanoğlu Türkülerinin Çok Boyutlu İçerik Çözümlemesi. "Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü" Uluslararası Müzik Sempozyumu Kitabı İçinde (s. 52-62). Kars: Kafkas Üniversitesi Devlet Konservatuarı.
- Yücel, H. (2011). Türk Halk Müziği Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*, 0(26), 1-13.

Kamusal Alan “Buff” İzleri ve Sanatsal Bağlamda İncelenmesi*

Kubilay Atamer

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2995-9562>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, İstanbul-TÜRKİYE

Doç. Dr. Ayça Tufan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5249-9726>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sanat Bölümü, Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı, İstanbul-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.05.2024

Kabul: 29.06.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Kamusal Alan

Grafiti

Buff

Çağdaş Sanat

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77269>

Öz

Kamusal alan, aynı kenti paylaşan bireylerin ortak kullanımına açık, birbirleriyle etkileşime girebildikleri, bir arada var olabildikleri, kamusal mekanları da içerisine alan kapsayıcı bir tanıma sahiptir. Kamusal alan duvar yazıları da bugün modern kent olgularından biri olarak karşımıza çıkar. İnsanın duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesinin yolu olarak dili ve iz bırakmayı tercih etmesiyle ortaya çıkan bu dışa vurum, tarihsel süreçte dönemsel olarak değişimler geçirmiştir. Çeşitli sebep ve bağlamda ortaya çıkabilen, bireysel veya kolektif olarak gerçekleştirilebilen kamusal alan yazılamaları, 70’li yıllarla beraber, bir alt kültür ögesi olan grafitinin ortaya çıkması ile daha sistematik hale gelmiştir. Yasa dışı niteliğe sahip bu kent olgusu, kamusal düzene ve kent görünürlüğüne zarar vermesi gibi çeşitli gerekçelerle, halk ve yerel yönetimler tarafından tepkiyle karşılaşır. Yasa dışı şekilde ortaya çıkan duvar yazılarını ortadan kaldırma veya belirsiz hale getirme işlemi, grafiti dilinde “buff” adıyla tanımlanmıştır ve uygulama yöntemleri çeşitlilik gösterir. Özel şirketler veya yerel yönetimlerce kurulan ekiplerin, çeşitli malzemelerle yüzeye müdahalesi ile gerçekleşen buff sonucunda yüzeyde ortaya çıkan izler, 2000’li yılların başlarından bugüne çeşitli sanatçılar ve akademisyenler tarafından fark edilmiş, araştırmalara konu olmuş, kimi eserlerin çıkış noktası haline gelmiştir. Bu çalışma; kamusal hayatın bir parçası olan dış mekân yüzeylerindeki buff izlerinin ortaya çıkışını ve çağdaş sanat içerisindeki yerini örnekler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Atamer, K. & Tufan, A. (2024). Kamusal Alan “Buff” İzleri ve Sanatsal Bağlamda İncelenmesi. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 29-44.

*Public Space “Buff” Marks and Their Examination in Artistic Context**

Kubilay Atamer

Master Student / Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Art and Design, İstanbul – TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Ayça Tufan

Yildiz Technical University, Faculty of Art and Design, Department of Art, Department of Combined Arts, İstanbul-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 09.05.2024

Accepted: 29.06.2024

Published Online: 30.06.2024

Keywords

Public Space

Graffiti

Buff

Contemporary Art

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.77269>

Abstract

Public space has an inclusive definition that includes public spaces that are open to common use by individuals sharing the same city, where they can interact with each other and coexist. Public space writings are one of the modern urban phenomena today. This expression, which emerges as a way for people to express their feelings and thoughts by choosing language and leaving a mark, has undergone periodic changes throughout history. Public space writings, which can occur for various reasons and contexts and can be carried out individually or collectively, became more systematic with the emergence of graffiti, a subculture element, in the 70s. This illegal urban phenomenon is met with a reaction by the public and local governments for various reasons, such as damaging public order and urban visibility. The process of removing or obscuring illegal graffiti or writings is defined as “buff” in graffiti language and the application methods vary. The traces that emerged on the surface as a result of the buff, which was carried out by teams established by private companies or local governments and intervened on the surface with various materials, have been noticed by various artists and academics since the early 2000s, have been the subject of research and have become the starting point of some works. This study aims to examine the emergence of buff marks on outdoor surfaces, which are a part of public life, and their place in contemporary art through examples.

GİRİŞ

Günümüz kent yaşamı, devinimi kuvvetli yapısıyla, yönünü kamusal alana çeviren sanatçılar için zengin bir kaynak niteliğindedir. Gündelik hayatın akışında fark etmeden yanından geçip gittiğimiz pek çok unsur, sessizce fark edileceği zamanı beklemektedir. Bu noktada kamusal alan yazılamaları ve yaygın olarak en bilinen örneği olan grafiti¹, sokağı bir sahne gibi kullanır.

Erken dönem New York grafiti arşivciliğiyle tanınan ve “Subway Art” (1984) kitabının yaratıcılarından olan Henry Chalfant’a göre kamusal alandaki yasal olmayan yazılamalar, kamuya ait olma ile kişiye özel olma arasındaki sınırı belirleyen kontrol edici gücün sorgulanması anlamını da taşımaktadır (Şişman, 2019). İlegal niteliğe sahip bu dışa vurum, sanatsal kaygı barındırsın veya barındırmassın, farklı amaçlarla gerçekleştirilebilir. Genellenebilecek tek nokta bilinçli veya bilinçsiz kamusal alanda gerçekleştirilen yazılama faaliyetinin “ben buradayım” deme dürtüsüyle tetiklenen bir aksiyon olduğudur.

Yerel yönetimler bugün kamusal alan yazılamalarının yoğunluğu karşısında tepkisiz kalmaz ve çeşitli önlem formülleri geliştirir. Kamusal alanda izne tabi olmadan yer alan bir yazıyı etkisiz hale getirme uygulamaları grafiti dilinde “buff” adıyla bilinir. Buff sonrasında yüzeyde ortaya çıkan izler bugün kamusal alanda çoğunlukla fark etmeden yanından geçip gidilen kent olgularıdır. Ortaya çıkışı, otoriter ve kural koyucu tavrın eseri olan bu izler, amacından tamamen bağımsız olarak günümüzde ilhamını kent ortamından alan ve kamusal alan üzerine çalışan akademisyen ve sanatçıların üzerinde fikir yürüttüğü bir olgu haline dönüşmüştür.

Bu çalışmada, kentsel bir olgu olan, hatta sanat karşıtı bir eylem olarak da bilinen ve kamusal alanda bulunan buff izlerinin sanat bağlamında yeniden değerlendirilişine giden aşamalar, sanatçı ve eser örnekleri üzerinden incelenecektir.

1. Kamusal Alan Yazılamaları ve Grafiti

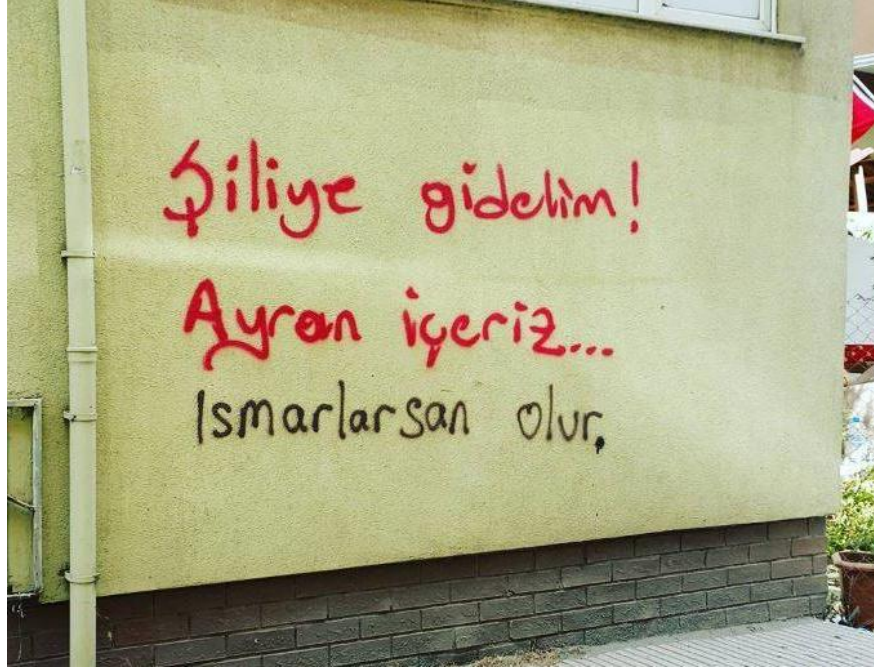
Kamusal alan, aynı kenti paylaşan bireylerin eşit şartlarda bir arada bulunmalarına zemin oluşturan, kamusal mekanları da içine alan kapsayıcı bir tanımdır.

Güncel kamusal alan kavramının çıkış noktası olarak kabul edilen “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı kitabında (1962) Habermas kamusal alanın tanımını “özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, tartıştıkları ve kamuoyu oluşturdıkları araç, süreç ve mekânların tanımladığı hayat alanı” şeklinde yapar. Habermas’a göre kamusal alan yalnızca mekânla ilintili değil, günlük yaşamda paylaşılan her türlü deneyimi kapsar (Çağlın, 2010: 5).

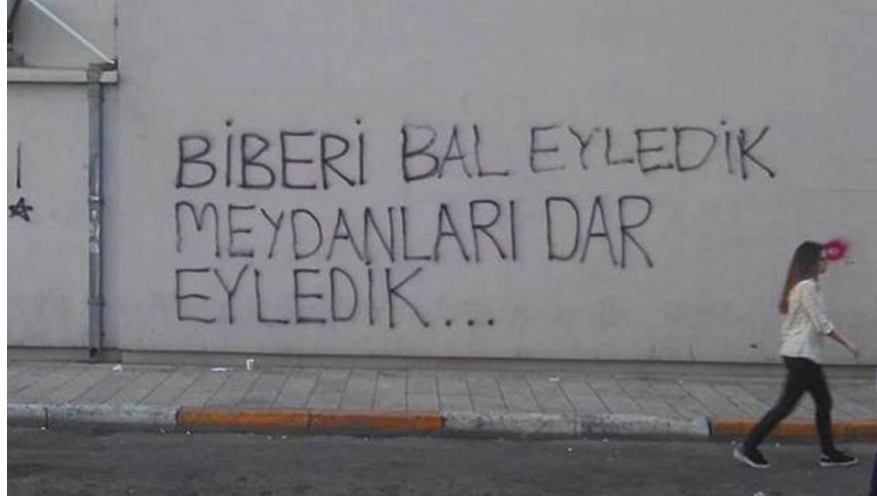
Günlük yaşamımızda kamusal alanda sıklıkla denk geldiğimiz duvar yazıları da kamusal alanda yer alan modern bir kent olgusu olarak karşımıza çıkar. Bu yazılar içerik olarak çok çeşitlidir. Siyasi, dini, kişisel gibi farklı içeriklere sahip olabildiği gibi mizah amaçlı da olabilir. Pek çok zaman bulunduğu coğrafyanın yerel unsurları ile popüler kültürün melez bir dışa vurumu olarak niteleyebileceğimiz duvar yazıları, zamanın sosyal, politik, ekonomik ve kültürel koşullarına bağlı olarak değişken bir yapıya sahiptir.

“Moda ve popüler olanı yansıtmaları sebebiyle popüler kent kültürüne ait deyiş türü sözlerden sayılabilecek duvar yazıları, kamyon arkası yazıları gibi çoğu kez günlük dilde klişe hâle gelmiş, topluma mâl olmuş bazı söz/sloganlarla harmanlanmış tümcelerle kuruludur” (Şişman, 2019: 312).

¹İngilizce bir kelime olan graffiti, TDK’da Türkçe karşılığı olarak “grafiti” şeklinde yer almaktadır ve bu çalışmada da Türkçe kullanımı uygun görülmüştür.

Şekil 1. Mizah Amaçlı Yazılmış Bir Duvar Yazısı

Şekil 2. Politik Amaçla Yazılmış Bir Duvar Yazısı

1970 sonrasında denk gelen dönemde kendi kurallarını ve komünitesini belirleyip bunları günümüze kadar taşıyan grafiti ise geçmişten bugüne kamusal alanda duvar yazılama türleri içinde en bilinen üretim yöntemlerinden biridir. Özellikle grafiti dilinde “tagging”² olarak tanımlanan yazılama yöntemi, grafiti yapmaya başlayan kişinin mahlasını herhangi bir yüzeye izinli yada izinsiz olarak yazılması, imzalaması olarak karşımıza çıkar

² Mahlasın tek boyutlu ve stilize şekilde yazılması. “Tag” ve “tagging” kelimelerinin Türkçe karşılığı “etiket” “etiketleme”dir. Fakat kafa karışıklığına sebebiyet vermemesi için bu çalışmada “imza ve “imzalama” olarak kullanımı uygun görülmüştür.

Şekil 3. Revok MSK Tag Örneği

Street Art: The Graffiti Revolution (2008) kitabının yazarı Cedar Lewisohn, imzaların grafiti ve Hip-Hop kültürü içerisindeki önemini şu şekilde belirtir; “Sevin ya da nefret edin, imza grafitinin özü olduğunu ve imzası olmayan bir grafiti yazarının grafiti yazarı olamayacağını kabul etmeliyiz” (Lewisohn, 2008: 21).

İmzalama, grafiti yazarlarının (writer³), bu alt kültür içerisinde başlatacakları kariyerlerinde yöneldikleri ilk uygulamadır, grafitinin en temel ve basit biçimidir. Yazarlar hayatlarının ilerleyen dönemlerinde de bu faaliyete devam ederler. Temel motivasyon ise daha fazla yerde imzanın yer almasıdır. Malzeme olarak yüzeye göre marker veya spreyci boya tercih edilir.

İmza ve yazıldığı stil, yazarın bir temsili haline gelir ve bu nedenle tasarım özenle hazırlanır ve harfler genellikle manipüle edilir. Seçilen harfler her zaman standart İngilizce kurallarına göre anlam ifade eden kelimelerden oluşmayabilir. Birlikte nasıl bir armoni yarattıkları ve genellikle imza tasarımında biçimsel olarak nasıl uyum sağladıklarına göre kullanılırlar (Graf, 2018).

³ Grafiti yapan kişiye verilen ad. Türkçe metinlerde “grafiti yazarı” olarak kullanılır.

Şekil 4. Farklı Kişiler Tarafından Atılmış Tagler

İmzalar, yazarların bilinirlik yaratmak ve bunu yaymak amacıyla adlarını görünür kılmaya çalıştıkları tarzı keşfetme aracıdır. Yazarlar sürekli olarak imzaları üzerinde çalışır ve isimlerini yazabilecekleri en iyi noktaları bulmaya çalışırlar. Jeff Ferrell ve Robert Weide'in "Spot Teorisi" başlıklı makalelerinde tanımladıkları gibi; estetik beceriler ve rekabet zevkinin yanı sıra, yazarlar “grafiti yazmak için uygun noktaları seçme becerisi” konusunda da yeteneklidir. (Ferrell & Weide, 2010; Snyder, 2017). İmzaların diğer duvar yazılarından ayrılan tarafı, bir alt kültürel geleneğin parçası olarak sistematik şekilde devam etmesidir. Diğer kamusal alan yazılamaları gibi imzalama da illegal bir faaliyettir ve pek çok zaman vandalizm ile anılır.

Yasal bir zemine oturmayan ve toplumun büyük çoğunluğu tarafından onaylanmayan kamusal alan yazılamaları, yerel yönetimler için de bir problem olarak görülmektedir. Özellikle belediye gibi kamusal alan düzenlemelerinden sorumlu resmî kurumlar tarafından önlenmeye, mevcut yazıların ise ortadan kaldırılması veya belirsiz hale getirilmesi yönünde hareket edilmektedir.

2. Bir Mücadele Yöntemi Olarak “Buff”

“Buff” grafiti dilinde bir çalışmanın veya imzanın üzerini boyayarak veya farklı bir yöntemle okunmaz, anlaşılmaz hale getirme, ortadan kaldırma anlamına gelmektedir. Genellikle yerel yönetimler tarafından uygulanan buff işlemi, grafiti veya sokak sanatı kapsamına almayacağımız her türlü kamusal alan yazılaması için uygulanabilir. Buff uygulamaları, grafiti ve grafitiye bağlı kamusal alan yazılamalarının artışı sonucunda, kentsel bakım fikriyle, belediyeler ve özel şirketlerin ortaya çıkardığı grafiti karşıtı kampanyalarıyla hız kazanmış, özel karışım lar gibi kullanılan malzemelerin de üretimiyle beraber bir sektör haline gelmiştir.

Şekil 5. Fransa’da Bir Duvarda Buff İzleri

Kamusal alanların ve tarihi binaların korunmasında, grafitilerin temizlenmesi yerel yönetimler ve kurumlar tarafından büyük bir mali harcama gerektirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde Bayındırlık Bakanlığı’nın 2013 tarihli bir raporuna göre, San Francisco şehri (ABD) grafitilerin kaldırılması için yılda 20 milyon dolar harcıyor. 2008 yılında Morelia (Meksika) belediyesi, 1991 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Alanı olarak belirlenen tarihi şehir merkezindeki grafitilerin önlenmesi ve kaldırılması için bir kampanya başlatmış, Meksika hükümeti bu uygulamaya yılda yüz binlerce peso yatırım yapmaya başlamıştır (Sanmartín, Cappitelli, & Mitchell, 2014).

Şekil 6. Boyayla Buff Uygulaması Yapan Bir İşçi

Şekil 7. Basınçlı Suyla Buff Uygulaması Yapan Bir İşçi

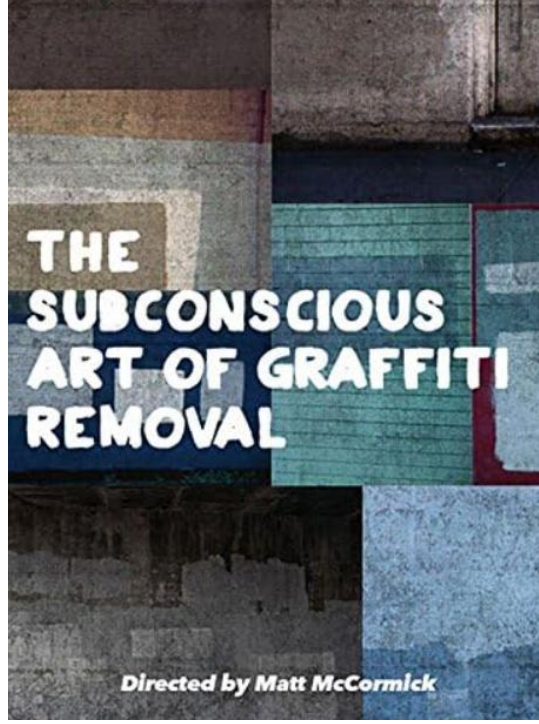
Buff veya diğer bir deyişle grafiti kaldırma uygulamaları, kamusal alan yazılamalarının yoğun olduğu şehirlerde bir iş kolu haline gelmiş, kendi içinde yöntemlerini geliştirmiştir.

Los Angeles Bayındırlık Bakanlığı'nda eğitim veren ve grafiti kaldırma ekiplerinin başında olan 53 yaşındaki Thomas Corrales, "Grafiti hiçbir zaman ortadan kaybolmayacak" ifadesini kullanıyor (Wollan, 2021). Corrales, imzaların çok yoğun olduğu, neredeyse insanı kör ettiği bir mahallede büyüdü. 1993 yılında işsizlik bürosu ona grafiti silme işi buldu. Yaptığı iş, onu duvarlardaki en küçük izi bile fark eder hale getirdi. Corrales bazen buff işlemini gerçekleştirdiğinde daha oradan ayrılmadan yeni birinin gelip yazıladığını ve bunun kişisel algılanmaması gerektiğini belirtiyor. Corrales, buffin teknik yönüyle ilgili pek çok detay paylaşıyor. "Sokaklardan geçerken gri, bej, ten rengi ve beyaz gibi en çok ihtiyaç duyacağınız boya renklerini yanınızda taşıyın. Tam renginiz yoksa tonu ölçmek ve eşleştirmek için bir spektrofotometre kullanın. Duvarları rulo veya boya püskürtme makinesiyle boyayın. Dur işaretleri ve çoğu metal yüzey için çoğunlukla Krud Kutter markasıyla bilinen su bazlı bir kimyasal temizleyici kullanın. İnsanların yangın tüplerini boya ile doldurup yüksek katlara yaptığı boyamalar için kiraz toplayıcı kamyonlara ihtiyacınız olacak. Kaldırımları yüksek basınçlı su ve kum püskürtme makinesiyle temizleyin." (Wollan, 2021).

3. Grafiti Kaldırma, Buff'ın Sanat Bağlamında Ele Alınması

Bir kamusal alan düzenleme faaliyeti olarak buff yani grafiti kaldırma, uygulama sonrasında yüzeyde ortaya çıkardığı yeni doku ve biçimlerle, çeşitli sanatçı ve akademisyenlerin dikkatini çekmiş, kimi modern sanat akımlarıyla bağlantıları kurulmuş, üzerinde çeşitli teoriler geliştirilerek çağdaş sanat kapsamında değerlendirilebilecek yeni akımlara çıkış noktası ve ilham kaynağı olmuştur.

Sanatçı Avalon Kalin ve yönetmen Matt McCormick tarafında 2001 yılında çıkarılan "The Subconscious Art of Graffiti Removal" (Grafiti Kaldırmanın Bilinçaltı Sanatı) isimli kısa film, buff uygulamalarının sanatsal bağlamdaki ilk değerlendirmelerinden biridir ve konuya çeşitli bakış açıları kazandırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Şekil 8. The Subconscious Art of Graffiti Removal Film Afışı

Film, buff uygulamasını bazı komplo teorileriyle açıklamaya çalışmıştır. Kalin ve McCormick'e göre grafiti kaldırmayı özellikle ilginç kılan şey, bu eylemi yapanların sanatsal yaratımın bilincinde olmamasıdır. Egemen sınıfın (bilinçli bir karar olmadan), grafiti karşıtı kampanyalara ayırdığı kaynağın genellikle sanata ayrılan bütçeden fazla olması tesadüf değildir. Yönetici sistemin en muhafazakâr üyelerinin bile bilinçsiz sanatsal arzuları, bilinçaltındaki yaratıcı çabaları finanse ve teşvik etmek isteği, bu komploda dışarı sızar. Bilinçaltı sanat üretimini körükleyen, insanların yaratıcı ve sanatsal olmaya yönelik doğal bir içgüdüye sahip olduğu karmaşık bir durumlar dizisidir, ancak toplum maddi zenginliği yaratıcı ifadeye tercih ettiğinde çatışma ortaya çıkar. Bireyler, meta birikimini sürdürmek için doğal içgüdülerini bastırmaya teşvik edildiğinde, bastırılmış sanatsal arzunun tehlikeli bir birikimi üretilir. Grafiti kaldırma, bu arzuların doğal bir patlamasıdır ve her yerde bulunan biçimleri, hepimizin içindeki tutkulara ve hayallere hitap eder (McCormick, 2001).

Film, uygulamalarındaki biçimsel farklılıklardan ortaya çıkan buff türlerini isimleriyle beraber ortaya koymuştur.

Şekil 9. Biçimlerine Göre Buff İz Türleri

Bugün grafiti kaldırma veya alt kültür içerisindeki adıyla buff daha fazla sanatçı tarafından inceleniyor ve eserlerin çıkış noktası oluyor. İrlandalı sanatçı Stephen Burke, buff izlerini akademik zeminde inceleyen, arşivleyen ve eserlerine dahil eden sanatçılardan biridir.

Buff sonucu oluşan yeni biçimler ile soyut dışavurumculuk veya minimalizm akımları içinde yaratılan birçok sanat eseriyle biçimsel bağ kuran sanatçı, *The Subconscious Art of Graffiti Removal* filmini izlemesiyle beraber bu konunun önceden entelektüel düzeyde meşrulaştırılmış ve genişletilmiş olduğunu fark ediyor. "Buff Publication" projesini geliştiren Stephen Burke, bu kapsamda Dublin'deki buff izlerini fotoğraf sanatçısı Fiachra Corcoran ile fotoğraflayıp belgelediği bir kitap yayınlıyor (Burke, 2019).

Şekil 10. Stephen Burke, "Southside Suburbs IV"

Şekil 11. Stephen Burke “Southside Suburbs”

Stephen’a göre; sanatsal bir uygulama olarak buff izlerine odaklandığınızda, genel olarak güzel sanatlar olarak kabul edilen şeyler arasındaki sınırlar bulanıklaşmaya başlar. Yüksek sanat ile alçak sanat arasında, resim ile vandalizm arasında bir çizgi çeker. Dışarıdan gelen sanat, emek sanatı, bilinçaltı sanatı, bilgi teorisi ve sansür gibi fikirler etrafında sorular ortaya çıkmaya başlar. Ayrıca Stephen buff izlerinin bazı sanat akımlarıyla olan ilişkisiyle ilgili şunları söyler; soyut dışavurumculukla ilgili olarak benzerlikler yalnızca estetik düzeydedir. Buffların çok kesin bir amacı ve nasıl üretilmeleri gerektiğine dair yönergeleri ve planları vardır. Soyut dışavurumculuk bu açıdan oldukça farklıdır; daha çok jest ve sezgiyle ilgilidir. Fakat Dada ile daha yakın bir ilişkisi vardır; her iki hareket de bir düzeyde hiciv içerir ve geleneksel sanatsal değerlere isyan eder (Burke, 2019).

Çok disiplinli sanatçı Nasan Tur 2014 yılında sergi mekanının duvarlarına uyguladığı “Police Paintings” eserinde, güvenlik kuvvetleri tarafından görünmez hale getirilmeye çalışılan kamusal alan duvar yazılarına atıfta bulunuyor. Amaç silmektir; ama paradoksal biçimde yazılamalar okunmaz hale getirilmiş olsa bile, duvar üzerindeki renk ya da gri tonun farklılaşmasından bir şeyin sansürlenmiş olduğu anlaşılır. Tur gündelik yaşamın akışında alıştığımız ve görmez hale geldiğimiz bu gri yüzeyleri sanat bağlamına çeker (Kosova, 2022).

Şekil 12. Nasan Tur, "Police Paintings", 2014.

Kanadalı ressam Brett Barmby, bisiklet kuryesi olarak çalışırken, şehir ve şehrin nispeten daha az gidilen yolları hakkında derinlemesine bilgiye sahip oluyor. Bu şekilde buff izlerinin binlerce fotoğrafını topluyor ve bu süreçte sokak kültürü ile şehir manzarasındaki değişiklikleri belgeliyor. "Buff Marks" adlı serisi şehirle olan ilişkimizi, şehrin kısıtlamaları ve yapıları üzerinden sorguluyor. Mülkiyet, kimlik ve görünürlük etrafında potansiyel diyaloglar yaratıyor. Buff izleri, yasal ve yasadışı arasındaki temas noktaları olarak göz önüne getiriliyor (Dumas, 2015).

Şekil 13. Brett Barmby, "Buff Marks"

Şekil 14. Brett Barmby, “Buff Marks”

SONUÇ

Kamusal alan yazılamaları ve grafiti, içeriğinden bağımsız olarak isyankâr ve ehlileştirilemez yapısı ile bugün modern kent olgularından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Nitelik bakımında benzerlikler gösteren ve yasadışı olan bu uygulamalar aynı kenti paylaşan insanlar ve kent yöneticileri tarafından pek çok zaman tepkiyle karşılanır. Tüm bu iz bırakma ve yazılama faaliyetleri bir aşamadan sonra çeşitli reaksiyonlar yaratır. Buff, Türkçe karşılığı olarak “grafiti kaldırma” kamusal alan yazılamalarını ve grafitileri kaldırma veya belirsiz hale getirme faaliyetinin grafiti dilindeki adıdır. Yerel yönetimler ve özel şirketler tarafından uygulanan buff işlemi çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Uygulama sonucunda yüzeyde ortaya çıkan izler toplumun çoğunluğunun dikkatini çekmese de kamusal alanın bir parçası haline gelir ve günlük hayata eşlik eder. İlhamını kent ortamından alan çağdaş sanatçıların bir kısmı bugün yanından geçip giderken fark edilmeyen bir kentsel gerçeklik olan buff izlerini, eserlerinde çıkış noktası veya aracı olarak kullanıyor. Modern resmin çeşitli akımlarıyla biçimsel olarak benzerlikler gösteren buff izleri bugün sanatta estetik algısı, neyin sanat olduğu veya olmadığı gibi bazı temel konular üzerinde tartışmalara yol açarken alaycı ve çelişkili bir tavır ortaya koymaktadır. Buff izleri, kent insanının gündelik rutininde genellikle fark etmediği bazı kentsel olguları fark etmeye ve üzerinde düşünmeye, hızla akıp giden modern şehir yaşamına farklı bir perspektiften bakma olanağı sağlamaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %70 – 2. yazar: %30
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Kubilay Atamer
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st : %70 – 2 nd : %30
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Kubilay Atamer
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Burke, S. (2019). *Stephen Burke*. Iverna – Celebrating Irish Art: <https://www.iverna.ie/interview/stephen-burke> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).
- Çağlın, P. (2010). *Kamusal Sanat ve Kent İlişkisi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dumas, N. (2015). *Graffiti Buff*. Vandocument: <https://vandocument.com/2015/02/graffiti-buff/> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).
- Graf, A. M. (2018). *Facets of Graffiti Art and Street Art Documentation*. (Graduate Thesis). ABD: University of Wisconsin-Milwaukee.
- Kosova, M. E. (2022). *Nasan Tur: Splinter in My Eye No Surrender*. (Ed. Levent Özmen), (Çev.: Ogün Duman, Çiçek Öztekin & Bilgin Duman). İstanbul: Dirimart.
- Lewisohn, C. (2008). *Street Art: The Graffiti Revolution*. New York: Abrams.
- McCormick, M. (Yöneten). (2001). *The Subconscious Art of Graffiti Removal* [Sinema Filmi].

- Sanmartín, P., Cappitelli, F. & Mitchell, R. (2014). Current Methods of Graffiti Removal: A Review. *Construction and Building Materials*, 0(71), 363-374.
- Snyder, G. (2017). Long Live the Tag: Representing the Foundations of Graffiti. (Eds.: Konstantinos Avramidis & Myrto Tsilimpounidi). *Graffiti and Street Art: Reading, Writing and Representing the City* içinde (p. 264–273). New York: Routledge.
- Şişman, R. Ş. (2019). Duvar Yazılarındaki Anlam Çeşitliliğine Tematik Yaklaşım (Muş Merkez Örneği). *Folklor/Edebiyat*, 25(98), 309-326.
- Wollan, M. (2021). *How to Remove Graffiti*. Nytimes: <https://www.nytimes.com/2021/02/23/magazine/how-to-remove-graffiti.html> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).

Yahya b. Saîd el-Ensârî ve “Niyet Hadisi”*

Feyzanur Acun

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5447-5138>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.12.2023

Kabul: 25.03.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Hadis

Hadis Tarihi

Meşhur Hadis

Yahya b. Saîd el-Ensârî

Niyet Hadisi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.74378>

Öz

Hız. Peygamber'in vefatından itibaren hadislerin korunması ve diğer nesillere aktarılması, sahabe ve tabiîn neslinin hayatlarındaki temel gaye olmuştur. Bu sebeple, sahabe ve tabiîn neslinin yaşadığı tarihler hadis ilmi açısından oldukça önem arz etmektedir. Hadislerin yazılması (kitâbet), tedvin ve tasnif süreci hicri ilk asırdan itibaren başlamıştır. Yahya b. Saîd el-Ensârî hicri I. asrın sonu ve II. asrın başlarında yaşamış tabiîndendir ve tasnif dönemi muhaddislerinin hocası sayılmaktadır. Güvenilir raviler arasında adı zikredilen Yahya b. Saîd, çok bilinen 'Amelle hadislere göredir' hadisinin yayılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Ferd olarak rivayet edilen bu hadis, Yahya b. Saîd'den itibaren yaklaşık 200 ravi tarafından rivayet edilmiştir. Böylelikle meşhur hadis derecesine ulaşmıştır. Niyet hadisi hem hadis ilminde hem de fıkıh ilminde önemli bir yere sahiptir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Acun, F. (2024). Yahya b. Saîd el-Ensârî ve “Niyet Hadisi”. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 45-54.

Yahya Bin Sa'id and His Narration of "Intention Hadith"*

Feyzanur Acun

Master Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Sakarya-TÜRKİYE

Article History

Submitted: 25.12.2023

Accepted: 25.03.2024

Published Online: 30.06.2024

Keywords

Hadith

History of Prophetic
Tradition

Mashhur Hadith

Yahya b. Sa'id al-Ansarî

Intentions Hadith

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.74378>**Abstract**

Since the passing of the Prophet, the preservation of hadiths and their transfer to other generations has been the main goal in the lives of the Companions and the generation after them. For this reason, the period of the Companions and the generation after them are very important for the science of hadith. The process of noting the hadiths (kitabah), writing down the hadiths (tadwin) and classification of the hadiths (tasnif) started from the first century. Sa'id el-Ensârî who lived at the end of the first century of hijra and the beginning of the 2nd century and is considered as a follower (tabî'i) and the master of the followers of the classification period. Among the reliable narrators, Yahya bin Sa'id plays a key role in the dissemination of the well-known hadith 'Deeds must be measured against the intentions.' This hadith, which is narrated as *fard*, has been narrated by nearly 200 narrators since Yahya bin Sa'id. Thus, it reached the *mashhur* hadith degree. Intention hadith has an important place both in hadith and fiqh.

GİRİŞ

İslam dininin temelde iki kaynağı vardır; Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünneti. Allah'ın kitabını doğru anlamının ilk ve en temel yolu ise Hz. Peygamber'in sünnetini/hadisini bilmekten geçmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenmek, ezberlemek, muhafaza etmek ve bunları sonraki nesillere aktarmak sahabe neslinden itibaren Müslümanların büyük ehemmiyet verdikleri bir husus olmuştur. Bu önemli ve yüce görevi yerine getirmek ve hadislerin kaybolmasını önlemek için Hz. Peygamber'in vefatından itibaren başta sahabe ve tabiin uleması olmak üzere çok büyük gayret ve çabalar sarf etmişlerdir. Emevîlerin iktidar olduğu döneme rastlayan tabiin devrinde İslam coğrafyası genişlemiş, İslam kültür ve medeniyeti bu şekilde gelişmeye ve öne çıkmaya başlamıştır. Fetihler artmış, İslam toprakları İslam'ın doğduğu Arap coğrafyasından Endülüs'e kadar uzanmıştır. Bu coğrafi ve kültürel gelişmenin bir sonucu olarak, ilme verilen kıymet de katlanmış, farklı ilmî sahalarda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde bilhassa hadis ilminde de olumlu gelişmeler ve hızlı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu hızlı ilerleme ve gelişmelerin temelinde hadislerin kaybolması endişesi ve İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte farklılaşan kültürlerde İslami kültürün yanlış anlaşılabilceği korkusu yatmaktadır.

Hadislerin korunmuş olarak günümüze kadar ulaşması önem arz ettiği kadar onların günümüze kadar ulaşmasını sağlayanlar da bir o kadar önem arz etmektedir. "Hz. Peygamber'in vefatıyla İslam coğrafyasının değişik bölgelerine dağılan sahabilerin bulundukları yerlerde, onlardan Kur'an ve sünneti öğrenmek isteyen ilim talipleri teşekkül etmiştir. Sahabilerden sonra geldikleri için kendilerine "tâbi olanlar" anlamında "tâbiîler" denilen bu ilim talipleri, sahabe neslinin sahip olduğu sünnet ve hadis kültürünü ilk zamanlar ezberlemek suretiyle hafızalara, daha sonra da yazarak sayfalara kaydetmek noktasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Tâbiîn dönemi zaman itibarıyla uzun bir süreci kapsamaktadır."¹ Hadislerin tedvin, tasnif ve eser haline gelmesi aşamalarında ve en önemlisi hadis ilminin ve tarihinin oluşmasında hicri I. asırdan itibaren pek çok kişi yer almıştır.

"Hadis tarihinde önemli bir yeri olan tâbiîn hadisçileri sonraki kuşaklara zengin bir kültür mirası bırakmışlardır. Aradan geçen on iki asırlık bir zaman farkı bu neslin ilmî faaliyetlerini öğrenmemize engel olmamalıdır. Aksine sistematik bir hadis bilgisine sahip olabilmek için sahabeden sonra ikinci halkayı teşkil eden bu neslin önemli simalarını iyi bir şekilde tanımak gerekmektedir."²

Bu makalede hadis ilminin temelini atıldığı hicri I. asır muhaddislerinden ve fukaha-ı seb'a talebelerinden biri olan, aynı zamanda 'Ameller niyetlere göredir' hadisini meşhur eden tabîi Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin hayatından ve hadis ilmindeki yerinden bahsedilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma, Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin hayatı çerçevesinde ferd hadis olan 'Ameller niyetlere göredir' hadisinin meşhur hadis olma derecesine çıkışını da göstermeyi amaçlamaktadır. Makalede bu hadisin aynı zamanda İslam hukuku için taşıdığı önemden de bahsedilecektir.

Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin hem kendi döneminin önemli ve güvenilir bir muhaddisi ve aynı zamanda fakihi hem de günümüzde çoğu Müslümanın da bildiği 'Ameller niyetlere göredir' hadisinin ferd hadis derecesinden meşhur hadis olması sağlayan kişi olması sebebiyle hadis tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. Ameller niyetlere göredir hadisinin meşhur hadis olmasını sağlaması sebebiyle araştırma konusu olarak kendisini ele almamızda etkili olmuştur.

YAHYA B. SAİD EL-ENSÂRÎ'NİN HAYATI

Adı Ebû Saîd (Ebû Nasr) Yahyâ b. Saîd b. Kays en-Neccârî el-Hazrecî el-Ensârî'dir. Künyesi

¹ Seyit Avcı, "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (01 Eylül 2005), 151.

² Avcı, "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", 169.

Yahya b. Saïd el-Ensârî'dir. 70 (689) yılından önce doğduğu anlaşılmaktadır.³ Annesi ümmü veled statüsünde bir cariyedir. Medine'de doğmuştur ve döneminin Medine alimi olarak bilinmekteydi. Ümeyme bint Sırma ile evlenmiştir ve üç çocuğu vardır. Dedesi Kays b. Amr b. Sehl bir sahâbî idi, kendisi de tabiin neslindendir. Fukaha-ı seb'anın talebelerindendir, tabiin tabakasından olan birçok raviden hadis aldığı gibi, kendisi de hem kendi akran tabiiilere hem de aynı dönemde yaşayan kendinden büyük ve küçük olan birçok ravi de Yahya b. Saïd el-Ensârî'den hadis rivayet etmişlerdir. Hâşimiyye'de 143 yılında vefat etmiştir.⁴ Vefat tarihi hakkında farklı rivayetler bulunsa da çoğunluk 143 yılı olduğunda ittifak halindedir.

Döneminin büyük fıkıh alimlerinden olan Yahya b. Said el-Ensârî, Emevîler döneminde halife Velid b. Abdülmelik'in halifeliliği zamanında Medine'de kadılık görevi yapmıştır. Daha sonra ise Abbasi halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'un görevlendirmesiyle Kûfe yakınlarında bulunan Hâşimiyye'de kadılık yapmıştır. Bağdat'ta kadılık yaptığı da söylenmektedir. Aynı zamanda Tunus'ta halife Ömer b. Abdülaziz'in zekat âmilliği göreviyle gençlere dersler verdiği belirtilmektedir.⁵ Hz. Peygamber'in 'Kadılar ensardandır' hadisi, vefatından sonra gerçekleşmiş, kadılar genelde ensardan çıkmıştır. Yine bu bağlamda başka bir rivayet ise; "Resulullah dedi ki; size ensârın en hayırlı zamanını bildireyim mi? Dediler ki: evet. Hz. Peygamber de 'Neccaroğullarının zamanıdır, sonra da Sa'adeoğullarının zamanıdır.'"⁶

YAHYA B. SAİD'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Günümüze ulaşmış kaynaklarda Yahya b. Said'in hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Genel çerçevede yukarıda bahsettiğimiz bilgiler dışında hakkında birkaç rivayet ve hadisçiliği hakkında çok kısa bilgiler dışında pek de fazla veri bulunmamaktadır.

"Enes b. Mâlik dışında Sâib b. Yezîd, Ebû Ümâme b. Sehl gibi sahâbîlerden; Saïd b. Müseyyeb, Zeynelâbidin Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân, Amre bint Abdurrahman, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, İbn Şihâb ez-Zührî, A'rec lakabıyla tanınan Abdurrahman b. Hüzmüz gibi tâbiîlerden hadis öğrendi"⁷ Malik b. Enes, Süfyan-ı Sevrî, İbn Cüreyc, Süleyman b. Bilal, Yahya b. Saïd el-Kattan, İbnü'l-Mübarek, Yezid b. Harun gibi isimler ise Yahya b. Saïd el-Ensârî'den hadis rivayet etmişlerdir.⁸

Yahya b. Said'in hadisçiliği kaynaklarda övülmektedir. Yahya b. Said'den bahsedilirken "sika, salih, fakih, soylu, hüccet" gibi sıfatlar kullanılmaktadır.⁹ Yahya b. Said'in hadisçiliği Eyyûb es-Sahtiyânî tarafından da beğenilmektedir, hatta 'Medine'de kendinden sonra kimi halef olarak bırakıyorsun' diye Eyyub es-Sahtiyani'ye sorduklarında 'Yahya b. Said'den daha fakih birini bulamadım, onu halefim olarak bırakıyorum' demiştir. Sa'd b. Abdurrahman'dan gelen bir rivayette; "İbn Şihâb ez-Zührî'ye Yahya b. Said'den daha fazla benzeyen birini daha görmedim"¹⁰ diye nakledilmektedir. İbn Uyeyne de Yahya b. Said'i İbn Şihab ez-Zühri ile beraber Hicaz muhaddislerinin

³ Hayati Yılmaz, "YAHYÂ b. SAİD el-ENSÂRÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013).

⁴ Ebû Muhammed Abdurrahman b Muhammed b İdris İbn Ebu Hatim Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Haydarabad: Dârü'l-Ümem, 1952), 9/148.

⁵ Yılmaz, "YAHYÂ b. SAİD el-ENSÂRÎ".

⁶ Ebû Bekr Muhammed b Halef b Hayyan ed-Dabbi Vekî', *Ahbârü'l-kudat*, thk. Abdülazîz el-Meragî (Kahire: el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1947), 3/243.

⁷ Yılmaz, "YAHYÂ b. SAİD el-ENSÂRÎ".

⁸ Ebû Ya'la el-Halil b Abdullah b Ahmed Halili, *el-İrşad fî ma'rifeti ulemai'l-hadis*. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 207.

⁹ Ebû'l-Hasan Ahmed b Abdullah b Salih İclî, *Ma'rifetü's-sikât.*, thk. Abdülhalîm Abdülazîm Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 2/302.

¹⁰ Vekî', *Ahbârü'l-kudat*, 3/243.

arasında sayar.¹¹ Ali b. Medîni ise tabiinin büyükleri arasında zikretmektedir.

Hâşimiyye'ye kadılık görevi için giderken Malik b. Enes'ten kendisi için 100 tane hadis yazmasını istemiş ve o hadisleri yanına almıştır.¹² Aynı zamanda Hz. Peygamber'in mut'a nikahını yasakladığı hadisini nakledenlerden biridir. "Duyduğum her şeyi yazmak, bana malımın ikiye katlanmasından daha sevimlidir"¹³ diyen Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin bu sözünden aslında kendisinin de bir müdevvin olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Yahya el-Kattan, Yahya b. Said'i Zührî'den önde tutmuştur. Bunun sebebini de Zührî'nin hakkında ihtilaf olduğu fakat Yahya b. Said'in hakkında herhangi bir ihtilaf olmadığı şeklinde açıklar. Zehebî ise Yahya el-Kattan'ın Zührî'yi görmediği için bu şekilde düşündüğünü söylemiştir.¹⁴

Yahya b. Saîd'in rivayeti ile bilinen 'Ameller niyetlere göredir' hadisi ona gelene kadar ferd olarak rivayet ediliyordu. Bu hadis infirâd etse bile sahih bir hadistir. Bu hadisi ferd hadis olmaktan meşhur hadis olma seviyesine çıkartan kişi Yahya b. Said el-Ensârî'dir. Kendisinden önce ferd olarak rivayet edilen hadis, kendisinden sonra yaklaşık 200 ravi tarafından rivayet edilmiştir ve Zehebî bu ravilerin hepsini *Siyer-i 'Alamü'n-Nübelâ*'da zikretmektedir. Yahya b. Saîd el-Ensârî ile Hz. Peygamber arasındaki sened zinciri ise şu şekildedir: Muhammed b. İbrahim et-Teymî, Alkame b. Vakkas, Ömer b. Hattâb.

Hz. Peygamber'i hayattayken görmeye yetişememiş fakat sahabenin talebeliğini yapmış biri olarak Yahya b. Saîd hem döneminin en önemli fakihlerinden hem de en güvenilir hadis imamlarından biriydi. Tabiin neslinin önemli isimleri içerisinde yer almuş, fukaha-ı seb'aya talebelik yaptığı gibi hem tabiin neslinden birçok kişiye hem de bir sonraki nesil olan tebe-i tabiin nesline de hocalık yapmıştır. Döneminin önde gelen muhaddislerinden hadis rivayet aldığı gibi, kendisinden de birçok önemli muhaddis hadis rivayet etmiştir. Kaynakların sınırlı olması sebebiyle hayatı hakkında verilecek bilgi de bu kadarla sınırlıdır. Makalenin buradan sonraki kısmında 'Ameller niyetlere göredir' hadisi yani bir diğer deyişle 'niyet hadisi' ele alınacak ve Yahya b. Saîd'e kadar ferd olarak rivayet edilen bu hadisin Yahya b. Saîd'den sonra meşhur hadis olarak rivayet edilmesi üzerinde durulacaktır.

'AMELLER NİYETLERE GÖREDİR' - NİYET HADİSİ

“إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَلِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ

أَمْرًا يَتَرَ وَجْهًا، فَهَاجَرَ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ”

“Ameller niyetlere göredir ve herkese niyet ettiğinin karşılığı alır. Kimin hicreti Allah'a ve Resulüne ise onun hicreti Allah'a ve Resulünedir. Kimin de hicreti elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlayacağı bir kadın için ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.”¹⁵

Arapça 'nevâ' (نوى) fiili kökünün mastarı olan niyet kelimesi sözlükte 'yönelmek, ciddiyet ve kararlılık göstermek' gibi anlamlara gelmektedir. Niyet kelimesinin sözlük anlamı esas alınarak yapılan değişik tanımları arasında “kalbin hemen veya sonucu itibarıyla maksada uygun bulduğu, yani bir yararı sağlayacağına yahut bir zararı savacağına hükmettiği fiile yönelmesi” şeklindeki tarif daha çok yaygınlık kazanmıştır. Dinî bir terim olarak niyet için yapılan tanımlar arasında genellikle benimseneni yine Beyzâvî'ye izafe edilen, “Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla ve O'nun hükmüne tâbi olmak üzere fiile yönelen irade” şeklindeki tariftir. Bunu “işlenmesinin hemen öncesinde bir şeyi yapma iradesi” tarzında tanımlayanlar da vardır.

¹¹ Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/148.

¹² Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/337.

¹³ Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 5/474.

¹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/474.

¹⁵ Buhârî, “Bed'ül-vahy”, 1.

Kur'an-ı Kerim'de niyet kelimesinin kökü olan 'nevâ' fiili veya aynı kökten gelen başka herhangi bir kelime geçmemektedir. Fakat Resulullah'ın hadislerinde –sadece burada bahsi geçen niyet hadisinde değil- sıkça niyet kelime ve ondan türeyen farklı kelimelere rastlanmaktadır. Her ne kadar niyet kelimesi Kur'an'da kelime o geçmese de niyete işaret eden çok fazla ayet olduğu alimler tarafından belirtilmektedir. Hadislerde bu kadar sık zikredilmesi de niyeti, başta ibadetlerde olmak üzere hiçbir amelde göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Fakat bu hususta üzerinde en fazla durulan özel delil Hz. Peygamber'in “Ameller ancak niyetlere göredir” anlamındaki sözüdür.¹⁶

Hadiste geçen ‘niyetler’ ibaresinin anlamı ve kapsayıcılığı hakkında farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bazı alimler burada geçen niyetin sadece şer'i ameller için olduğunu söylerken, bazıları ise yapılan tüm amellerde, şer'i olsun ya da olmasın, niyetin etkili olduğunu söylemişlerdir.¹⁷ Niyet kelimesinin kelime anlamı da tekrar düşünülecek olursa, niyetin aslında bir şeye karar verdikten sonra ona kasten ve iradeyle yönelmek anlamına gelmesi sebebiyle sadece niyetin tüm amelleri kapsadığı sonucu çıkarılabilir.

FIKİH İLMİ AÇISINDAN NİYET HADİSİ

Fıkıhta ibadetlerin ve diğer amellerin temeli olan niyet, hadislerde birçok yerde Müslümanlara sık sık hatırlatılmaktadır. Bu sebeple ‘Ameller niyetlere göredir’ hadisi fakihler tarafından en önemli görülen hadisler arasında başlarda yer almaktadır. Hatta İslam'ın özünü üç hadise dayandıran alimler, bu üç hadisin ilki olarak da niyet hadisini zikretmektedirler.¹⁸ İshak b. Râhûye ise dört ana hadis arasında saymaktadır. Niyet hadisinin Hz. Ömer tarafından rivayet edilmesi sebebiyle kaynaklarda ‘Ömer hadisi’ olarak da anılmaktadır. Ebû Ubeyd niyet hadisi için “Resulullah dünyayla ilgili her şeyi şu hadiste topladı: Ameller niyetlere göredir”. Niyetin mezheplere göre nasıl değerlendirildiğine baktığımızda ya tüm ibadetlerde şarttır ya da bizzat ibadetlerin bir parçası sayılmaktadır. Fakat İslam alimlerinin genel kabulü niyetsiz olarak yapılan bir ibadetin sahih olmadığıdır.

Niyet hadisinden fakihlerce üç külli kaide çıkarılmıştır. İlki, ‘niyetsiz sevap olmaz’ kaidesidir. Salt bir niyet kişiye sevap kazandırmaz, yanında ihlasın ve Allah rızasını kazanma amacının olması gerekmektedir. Bu sebeple salt niyet değil halis niyet önemlidir. İkincisi, ‘bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir’ kaidesidir. Yapılan iş sonucunda verilecek hüküm, o işi yapan failin niyetine göre değer kazanır. Üçüncüsü ise, ‘akitlerde itibar makâsıd ve me'ânîyedir, elfâz ve mebâniye değildir’ kaidesidir. Sadece lafızlar ve bu lafızların anlamları yeterli değildir.

“Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü olması hasebiyle yaptığı konuşmalarda özellikle dikkat eder ve kelimeleri seçerek kullanırdı. Sarf edilen sözlerin toplumdaki yansımalarının kural teşkil edeceğini biliyordu. Lafı dolandırmadan, muhatabın anlayacağı şekilde hitap eder ve tabiri caiz ise taşı gedğine koyardı. Bahse konu olan “niyet hadisi” bunun en güzel örneklerindendir. Kişisel bir olay üzerine vârid olan bu hadis, Hz. Peygamber'in açıklamasıyla sonuçta Müslümanların tüm amellerini ilgilendirir duruma evrilmiştir. Bu bağlamda söz konusu olan hadise büyük bir önem verilmiş ve değerinin anlaşılması için değişik perspektiflerle anlatılmaya çalışılmıştır.”¹⁹

HADİS İLMİ AÇISINDAN NİYET HADİSİ

Hz. Peygamber'in ‘ameller niyetlere göredir’ diye başlayan hadisi hadis ilminde de fıkıh

¹⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Niyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

¹⁷ Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb, *Câmi'u'l-ulum ve'l-hikem*, thk. Şuayb el-Arnaut, İbrahim Bacis (Riyad: el-Emanetü'l-Amme li'l-İhtifal bi-Mururu Miete Am ala Tesisi'l-Memleke, 1999), 1/64.

¹⁸ İbn Receb, *Câmi'u'l-ulum ve'l-hikem*, 1/61.

¹⁹ Medeni Şavlı, “Literatürde Meşhur Olan Niyet Hadisinin İslam Hukuku Açısından Ehemmiyeti”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2018), 316.

ilminde de niyet hadisi olarak adlandırılmıştır. Bu hadis, hadis ilmi açısından incelendiğinde sonradan meşhur olmuş bir hadis olduğu kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Başlarda ferd olarak rivayet ediliyorken, Yahya b. Said el-Ensârî ile meşhur hadis seviyesine çıkmıştır. Makalenin bu kısmında niyet hadisinin hem hadis ilmi açısından değerlendirmesi yapılacak hem de Yahya b. Said ekseninde meşhur olması ele alınacaktır.

Köken olarak Arapça bir kelime olan ‘ferd’ kelimesi sözlükte ‘tek, yalnız, yegâne, eşi olmayan’ anlamına gelmektedir. Hadis terimi olarak ise senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadisi ifade eder. Senedin bir yerinde râvinin tek kalmasına teferrüd ve infirâd denir. Senedin herhangi bir yerinde râvinin tek kalış şekline göre hadis ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer râvinin tek kaldığı kısım sahabe veya tabiin tabakasında ise buna ferd-i mutlak, senedin diğer kısımlarında ise buna ferd-i nisbî denilmektedir.²⁰ Ferd hadisleri sıhhat açısından çoğu alim problemli görmemiştir. Nitekim Buhari ve Müslim telif ettikleri eserlerde garîb ve ferd hadislerle de yer vermişlerdir.

“Sözlükte “birini, bir şeyi tanıtmak, ortaya çıkarmak, yaymak” anlamındaki ‘shehera’ kökünden türeyen ‘meşhûr’ “insanlar arasında tanınan, bilinen” demektir. Sözlük anlamı doğrultusunda birçok alanda ve konuda yaygınlık kazanmış bilgiyi veya rivayeti, özellikle bir mezhep kurucusundan aktarılan yahut mezhep içindeki farklı ictihadî görüşlerden en yaygın olanı belirtmek için kullanılsa da daha çok “meşhur sünnet, meşhur hadis, meşhur haber” şeklinde Hz. Peygamber’in sünnetinin sonraki nesillere intikal biçimlerinden birini nitelemek üzere terim haline gelmiştir.”²¹ Başlangıçta bir-iki kişi tarafından rivayet edilmişken daha sonraki nesillerde tevatür derecesine ulaşan hadisler için de meşhur terimi kullanılmaktadır.²²

Meşhur hadis, senedine ve şöhrat buldukları yere göre iki kategoride incelenmektedir. Senedine göre; sahih meşhur, hasen meşhur ve zayıf meşhur olarak alt dallara ayrılır. Şöhret buldukları yere göre ise; hadisçiler nezdinde, hadisçiler-ulemâ ve halk nezdinde, fakihler nezdinde, usulcüler nezdinde ve halk nezdinde olmak üzere alt dallara ayrılmaktadır.²³

Makalenin konusu olan ‘Ameller niyetlere göredir’ hadisi kanaatimizce senedine göre meşhur hadislerden ‘sahih meşhur’ kategorisine, şöhrat buldukları yere göre meşhur hadislerden de ‘hadisçiler-ulema ve halk nezdinde meşhur’ kategorisine dahil edilebilir. Niyet hadisi başta Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim olmak üzere birçok muteber hadis kitabında geçmektedir. Hadisin Yahya b. Said’den sonra kimlerin rivayeti ile meşhur hadis derecesine çıktığını Zehebî *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’* adlı eserinde ravilerin adlarını tek tek zikrederek göstermektedir.

Niyet hadisinin meşhur olmasını en çok konuşan ve üzerinde teoriler geliştiren kişi, ünlü oryantalist Gautler Herald A. Juynboll’dur. “Hollandalı Gualtherus Hendrik Albert Juynboll (ö. 2010) hadis alanındaki görüşleriyle tanınan üçüncü önde gelen oryantalisttir. O, Schacht’ın özellikle isnadla ilgili ilk defa ortaya attığı müşterek ravi (*common link*) teorisini geliştirmiş ve önemli bir takipçisi olmuştur. Dolayısıyla Juynboll, kendisinden önceki söz konusu iki oryantalisti takip etmekle birlikte, hadis alanında daha çok isnad konusunda yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.”²⁴ Üzerinde uzunca yıllar çalıştığı *Encyclopedia of Canonical Hadith* adlı eserinde J. Schacht’ın ortaya koymuş olduğu müşterek ravi teorisini bu hadisi temel alarak geliştirmiştir diyebiliriz. Juynboll bu eserini bir nevi tabakat kitabı gibi yazmıştır. Eserde “Her bir hadis, *muhtemelen* o hadisi ilk defa “piyasaya süren” kişinin tanıtıldığı kısımda veriliyor. Yani Juynboll, hadislerin kimler tarafından icat edilmiş olduğunu *kesin olmasa da*

²⁰ Salahattin Polat, “FERD”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995).

²¹ H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

²² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012), 95.

²³ Çakan, *Hadis Usulü*, 95.

²⁴ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 195.

tespit etmiş bulunuyor!”²⁵ Müşterek ravi teorisi müşterek bir ravi; hadisin senedi kendilerine gelene kadar her nesilde tek bir kişi tarafından rivayet edilen hadisleri kendinden sonra en az üç olmak üzere birçok kişiye aktaran ravidir. Juynboll müşterek ravi teorisinde ‘hadislerin metinlerini de isnadlarını da müşterek raviler sonradan ortaya koymuşlardır’ iddiasında bulunmaktadır. Çünkü sened zincirinde bugünden müşterek raviye doğru gidilirken farklı birçok tarik ile müşterek raviye ulaşılmaktadır. Bu durumda Juynboll aslında, isnadların günümüzden müşterek raviye kadar olan kısmının tarihi gerçeklik olarak kanıtlanabilir, üzerinde bir şüphe kabul etmeyecek şeyler olduğunu gösterdiğini iddia etmektedir. Fakat müşterek raviden Hz. Peygamber’e kadar olan kısım tek bir tarik ile geldiği için tarihi gerçekliklerinden şüphe duyulmaktadır. Hatta Juynboll bu tür hadisleri müşterek ravilerin ‘ürettiğini’ düşünmekte, müşterek ravileri ‘üreticiler ya da mucitler’ (*originators*) olarak nitelemektedir.

Juynboll’e göre “Ameller niyetlere göredir” hadisi müşterek ravi fenomenini en güzel açıklayan örnektir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Juynboll ve onun gibi düşünen oryantalistler, bu tür müşterek ravili olan hadislerin hiçbir şekilde güvenilir olmadığına ve hatta hadis külliyatındaki tüm hadislerin de böyle olduğuna inanmaktadırlar.²⁶

Niyet hadisinin Yahya b. Saïd’dan Hz. Peygamber’e kadar olan sened zincirinde iki tabîi ve bir sahâbî görülmektedir: İbrahim et-Teymî, Alkame b. Vakkas, Ömer b. Hattâb. Hadis usulünde sahâbîler cerh ve tadile tabî tutulmazlar, zaten güvenilir oldukları kabul edilir ki bu seneddeki sahâbî de Râşit halifelerden biri olan ve güvenilirliği tartışmasız olan Hz. Ömer’dir. Kalan üç tabîi (Yahya b. Saïd de dahil olmak üzere) için de tabakat kitapları, cerh ve tadil kitapları incelendiğinde üçü için de ‘sika, hüccet, imam’ gibi lafızların kullanıldığı görülmektedir. Ve bu vasıflar kendilerine sadece bir kişi tarafından değil, birden fazla kişi tarafından verilmiştir. Yani birden fazla tabakat kitabında bu ravilerle ilgili aynı sıfatlara rastlanmaktadır.

Yahya b. Saïd’in müşterek ravi olmasından dolayı ‘güvenilmez’ olduğunu, müşterek ravilerin hadisleri ve hatta senedleri kendilerinin icat ettiklerini (*originate*) iddia eden Juynboll, tüm bu tabakatlari ve İslam dininin kaynaklarını tamamıyla göz ardı etmektedir. Ayrıca müşterek ravilere ‘*originator*’ diyerek çok da büyük bir iddiada bulunmaktadır. Hatta öyle ki Juynboll, Yahya b. Saïd’dan bu hadisi rivayet edenlerin çoğunun rivayeti uydurma (*apocryphal*) olduğunu söylemektedir.²⁷ Bu iddiasını da Yahya b. Saïd’in Irak kadısı olmasına ve kadı olması sebebiyle böyle bir hadis uydurarak bu hadisi kendisinin çıkarı için kullandığı söylemine dayandırmaktadır.

Farklı tabakat kitaplarında müşterek raviler ve onların rivayet aldığı raviler hakkında, ki bu hadisteki müşterek ravi Yahya b. Saïd’dır, güvenilir olduklarına dair birden fazla bilgiye ulaşabiliyorken, sadece tabakat kitaplarından değil, farklı kaynaklardan da raviler hakkında bilgi toplayabiliyorken, Juynboll’un bu hadisler için ‘uydurma’ iddiasında bulunması kabul edilebilecek bir iddia asla değildir. Özkan’ın da dediği gibi; “Juynboll’un çarpıtmalarını, basit gerçekleri görmezden gelmelerini, (sadece ona has olmayan bir tavır olarak) malumun ilâmı sayabileceğimiz hususları büyük gerçeklermiş gibi sunmalarını ve kendi teorilerinin aksine birçok veri bulunsa bile körü körüne inanmalarını göz ardı edebilirsiniz huzurla okuyabilirsiniz, biliniz ki müsteşrik elinden çıkma tabakat bu kadar olur!”²⁸

Yahya b. Saïd el-Ensari’ye kadar bir sahâbî ve iki tabîi vasıtasıyla aktarılan niyet hadisi, kendisinden sonra pek çok dala ayrılarak pek çok kişi tarafından rivayet edilmiştir. Kendisine kadar ferd olarak rivayet edilen hadis, kendisinden sonra meşhur hadis derecesine çıkmıştır. *Siyeru ‘alâmu’n-*

²⁵ Halit Özkan, “Gautier H. A. Juynboll - Encyclopedia of Canonical Hadith”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 29 (01 Aralık 2010), 198.

²⁶ Özkan, “Gautier H. A. Juynboll - Encyclopedia of Canonical Hadith”, 200.

²⁷ G. H. A. Juynboll, *Hadis tarihinin yeniden inşası*, çev. Salih Özer (Ankara: Ankara Okulu, 2002), 676.

²⁸ Özkan, “Gautier H. A. Juynboll - Encyclopedia of Canonical Hadith”, 199.

nübelâ'da Yahya b. Saîd'den sonra bu hadisi rivayet eden yaklaşık 200 ravi nakledilmiştir. Senedin başında yer alan iki tabîi ve Yahya b. Saîd'in kendisi hakkında birçok tabakat kitabında ve klasik kaynaklarda yer alan 'güvenilir, sika, imam, hüccet, hafız' gibi vasıflar yer almaktadır. Niyet hadisinin bir anda bu kadar meşhur olmasını sonradan uydurulmuş olması iddiasına bağlan Juynboll, İslam dininin, hadis ilminin tüm bu kaynaklarını görmezden gelmektedir.

SONUÇ

Hadislerin belirlenme aşaması olan 'tesbît dönemi', tespit edilen hadislerin bir araya getirilip toplanması aşaması olan 'tedvin dönemi' ve toplanıp bir araya getirilmiş olan hadislerin öncelikle bablara ayrılıp daha sonra da sınıflandırılma aşaması olan 'tasnif dönemi' ile hadis ilminin ilk oluşum aşaması yaklaşık olarak hicri IV. asrın ortalarına kadar sürmüştür. IV. asırdan sonraki dönemde ise hadis ilmi daha da gelişerek tam bir İslami ilim olmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Bu sebeple hicri ilk dört asır hem İslami ilimlerin oluşumu hem de hadis ilmi açısından oldukça fazla bir önem arz etmektedir. Bu ilk dört asırda sahabe ve tabiin nesli oldukça fazla çaba sarf etmiş, kendilerini ilim yoluna adanmışlardır. Özellikle hadislerin kaybolmasından duyulan endişe sebebiyle de hadis ilminin tüm aşamalarında oldukça titizlikle çalışmış, emek vermişlerdir. Tabiin neslinin ilklerinden olan Yahya b. Saîd de hem hadiste hem de fıkıhta oldukça meşhur olan ve temel sayılan dört-beş hadisten biri olan 'Ameller niyetlere göredir' hadisinin meşhur olmasını sağlayan ravi olarak hadis ve fıkıh ilmine büyük katkılarda bulunmuştur.

Yahya b. Saîd el-Ensârî, 'Ameller niyetlere göredir' hadisini meşhur etmesi sebebiyle hadis tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Bu hadisin senedi, ravileri ve metni hadis tarihi boyunca güvenilir olarak kabul edilmiş olacak ki, büyük hadis alimlerinden Buhari ve Müslim sahih hadisleri topladıkları eserlerinde bu hadise yer vermişlerdir. Hatta Sahih-i Buhari'de bu hadis ilk kitabın ilk babının ilk hadisi olarak geçmektedir.²⁹ Zaten seneddeki ravilerin tek tek güvenilirliği araştırıldığında da raviler sebebiyle herhangi bir zayıflık bulunamayacaktır. Hadisin Yahya b. Saîd'e kadar ferd olarak rivayet edilip, ondan sonra meşhur olması akla bazı sorular getirir de bu sorular yine belirtildiği gibi muhaddisler tarafından bertaraf edilmiştir. Niyet hadisinin Yahya b. Saîd'den bağımsız olarak da başka kaynaklarda zikredilmiş olduğu araştırılınca görülecektir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	

²⁹ Buhârî, "Bed'ül-vahy", 1.

Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Apaydın, H. Y. (2004). Meşhur. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C.29) İçinde (s. 368-371). Ankara: TDV Yayınları.
- Avcı, S. (2005). Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(20), 151-172.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (2016). *el-Câmi’u’l-Müsnedi’s-Sahîhu’l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmih*. (thk. Merkezü’l-Buhûs ve’t-Tekniyyâtî’l-Ma’lûmat). Kahire: Dâru’t-te’sîl.
- Çakan, İ. L. (2012). *Hadis Usulü*, (28. Basım). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2007). Niyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 33) İçinde (s. 169-172). İstanbul: TDV Yayınları.
- Halili, Ebû Ya’la el-Halil b Abdullah b Ahmed (1989). *el-İrşad fî Ma’rifeti Ulemai’l-Hadis*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd..
- İbn Receb, Ebû’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed (1999). *Câmi’u’l-Ulum ve’l-Hikem*. (thk. Şuayb el-Arnaut, İbrahim Bacis). Riyad: el-Emanetü’l-Amme li’l-İhtifal bi-Mururu Miete Am ala Tesisî’l-Memleke.
- İclî, Ebû’l-Hasan Ahmed b Abdullah b Salih (1985). *Ma’rifetü’s-sikât*. (thk. Abdülhalîm Abdülazîm Bestevî). Medine: Mektebetü’l-Dâr.
- Juynboll, G. H. A. (2002). *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu.
- Özkan, H. (2010). Gautier H. A. Juynboll - Encyclopedia of Canonical Hadith. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 0(29), 197-200.
- Polat, S. (1995). Ferd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 12) İçinde (s. 368-369). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b Muhammed b İdris İbn Ebu Hatim (1952). *el-Cerh ve’t-ta’dil*. Haydarabad: Dârü’l-Ümem..
- Şavlı, M. (2018). Literatürde Meşhur Olan Niyet Hadisinin İslam Hukuku Açısından Ehemmiyeti. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(2018), 305-320.
- Vekî, Ebû Bekr Muhammed b Halef b Hayyan ed-Dabbi (1947). *Ahbârü’l-kudat*. (thk. Abdülazîz el-Meragî). Kahire: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ.
- Yılmaz, H. (2013). Yahyâ b. Saïd el-Ensârî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 43) İçinde (s. 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yücel, A. (2017). *Hadis Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman (1985). *Siyeru a’lâmi’n-Nübelâ*, (13 Cilt). (thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed). Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.

Tarihi Süreç İçerisinde Antalya Kaleiçi'nin Fiziki Yapısındaki Değişimler*

Fatih Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-000>

KTO Karatay Üniversitesi, Konya-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.05.2024

Kabul: 29.06.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Bizans
Kentleşme
Mimari
Şehir
Sur
Nüfus
Şehirleşme

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76958>

Öz

İlk Çağ'dan günümüze kadar uzanan şehirleşme ve kent devletlerinin oluşum sürecine bakıldığında toplu yaşama ihtiyaçları, inançlar, ekonomik ve sosyal yaşamın getirdiği birliktelik, üretim ve ticaret, iş olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi birçok nedenle karşılaşırız. Kentlerin oluşumunu incelemek için yapılan arkeolojik kazılar, bölgenin fiziki ve mimari yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Her toplum ve kültürün ortaya koyduğu mekân ve kentlerin kendine has bir karakteri, kimliği ve tarihi vardır. Bu bağlamda Antalya Kaleiçi'nin tarihi süreç içerisinde fiziki olarak gelişimi ve şehirleşme süreci incelenecektir.

Antalya: İklimi, verimli toprakları, deniz kıyısında önemli jeopolitik bir konumda olması, zengin bitki örtüsü, ticaret ve göç yolları üzerinde olması nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyetin yaşam alanı olmuştur. MÖ'ye kadar dayanan Likya, Pamfilya, Pisidya gibi önemli üç uygarlığın merkezi konumundadır. Günümüze kadar Makedonlar, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu uygarlıkların izleri, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Hatta Antalya'ya yakın bölgede Karain, Beldibi ve Belbaşı mağaralarındaki buluntular bölgede yerleşimin Mezolitik Dönem'e kadar dayandığını göstermektedir.

Antalya şehri, Anadolu'nun güneyinde Akdeniz kıyısında kurulmuştur. Bergama kralı II. Attalos M.Ö. 150 yılında donanmasını güvenli bir limanda korumak için Antalya (Attaleia) şehrini kurmuştur. Şehrin iskânı limanın hemen yanındaki surlar içerisinde başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, 1207'de şehri fethederek bölgede Türk nüfusunun artmasıyla şehir sur dışına taşmaya başlamıştır. Selçuklular, Bizans kenti olan Antalya'yı mimari açıdan daha da geliştirmiştir. 1391 yılında şehir Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İtalyanlar şehri işgal etmiş, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ili haline gelmiştir. Modern bir yapıya 1950'lerden sonra kavuşmuştur. 1980 yılında hazırlanan Kaleiçi Koruma-Gelişme Planı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanmış ve yürürlüğe konmuştur. Antalya planlı yapılanmasıyla Türkiye'nin örnek bir şehridir. Tarihî merkez olan Antalya kentinin günümüzde 19 ilçesi vardır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, F. (2024). Tarihi Süreç İçerisinde Antalya Kaleiçi'nin Fiziki Yapısındaki Değişimler. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 55-66.

The Physical Development of the City of Antalya Kaleiçi The Historical Process*

Fatih Yılmaz

KTO Karatay University, Konya - TÜRKİYE

Article History

Submitted: 11.05.2024

Accepted: 29.06.2024

Published Online: 30.06.2024

Keywords

Byzantine
Urbanization
Architecture
City
City Wall
Population
Urbanization

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76958>**Abstract**

When we look at the process of urbanization and the formation of city states dating from antiquity to the present, we encounter many reasons such as the needs of collective life, beliefs, the unity brought by economic and social life, production and trade, job opportunities, health and educational services. Archaeological excavations conducted to study the formation of cities provide important information about the physical and architectural structure of the region.

The places and cities revealed by each society and culture have their own character, identity and history. In this context, the physical development of the city of Antalya within the historical process and the urbanization process will be examined.

Antalya has been the habitat of many civilizations throughout history due to its climate, fertile soils, an important geopolitical position on the sea coast, rich vegetation, trade and migration routes. It is the center of three important civilizations such as Lycia, Pamphylia and Pisidia, which date back to ancient times. Macedonians, Romans, Seljuks and Ottomans have dominated the region until today. The traces of these civilizations have continued to exist until today with the Republican period. Even in the region close to Antalya, finds in the Karain, Beldibi and Belbasi caves show that the settlement in the region dates back to the Mesolithic Period.

The city of Antalya was founded on the Mediterranean coast in the south of Anatolia. King of Pergamon 2. Attalos M. In 150 BC, he founded the city of Antalya (Attaleia) to protect his navy in a safe harbor. The settlement of the city began within the walls right next to the port. The Anatolian Seljuk State conquered the city in 1207 and the city began to move out of the city walls with the increase of the Turkish population in the region, the Seljuks further developed the Byzantine city of Antalya architecturally. Anadolu Selcuklu State conquered the city in 1207. In 1391, the city passed into the hands of the Ottoman Empire. I. The Italians occupied the city in World War II; it became an official province of the State of the Republic of Turkey in 1923. It has achieved a modern structure after the 1950s. The Kaleiçi Conservation-Development Plan, prepared in 1980, was approved and put into effect by the Ministry of Public Works and Settlement. Antalya is an exemplary city of Turkey with its planned structure. Antalya city, which is the historical center, has 19 districts today.

GİRİŞ

Antalya şehri ismini kurucusu olan Bergama kralı Attalos'tan almıştır. Şehir ilk olarak Attelios olarak anılmış daha sonra ise bu isim zamanla Adalia ve son olarak günümüzde Antalya şekline dönüşmüştür.

Şehrin tarihi M.Ö 6000'li yıllara kadar dayanmaktadır. Karain, Beldibi ve Belbaşı mağaralarındaki buluntular, bölgede yerleşimin Mezolitik Döneme kadar dayandığını göstermektedir. Bergama Krallığı'nın kurduğu şehir, zamanla birçok medeniyete beşiklik etmiş, dünyanın en yaşanılır, doğal güzellikleri ve tarihî bir dokusu olan bir bölgeye dönüşmüştür. Roma, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin tarihî izlerini taşımaktadır. Antalya'nın Kaleiçi şehri farklı şehirlere göre daha gelişmiş durumdadır. Yıllar boyunca bünyesine farklı medeniyetlerden bir parça kültür olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Antalya şehrinde çok farklı kültüre ait milletler yaşamış, bu sayede zengin bir kültüre sahip olmuştur. Antalya şehri, Selçukludan Osmanlı'ya kadar Türk-İslam alemi için Akdeniz'e açılan önemli bir kapı özelliği taşıırken, VII. yy.'da Hıristiyan dünyası için misyonerlik faaliyetleri ve dinlerinin Anadolu'ya yayılmasında önemli bir şehir konumundadır.

Antalya Kaleiçi'nin ticari olarak liman özelliği taşıması, farklı devletlerin bu bölgeye yerleşmedeki en önemli nedenlerden biridir. İş imkanlarının fazla olması, ulaşımın kolay oluşu ve ekonomik potansiyelinin bulunması şehre göçü de beraberinde getirmiştir. Nüfusun hızlı bir şekilde artması, Antalya'da kozmopolit bir yapının oluşmasına, çarpık kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle limana yakın bölge olan Kaleiçi'nde dar sokaklardan oluşan, evlerin bitişik olduğu mahalleler ortaya çıkmıştır. İlk başta şehrin merkezi limana yakın bölgeler olmuş fakat nüfusun hızla artması sonucu şehir daha geniş alanlara doğru genişlemiştir. Bu genişleme esnasında yeni mahalleler ortaya çıkmış, nüfus dağılımında farklılıklar görülmeye başlamıştır.

Farklı dine ve kültüre mensup olan devlet ve toplumlar yaşadıkları dönemde şehrin mimari yapısını kendine göre şekillendirmiştir. Özellikle dini yapılar kendilerine göre tekrardan restore edilerek kendi mimari dokusunu binalara yansıtmıştır. Bölgenin zenginliğini ele geçirmek isteyen egemen güçler şehri almak adına yapmış olduğu savaşlarda mevcut olan tarihi, mimari dokuya da zarar vermiştir. Osmanlı Devleti döneminde Antalya Haçlı donanmasının saldırısına uğramıştır. Osmanlı ticaretine darbe vurmak isteyen Haçlılar 1472'de Antalya şehrini kuşatmış, limanı ele geçirerek kalenin dışında kalan şehrin dış mahallelerini yakmış ve eşya depolarındaki hububat ve değerli kumaşlar yağmalanmıştır. Ancak Haçlılar surları aşamadan geri dönmüştür.

Bu makalede Bergama Krallığı'ndan itibaren günümüze kadar Antalya'nın şehir olarak mimari yapılanması incelenecektir.

1. BERGAMA KRALLIĞI VE BİZANS DÖNEMİNDE ANTALYA KALEİÇİ'NİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

Bergama kralı II. Attalos, M.Ö 150 yılında donanmasını güvenli bir limanda korumak için Antalya'da ilk olarak savunma amaçlı kaleleri inşa etmiştir. Gemileri korumak adına gözetlemek için deniz feneri ve kuleler yaptırmış, belli bir bölgede yaşam alanı oluşturmuştur. Tüccar gemiciler için pazarlar kurulmuş, bölge zamanla cazibe merkezi olamaya başlamıştır. Şehir, Bizans'ın eline geçtikten sonra her açıdan gelişme kaydetmiştir. Bizans İmparatoru Hadrian (MS 117- 138), surların önemli bölgesine Hadrian adında üç kapı¹ yaptırmış, şehre giriş çıkışlar kontrol altına alınmıştır. Bizans

¹ M.S. 130 yılında İmparator Hadrian anısına yapılan üçlü kent kapısı (Üç Kapılar) bu dönemden günümüze kadar ulaşabilmiş önemli bir kent kapısıdır. Bu kapı Pamphylia'nın Perge, Aspendos, Sillyon ve Side şehirlerine açılan kapsıdır ayrıca Perge kapısı ya da çiçekli kapı olarak da adlandırılmaktadır.

kentleri yapısal özelliklerine göre çok parçalı kent modeli ve kale kent modeli olarak iki kategoride değerlendirilmektedir (Ter, Özkan, 2002, s.60). Antalya Kaleiçi kale-kent modeline örnek oluşturmaktadır. Merkez olarak kullandığı alanda Panagia adında büyük bir kilise inşa ettirmiş, Hristiyanlar toplu olarak ibadetlerini yapmak için belli zamanlarda kiliseyi ziyaret etmişlerdir. Dindarların kiliseye yakın olma isteği, iç kalede yeni evlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Kralın siyasi işlerini yürüteceği, yabancı devlet adamlarıyla görüşeceği bir alana ihtiyaç duyması agoraların yapılmasına neden olmuştur. Zamanla da etrafında çeşmeler, kiliseler kurulmaya başlanmıştır. Surların en güney ucuna savunma ve gözetleme için günümüzde Hıdırlık Kulesi adı verilen yapı inşa edilmiştir.

Akdeniz kıyısında bulunan bazı bölgelere Müslüman Arap akınları sonrası, Antalya'ya büyük göç dalgaları yaşanmaya başlamış, bölgenin nüfusu artmış, şehrin savunması daha da güç hale gelmiştir. Şehir büyüyünce dış surların yapımı başlamış, iç surla dış sur arasına hendekler yapılarak savunma güçlendirilmek istenmiştir. İlk başta düzenli bir kent dokusu varken, nüfusun artmasıyla birbirine bitişik düzensiz ve dar sokaklar oluşmuştur.

Antalya Kaleiçi mimari olarak gelişince Hristiyanlar için önemli bir piskoposluk merkezi haline gelmiş, bu durum, ticareti canlandırmış, buna bağlı olarak birtakım yapılar inşa edilmiştir.

Şekil 1. Antalya Kaleiçi'ndeki tarihî mekânlar (Hadrian Kapısı, Yivli Minare, Kesik Minare, Tarihî Saat Kulesi ve Surlar)

2. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ANTALYA KELEİÇİ'NİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

Anadolu Selçuklu Devleti, 1207'de kesin olarak sınırları içine alınca, Bergama ve Bizans'ın şekillendirdiği Antalya'nın kent dokusu üzerine yapılanmaya gitmiştir. Selçuklular Anadolu'da ele

geçirdiği diğer kentlerde olduğu gibi Antalya’da da yeni bir şehir kurmak yerine mevcut şehir yapısında Selçuklu etkisini hissettirecek kültürel ve dini değişiklikler yapmışlardır (Süer, 2006, s:44).

XIII. yy.’da Alaeddin Keykubat (1220-1237) eskiden kilise olan alanı, Yivli Minare Cami şeklinde restore ederek ibadete açmıştır. Bu yapı, âdetâ Antalya’nın en değerli simgesi hâline gelmiştir. Zamanla fıkıh, kelam, siyer, kıraat gibi dinî ilimlerin eğitimi için caminin hemen yanına Atabey Armağan Medresesi’ni, onun karşısına Ulu Cami’yi inşa ettirmiştir. Selçuklu döneminde, Anadolu Türk kentlerinde yerleşimin temel belirleyici unsuru, tüm orta çağ İslam kentlerinde olduğu gibi cami etrafındaki çarşı-pazar ve bunları meydana getiren yerleşkelerdir. Batı’nın birçok kentinde şehri temsil eden, binalar, büyük mimari yapılar, katedraller ve meydanlar varken, İslam kültür anlayışında merkezde yer alan camiler; insanların toplanacağı, cemaatle birlikte ibadetini yapacağı, sohbet edeceği, dinî vecibelerini yerine getireceği, sadece dinî anlayışın değil sosyal yaşamın en önemli odak noktası durumundaydı. Cami medreseyi, mahalleleri, çarşı-pazarları birbirine bağlayan bir faktör olmuştur. Bir taraftan sadece ibadet mekânı olmayıp, hamam, çeşme, çarşı gibi unsurları da şekillendiren maddi-manevi, idari, sosyal ve kültürel yönleriyle öncülük etmiş, diğer taraftan esnafın ahlakını ticari hayatta hâkim kılmasında rol oynamıştır. Böylece dayanışmacı toplum yapısı, şehirleşme süreci ile toplum üzerinde önemli derecede etki bırakmıştır.

Şekil 2. Yivli Minare ve Kaleiçi

Antalya’da bu mimari yapıların yanına sonradan Mevlevihane’ye dönüştürülen bir bina yapılmıştır. İslam’ın en önemli unsuru olan temizlik anlayışının gereği olarak, Mevlevihane’nin arka tarafındaki boşluğa, Yivli Minare Hamamı yapılmıştır. Hemen bitişiğinde cami ile arasında Nigâr Hanım Türbesi ve yolun karşısında Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi inşa edilmiştir. Bölgede nüfusun artmasıyla zamanla yeni mahalleler oluşmuş, çarşı pazarlar kurulmuş, dükkânlar yapılmış, böylece bölge nüfusu artmaya başlamıştır. Her mahallenin önemli noktalarında mescitler ve çeşmeler göze çarpmaktadır. Ticaretle birlikte bölgede kozmopolit bir nüfus yapısı ve Ermeni, Rum, Yahudi mahalleleri kurulmuştur. Mahalleler, zamanla birleşerek büyük bir şehir dokusu oluşmaya başlamıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemimi olarak bilinen I. Alaeddin Keykubad döneminde, Kaleiçi'nde büyük imar faaliyetleri yaşanmıştır. Bu dönemde surların tamir edilmesinin yanı sıra cami, minare, mescit, medrese, imarethane, muallim hane, han, hamam, çeşme, köprü gibi çok sayıda eser yaptırılmış ve bu eserlerin sürekliliği bir takım gelir kaynaklarının vakıf olarak buralara bağlanmasıyla sağlanmıştır (Armağan, 2004, s.33). Bu eserlerden bir kısmı günümüze kadar gelmeyi başarmış fakat önemli bir kısmı gerek doğal afetler gerekse bakımsızlık gibi nedenlerle tamamen ortadan kalkmış ya da kullanılamayacak durumdadır. Antalya Kaleiçi bölgesi Selçuklu hükümdarlarının önem verdikleri önemli bir "tüccar-kent" olma özelliğini bütün bir XIII. yüzyıl boyunca sürdürmüştür. XIII. yüzyılda inşa edilmiş bir Selçuklu eseri olan Yivli Minare, kentin ilk İslam eseri olmasının yanı sıra tasarımı özellikleriyle de öne çıkan önemli anıtsal yapılardandır.

Antalya'da Câmi-i Atik, Câmi-i Cedit ve Bali Bey Cami adlarını taşıyan üç cami, on sekiz mescit, bir imaret, bir muallim hane, dört hamam vardır. Şehirdeki Hristiyan ve Yahudilerin de ayrı mahalleleri bulunuyordu. Bu sırada Selçuklu döneminde, 2800 dolayında Müslüman, 600 kadar da Hristiyan ve Yahudi nüfus olduğu söylenmesi, farklı milletlerin bu bölgede yaşam alanları oluşturduğunun kanıtıdır. Şehirdeki Hristiyanların çoğu kalenin tamiri ve bakımı hizmetiyle yükümlü olup bunun karşılığında her çeşit vergiden muaf tutulmuşlardır. Böylece gayrimüslimlerin devlete olan bağlılığı da sağlanmıştır.

Kaleiçi Antalya'nın merkezinde ulaşımı kolay, denizle içli dışlı olmuş, dünyanın farklı bölgelerinden insanların buluştuğu, toplanma yeri olarak da "tarihi saat kulesini" seçtiği bir yerdir. Kaleiçi dışardan basit bir kale gibi görünse de kalenin içine girdiğiniz zaman kendinizi sanki içinden çıkılmaz bir labirentin içinde bulabilirsiniz. Kaleiçi geçmişten günümüze kadar dar sokakları, eski evleri, hediyelik eşya satan dükkânları, antika halı satan mağazaları, gece hayatı, otelleri, pansiyonları ve tarihi dokusuyla eşsiz bir mekândır. Roma döneminden Selçuklu Devleti'ne Selçukludan Osmanlı'ya Osmanlı'dan günümüze miras kalan Kaleiçi dünyanın her yerinden insanları çekebilecek kendine özgü bir yaşam alanı dokusuna sahiptir (Uslu, 2018, s.819).

3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ANTALYA KALEİÇİ'NİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

Türkiye Selçuklularından sonra kısa bir süre Antalya'ya Karamanoğulları hâkim oldu. Ancak bu dönemde şehirde kayda değer bir yapılanma olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle Osmanlıların şehirleşme adına yaptıkları faaliyetler üzerinde durulacaktır. Osmanlı döneminde Antalya, Teke sancağı ya da Teke İli olarak geçmektedir. Yıldırım Bayezid şehri 1390'da ele geçirdikten sonra buranın yönetimini oğlu İsa'ya vermiştir. II. Bayezid döneminde ise şehzade Korkut, Teke Sancağı beyi olarak yedi yıl burada ikamet etmiştir. Bu dönem içerisinde Camii Şehzade Korkut Camii veya Camii Kebir olarak bilinen Kesik Minare II. Beyazıt'ın oğlu Sultan Korkut tarafından Cami'ye çevrilmiş ve yapıya bir minare eklenmiştir. Minarenin ağaç kısmı XIX. yüzyılda çıkan bir yangında yanmış ve o zamandan beri Kesik Minare adını almıştır. Halen harap bir durumda olan eser kullanılmamaktadır. Fakat ziyaretçilere aynı yapı içinde Antik Bizans ve Selçuklu yapı unsurlarını sunma yönünde eşine ender rastlanır bir kalıntı olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Günümüzde kesik minare bölümü yenileme çalışması yapılarak, bir asır önceki görünümüne kavuşturulmaya çalışılmıştır. Böylece "Kesik Minare" adı şimdilik işlevini yitirerek sadece sözde bir ad olarak kalacak gibi görünmektedir (Uslu, 2021, s. 27-28).

Antalya Kaleiçi devletin şehir merkezi konumunda olup şehzadelerin ikamet ettiği merkez konumundadır. 1472 yılında Haçlı donanması bölgeye gelmiş, surların dışında kalan mahalleleri yakıp yıkmış, şehri tahrip etmiş, daha sonra Osmanlı Devleti tekrar buraları onararak evler yaptırmıştır. Antalya nüfusunun beşte birini oluşturan gayrimüslimler, şehrin surlarının, evlerin ve mahallelerin onarımı karşılığında bazı vergilerden muaf olmaları, kısa süre içerisinde şehrin düzenlenmesini, surların onarılmasını, binaların restorasyonunun yapılmasını sağlamışlardır. XVI. yy.'da 4000 kişilik

nüfusun 400'ünü gayrimüslimlerin oluşturduğu dönemin seyahatnamelerinde geçmektedir. Buna göre, Osmanlı yönetimi döneminde kent, sur duvarları dışına taşmış, böylece yeni mahallelerin oluştuğu görülmüştür. Antalya şehri XVI. yüzyıl Anadolu'sunun orta büyüklükteki şehirleri arasında yer almaktadır (Armağan, 2003).

XVIII. yy.'da Antalya Konya vilayetine bağlandı. Osmanlı döneminde de Antalya merkez konumunda olan Kaleiçi önemli bir ticaret liman şehri özelliğini sürdürmüştür. Nüfusun artmasıyla birlikte yeni mahalleler kurulmuştur. Ortalama 3000 kadar kiremit çatılı evler kurulmuş olup 15 bin civarında insanın yaşadığı, 1100 kadar da dükkânın varlığı Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerinde bahsedilmektedir. Cami, mescit, tekke ve zaviye, sıbyan mektepleri, han ve hamamların şehrin dokusunu oluşturduğu görülmektedir.

Evliya Çelebi, Antalya Kaleiçi'nin etrafı surlarla çevrili, bağlık bahçelik, ticaret limanı olmasından dolayı, etnik bakımdan karışık bir nüfusa sahip olduğunu söylemiştir. Şehirde asıl unsuru meydana getiren Türklerin yanı sıra Arap tüccarlar, Rumlar, Yahudiler ve Avrupalı tüccarların da bulunduğunu belirtmiştir. Gayrimüslim halk, etrafı duvarlarla çevrili olan ayrı mahallelerde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Yabancı tüccarlar genellikle şehrin merkezine yerleşme imkânı olmayınca dış mahallelerde, şehrin kuzey tarafında ikamet ettiği görülmektedir. Şehrin güneydoğu ve batı bölgesi yani şehrin merkezinde Türkler, sur içinde ve dışında ayrı bir mahallede ise Yahudiler oturmuştur. Güneydoğudaki alanda Rumlar ikamet etmişlerdir. Çarşı pazarların olduğu bölümlerde genellikle Türkler yer almıştır.

1885 yılında şehri ziyaret eden Karl Lanckoroński Adalya'da yaklaşık 25.000 kişinin ikamet ettiğini, 10 caminin, 9 kilisenin, 2 hastanenin, 1414 dükkânın ve 6-7 okulun bulunduğunu belirtmiştir. Bu bilgi şehrin Tanzimat Dönemi reformlarından etkilendiğini kanıtlar niteliktedir. Bu yılın sonlarına doğru, Antalya artık surlarla çevrili küçük bir kent olmaktan çok uzaktı. Kent 25.000 nüfusluydu ve Kaleiçi'nin kuzeyindeki Elmalı, Teşvikiye, Muratpaşa mahalleleri ile doğusundaki Balbey ve Yenikapı mahallelerine kadar genişlemiştir (Tekçe, Deren Güzel, Haziran 2019, S.76-79).

Buna göre, XIX. yy.'ın sonlarında şehre genel anlamda baktığımız zaman, Tanzimat'la birlikte yapılanmanın daha da arttığı, şehirleşme adına farklı mimari yapıların eklendiği, 1900'lü yıllara gelindiğinde yeni mahallelerin kurulması sonrasında, artık şehrin kale surlarından bağımsız olarak büyüdüğü, nüfusun giderek arttığı anlaşılmaktadır. 1940-1945 yılları arasında Antalya'da valilik yapan Haşim İşcan "Antalya'yı Güzelleştirme Derneği'ni kurmuş ve Antalya'da imar hareketlerini hızlandırmıştır (Çimrin, 2007, s.545).

CUMHURİYET SONRASI ANTALYA KALEİÇİ'NİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyet dönemi öncesinde Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış, İtilaf Devletleri'yle yapmış olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması ile fiilen sona ermişti. Gizli antlaşmalarla İtilaf Devletleri Anadolu'yu kendi aralarında paylaşmıştı. Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu toprakları İtalya yerine Yunanistan'a verilince İtalyanlar çok büyük tepki göstermiş, daha sonraki dönemlerde Antalya ve çevresi İtalyanlara bırakılmıştı. Yaklaşık olarak İtalyanlar iki yıl üç ay boyunca Antalya'da kalmışlardır. İşgal sürecinde İtalyanlarla silahlı bir mücadeleye girilmemiş fakat ara ara küçük çatışmalar yaşanmıştır. İtalyanlar yerli halkı kendine çekmek için o dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılarda ve salgın hastalıklarda Türk halkına destek vermişlerdir. Okullar, kütüphaneler, sağlık kuruluşları açarak sempati kazanmak istemişlerdir. Bir yandan da arkeolojik çalışmalar bahanesiyle Antalya'nın tarihi dokusu içerisindeki binalar ve mimarisinden birçok önemli kalıntıları kendi ülkelerine götürdükleri görülmektedir. İtalyanlar geri çekilme işlemini hızlı bir şekilde değil de uzun zamana yaymak istemeleri, işgal bölgelerinde bulunan yeraltı ve yer üstü zenginliklerinden yararlanmak, bölgelerdeki özellikle Roma tarihi için öneme sahip eşyaları götürmek istemişlerdir.

Nitekim arkeolojik kazılar bahanesiyle değerli eşyaları götürdükleri de işgal bölgelerinden çekildikten sonra anlaşılmıştır. Bu bağlamda İtalyanlar işgal döneminde uyguladıkları ılımlı politikayı Truva Atı olarak değerlendirebiliriz.

Antalya milli mücadele döneminde önemli bir haber alıp verme, batı cephesine silah ve mühimmat taşınması açısından önemli bir konumdadır. Antalya limanına getirilen birçok mühimmatın, Kaleiçi limanı yoluyla Anadolu'nun iç bölgelerine kadar ulaştırıldığı görülmüştür. Türk Millî Mücadelesinde cepheye asker, teçhizat, malzeme, subay kazandırmakta tarihi bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Antalya-Baladız yolu hattı da Türk millî mücadelesinde çok önemli bir güzergâh haline gelmiştir. Antalya limanına gemilerde farklı bölgelerden getirilen malzemeler, Antalya'dan deve ve ticaret araçları ile Baladız'a ulaştırılmış, oradan da demiryoluyla Eğirdir ve batıdaki çatışma bölgelerine yani cepheye gönderilmiştir. Bu yolla tayyare, ordunun çok acil mühimmat ihtiyacı, otomobil ve otomobil aksamı, yaklaşık yüz elli ton benzin ve uçak yakıtı, her çeşit tıbbi malzeme, kömür, bakır tel, çok miktarda askeri ve yiyecek vb. malzeme batı cephesine ulaştırılmıştır (Besbelli, 1964, s.196).

1920-1921 yıllarında çoğu ahşap evlerden oluşan, nüfusunun büyük çoğunluğunu yerli Türkler, 1/3'ünü Rumların, kalan kısmını ise Yahudi ve Ermenilerin oluşturduğu, toplam 23.000 kişinin yaşadığı bir kent görünümünde olan Antalya'da, ağırlıklı olarak Kaleiçi'nde, Hıdırlık Kulesi ile Hadrian Kapısı arasında kalan alanda ve Yenikapı semtinin hemen doğusunda yer alan Rabetiye mahallesi olarak adlandırılan alanlarda yer seçmiş olan Rumlar, 12-18 Ekim 1922 tarihleri arasında kenti terk etmek zorunda kalmışlardır. Lozan'da 30 Ocak 1923'te imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol'e göre Türkiye'de yaşayan bir milyon Rum ile Yunanistan'da yaşayan 350 bin Türk zorunlu olarak yer değiştirmiş, I. Dünya Savaşı döneminde yaşanan sıkıntılara ek olarak Antalya'daki ticari hayatta önemli bir yer tutan, imalathanelerin yüzde 73'üne sahip, esnaf ve zanaatkârlardan oluşan Rum halkının ayrılmasıyla kentte büyük ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Rum nüfusun Antalya'dan ayrılması sonucu nüfus yüzde 60 oranında azalmıştır. Rumların terk ettiği topraklara ve evlerin bir bölümüne Antalya'nın ileri gelenleri yerleşirken diğer bölümlerine ise Yunanistan'dan gelen mübadiller yerleştirilmişlerdir. Toprakla uğraşan ve kırsal kesimden gelenler Değirmen önü caddesi üzerindeki evlere, Selanik ve Kesriye'nin kent yaşamından gelenler ise Antalya Kaleiçi ile Kale dışındaki Balbey, Elmalı, Yenikapı gibi semtlere yerleştirilmişlerdir (Çimrin, 2007). Çimrin'in Değirmen önü dediği mahallede yaşayan halk, bölgede bulunan değirmende ihtiyaçlarını karşılamıştır. Fakat bölgede çıkan yangından dolayı değirmen büyük zarar görmüş, zamanla yıkılmış, günümüze kadar ulaşamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bir liman kenti olarak Kaleiçi limanından gemiler aracılığıyla ticari faaliyetlerin olduğu, ihracattın gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu tarihi, sosyolojik ve mimari yapısıyla etrafı surlarla çevrili Kaleiçi, Mustafa Kemal'in Antalya'yı ziyaret ettiği dönemde de önemli bir yere sahipti. Ulusal ve uluslararası alanda Antalya dünyanın en güzel yerleri arasında gösterilmektedir. M. Kemal Atatürk'ün "Elbette dünyanın en güzel yeri Antalya'dır" sözü hafızalarımızda yerini almaktadır. Bunun yanında seyyah İbn-i Battuta "Dünyanın her yerini gezdim fakat burası kadar güzel bir yer görmedim" diyerek Antalya Kaleiçi Körfezini işaret etmiştir. Antalya ile ilgili çok önemli araştırmalar yapan, Antalya tarihçisi olarak bilinen Hüseyin Çimrin; "Antalya'ya giderseniz Kaleiçi'ni gezmelisiniz öncelikle. Bu eski limandaki restore edilerek çeşitli işlevlik kazandırılan eğlence merkezleri, yatları, balıkçı teknelerini, sabah erken saatlerde yapılan balık satışını, çevresindeki küçük gölgeli sokaklarında eski ah şap evleri gezmelisiniz. Bir küçük lokantada ünlü grida balığını yemeli, sıcak yaz aylarında denizden esen meltemin vücudumuzu okşayan serinliği duymalısınız." sözleri ile Kaleiçi'nin ihtişamını gözler önüne sermiştir (Çimrin 2002, s.100).

Tarihi alanların Atatürk'ün emri ile 1930'da turizme kazandırılması için yasalar çıkarılmıştı. Bu

kapsamda Kaleiçi'nin tarihi bir değerinin olması ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması önemini artırmıştır (Dağlı, 2021, 428). Antalya kent merkezinde her yıl binlerce turisti ağırlayan Kaleiçi'nde 1930 yılında o dönemki yönetim tarafından 'Kaleiçi'ne hava aldırıyor' düşüncesiyle bir kısmının yıktırılmış. Surların 1930 yılı öncesine kadar olan yapılarını araştıran bir çalışma başlatılmıştır (Uslu, 2021, s. 53).

Kaleiçi, 1960-1970 yılları arasında çocukların sokaklarda koşup oynadığı, sapanla kuş avladığı, kadın, erkek, çocuk ve ailelerin tatil günlerinde plajlarda huzurlu zaman geçirdiği, mandalina, portakal, çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştirildiği, açık denizlerinde balıkçılığın yapıldığı, kapıların yaz kış açık olup komşuluk ilişkilerinin içten ve samimi olduğu tarihi bir kültür havuzu konumundadır. Kaleiçi halkının yaz aylarında serinlemek için girdiği plajlar da dikkat çekmektedir. Bunlardan en önemlisi Mermerli Plajı'dır. Yat Limanı'nın iki yanında uzanan yüksek traverten kayalıklar arasındaki tek kumsal olan Mermerli Plajı, limanın güneyindeki küçük bir girintide bulunmaktadır. Plaj, adını bir zamanlar Yat Limanı'nın güneydoğusundaki yüksek teras üzerinde yer alıp günümüzde var olmayan Mermerli Köşk'ten almaktadır. Antalya'nın henüz turizmde bir dünya markası olmadığı dönemde yerli halk tarafından kullanılan ve Kaleiçi'nin tek, Antalya'nın ise ilk Plajı'dır. Yerel tarihçiler, 1970'li yıllar itibari ile de plajın kamusal kullanıma açıldığını, öğleden önce kadınlar, öğleden sonra erkekler tarafından kullanıldığını aktarılmaktadırlar (Varkıvanç, 2015, s. 42).

Kaleiçi, günümüzde, Antalya'nın merkez ilçelerinden Muratpaşa'nın kalbi konumundadır. 1960'lara kadar farklı bir görünüm sergilerken, Antalya'daki ilk turizm faaliyetleri ile çehresi günden güne değişmiş ve bugünkü görünümünü almıştır. Tarihi kentin ekonomik olarak geçim kaynağı, turizm odaklı olup, Tarih, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Mimarlık başta olmak üzere birçok alan için bir çalışma alanı olmaya devam etmektedir.

Şekil 3. Tarihi Saat Kulesi ve Yivli Minare (Kaynak: Uslu, 2021, s. 24).

1978-1983 yılları arasında özellikle Kaleiçi evleriyle ilgili önemli restorasyon çalışmaları başlamıştır. Bölgenin sosyal yapısı hızla değişmiş, alana ciddi anlamda turizm işlevi yüklenmiştir. Çalışmalar kapsamın da “Eski Turizm İl Müdürlüğü binası olarak kullanılan binalardan başlayarak Mermerli Sokaktan devam eden, sur üzerindeki eski Türk ev ve konaklarının bulunduğu bölümü içeren ve Tophane surlarından İskele Caddesine uzanarak yat limanını çevreleyen bölge, turizm merkezi olarak ilan edilmiş, yaklaşık 6 hektarlık alan kamulaştırılmış ve Turizm Bakanlığınca eski kent dokusu için de turistik yatırım-çevre koruma birlikteliğini sergileyen bir proje çalışması başlatılmıştır.” Hazırlanan projede eski ticaret limanı “Yat Limanı” olarak, yakın çevresi de “Turizm amaçlı konaklama ve eğlence yerleri olarak projelendirilmiştir” sit alanları belirlenmiştir (Gül, 2006: 126).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihin izlerini taşıyan Antalya'nın şehir yapılanmasında göze çarpan en önemli unsurlardan birisi, şehre hâkim olan güç, bir önceki devletin mirasına hiç zarar vermeden günümüze kadar tarihî dokunun gelmiş olmasıdır.

Kaleiçi'ndeki antik liman, günümüzde modern yat limanı olarak hizmet vermektedir. Yat limanı ve antik kent, birlikte pek çok ressam, yazar ve şaire ilham veren muhteşem bir manzara ortaya çıkarır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984 yılında, günümüzde koruma altına alınmış olan Kaleiçi'nde yapılan restorasyon projesi ile Dünya Turizm Yazarları ve Gazetecileri Federasyonu tarafından "Turizmin Oscarı" olarak kabul edilen Altın Elma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Bahsi geçen tarihî mekânlara şu anda baktığımız zaman tarihî kilisenin yan duvarına bitişik yapılmış bar, surların içinin restoran olarak kullanılması, turizm çarşılarının tarihî güzellikleri kapaması tarihî dokuyu bozmaktadır. Bunun yanında hızla artan nüfus ile, yeni yapıların oluşması ve Kaleiçi'nde çarpık kentleşme görülmeye başlamıştır. Surların güney bölgesinde park sorunu olduğundan surların içi otopark olarak kullanılmaktadır. Surun dışına yeraltı otoparkı yapılarak bu sorun halledilmeli, toplu taşıma imkânı olan Metro ağları çoğaltılmalıdır. Bisiklet yolları açılarak, şehrin nefes alması amacıyla ağaçlandırma çalışmaları yapılmalıdır.

Burada çalışan işletmeciler Kaleiçi gibi eşsiz bir mekâna gereken önemin verilmemesinden dolayı sitem etmektedirler. Aslında bu tarihi dokunun kendine has yapısı bozulmadan restore edilmesi gerekmektedir. Restorasyon işlemleri yapılmasında karşımıza iki önemli sorun çıkmaktadır. Birincisi tarihi binaların şahsa ait olması ve yapının birçok varisi olmasıdır. Restore edilecek yapı için tüm varislerin imzasının ve rızasının alınması gerekmektedir. Bir kişinin onay vermemesi durumunda mahkeme kararı ve işlemlerin uzun sürmesi yılan hikayesine dönmektedir. İkinci bir sorun ise, restorasyon işlemlerinin Belediye, Kültür Bakanlığı, Anıtlar Genel Müdürlüğü arasında fikir ayrılıklarının olması resmîyetin uzun sürmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda gerekli hukuki sürecin kısa zamanda sonuçlanıp tarihi dokuların zarar görmeden restorasyonu tamamlanmalıdır.

Bir yerleşim alanının planlı ve düzenli gelişim göstermesi için imar ve iskân işlerinin belirli bir program dahilinde teknik, bilimsel gelişmeler ışığında yapılması gerekmektedir. Mimar, Çevre Mühendisi, İnşaat Mühendisi, Tarihçi, Akademisyen gibi alanında uzman kişilerin görüşleri dikkate alınarak disiplinler arası iş birliği çerçevesinde şehrin imar planı düzenlenmelidir. İmar planları hukuki dayanaklar ışığında doğaya ve tarihi dokuya zarar vermeden yeşil alanlara geniş yer vererek düzenlenmelidir. Şehrin planlanmasında dikkate alınacak hususlar ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik alanda bölgenin yaşam kalitesinin artırılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. İmar planlaması ile çevre planlaması göz önüne alındığında ülke ve bölge planlarına uygun konut, sanayi, tarım, turizm ve ulaşım alanlarında çevreden bağımsız olunamaz. Tüm bu süreçler dikkate alınarak Antalya'da imar ve çevre planlamaları hayata geçirilmelidir.

Tarihine sahip çıkan, ağaçlandırmaya önem veren, toplu taşıma için gerekli çalışmaları yapan,

çevre ve şehir planlamasını belli program çerçevesinde yapan bir anlayışla hareket edilmesi ile tüm güzellikleriyle Antalya'nın daha güzel yaşanılır bir kent olmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Armağan, A. L. (2004). XVI. Yüzyılda Antalya'da Dini ve Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 7-34.
- Armağan, A. L. (2006). XVI. Yüzyıl'da Antalya. (Haz. N. Ekinçi & H. Akın). *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu, 18-19 Aralık 2003 İçinde* (s. 99-100). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Besbelli, S. (1964). *Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.
- Çimrin, H. (2007). *Bir Zamanlar Antalya*. Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları.
- Dağlı, E. (2021). Tourism Activities in Turkey During and After the Era of Ata Turk. (Edt. İ. Yazıcıoğlu & Ö. Yayla). *Dynamics of International Tourism: Contemporary Issues and Problems İçinde* (s. 425-444). Berlin: Peterlang Yayınevi.
- Gül, M. (2006). *Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesinde Yer Alan Sit Alanları ve Bu Alanlarda Antalya Büyükşehir Belediyesince Başlatılan Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme*,

Antalya.

- Süer, A. (2006). The Analysis of Historical / Cultural Pattern Development and Conservation Plans of Antalya Kaleiçi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü / Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Güzel Tekçe, D. (2019). Toplumsal Tarih, 0(306), 76-79.
- Tekeli, İ., (1998). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması*. İstanbul: 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Tarih Vakfı Yayınları.
- Ter, Özkan, Ü. (2002). Konya Kenti Açık ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezinin Kentsel Tasarımı Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uslu, F. (2018). Bin Yıllık Türk Yurdu Antalya Kaleiçi'nin Son Yıllarda Turizmle Birlikte Oluşan Sosyo-Kültürel Değişimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 811-831.
- Uslu, F. (2018). *Misafir Turistten Pansiyonculuğa (1960-2020) Antalya Kaleiçi*. Konya: Palet Yayınları.
- Varkıvaç, B. (2015). *Kaleiçi Yaşayan Antik Şehir Rehberi*. İstanbul: Umut Kağıtçılık.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri*

Engin Balcı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5705-3299>

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Giresun-TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.05.2024

Kabul: 29.06.2024

On-line Yayın: 30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Kamu Diplomasisi

İran

Türkiye

Yumuşak Güç

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76678>

Öz

Son yıllarda, uluslararası alandaki gelişmelere bağlı olarak önemi artan 'kamu diplomasisi', diğer ülkeleri etkileme kabiliyeti bulunan hemen bütün ülkeler tarafından etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu amaçla ülkeler, dış politika hedeflerine ulaşmak için kamu diplomasisi faaliyetlerine ağırlık vermektedirler. İran İslam Cumhuriyeti de dış politika hedeflerine ulaşmak için son yıllarda kamu diplomasisi faaliyetlerine ciddi bütçeler ayırmaktadır.

Bu çalışmada, İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Kamu Diplomasisi faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Konunun oldukça geniş, eldeki verilerin de sınırlı ve soyut olması çalışmanın güçlüğünü oluşturmaktadır. Araştırma süresince elde edilen bulgular titizlikle irdelenmiştir. Bu nedenle çeşitli mecralarda karşımıza çıkan birtakım bilgiler ve iddialar, yanlış algılara sebebiyet vermemesi için çalışmanın dışında tutulmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti'nin ülkemizde yürütmüş olduğu kamu diplomasisi faaliyetlerinin yeterince başarılı olmadığını, kişileri, kurumları kendine çekmede yetersiz kaldığını, sadece sınırlı kurum ve kişiler üzerinde etkili olduğunu, İran'ın bizler için bir çekim merkezi olmadığını söyleyebiliriz.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Balcı, E. (2024). İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. *ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi*, 8(6), 67-88.

*Public Diplomacy Activities of the Islamic Republic of Iran in Turkey**

Engin Balcı

Giresun University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, Giresun -
TÜRKİYE

Article History

Submitted: 26.05.2024

Accepted: 29.06.2024

Published Online: 30.06.2024

Keywords

Public Diplomacy

Iran

Turkiye

Soft Power

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/isorej.76678>

Abstract

In recent years, 'public diplomacy', which has become increasingly important due to the developments in the international arena, has been effectively implemented by almost all countries that have the ability to influence other countries. For this purpose, countries focus on public diplomacy activities to achieve their foreign policy objectives. In recent years, the Islamic Republic of Iran has also allocated significant budgets to public diplomacy activities in order to achieve its foreign policy goals.

In this study, the Public Diplomacy activities of the Islamic Republic of Iran in Türkiye have been analysed. The difficulty of the study is that the subject is quite broad and the available data is limited and abstract. The findings obtained during the research have been meticulously analysed. For this reason, some information and allegations that we come across in various media have been excluded from the study in order not to cause misperceptions.

We can say that the public diplomacy activities carried out by the Islamic Republic of Iran in our country are not successful enough, insufficient in attracting individuals and institutions, effective only on limited institutions and individuals, and Iran is not a centre of attraction for us.

GİRİŞ

1. Kamu Diplomasisi Nedir?

Teknolojinin gelişmesi ve buna bağlı olarak sosyal medya mecralarının hayatımızda önemli bir alanı kaplaması, uluslararası ticaretin gelişmesi sonucu ülkeler arası ekonomik ilişkilerin artması, toplumlar arasındaki ulaşım ve iletişimin eskiye oranla kolaylaşması ülkeleri ve dolayısıyla toplumları birbirine daha da yaklaştırmıştır. Küreselleşmenin böylesine hayatın her alanında hissedildiği bir ortamda, geleneksel diplomasinin devletlerin dış politika amaçlarına ulaşmasında yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum devletleri farklı diplomasi arayışlarına itmiştir. Kamu diplomasisi böyle bir arayışın sonucunda geleneksel diplomasiye alternatif olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin, Avrupalı büyük devletlerin ve SSCB'nin öncülüğünü yaptığı kamu diplomasisi faaliyetleri, SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül saldırılarından sonra küresel güçlerin dışında, çevresindeki ülkeleri etkileyebilme potansiyeline sahip bölge ülkelerinin de faaliyet gösterdiği bir alan olmuştur. Çünkü geleneksel diplomasinin geniş halk yığınlarına ulaşamaması ve hedef ülkede istenilen müzahir grupların oluşturulamaması hükümetleri dış politika hedeflerine ulaşmada kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunmaya sevk etmiştir. Böylece sert güç vasıtasıyla elde edilen kazanımların etkisi arttırılmaya ve meşrutiyeti sağlanmaya çalışılmıştır.

Kamu diplomasisi uluslararası ilişkilerde *soft power* yani yumuşak güç- ince güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu diplomasisi terimi, ilk olarak 1965 yılında ABD'li akademisyen Edmund Guillon tarafından ortaya atılmıştır. Bu tanımda Guillon kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiden farklı olduğunu ifade etmiştir. Propagandadan çok ikna etme ve gönülleri kazanma faaliyetleri olan kamu diplomasisinin birçok tanımı yapılmıştır. TDK'ye göre kamu diplomasi; "Bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoylarına anlatma amacıyla uygulanan politika."dır. (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 15.11.2022)

Edward Murrow ise "Kamu diplomasisi, dış politikaların düzenlenmesi ve yürütülmesi üzerindeki kamu tutumlarının etkilenmesini ele almaktadır. Geleneksel diplomasinin ötesindeki uluslararası ilişkiler boyutlarını, hükümetlerin diğer devletlerdeki kamuoyunu oluşturmalarını, özel grupların etkileşimini ve bir devletin ve bunların birbiriyle olan ilgi alanlarını, Dışişleri raporlarını ve bunların politikaya etkisini, işi iletişim olanlarla, diplomatlarla ve dış temsilciler arasındaki iletişimi ve de kültürler arası iletişim sürecini kapsamaktadır." (Sancar, 2012: 79).

Meltem Ünal Erzen'e göre ise "Başka ülkelerin halkları üzerinde, klasik diplomatik yöntemlerin yanında; olumlu algı yaratılması ve ülke çıkarları doğrultusunda yönetilmesi amacı ile girişilen, uzun dönemli fayda sağlayan ve farklı yollardan marka imaj yönetimi, algı yönetimi, halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, diplomasi gibi alanlarda ilerleyen birçok çalışmanın, bir bütün halinde istenilen sonucu vermesini sağlayan bir süreçtir." (Erzen 2012: 60).

İbrahim Kalın ise "İstedığınız bir şeyi, kaba güç kullanarak değil, başkalarının sizin hedeflerinizi kabul etmesini sağlayarak elde etmenizdir." (Kalın 2011: 8) açık kapı diplomasisi olarak da bilinen kamu diplomasisi, bir ülkenin başka bir ülkenin halklarını veya kanaat önderlerini, aydınlarını, ya da ülke içindeki azınlık bir grubu kendi politik ve ideolojik düşünceleri doğrultusunda etkilemeye çalışmasıdır (Akçadağ 2010).

Muharrem Ekşi ise "Kamu diplomasisi, ülkelerin kültürü, tarihi, sanatı, yönetim sistemi, kurumları ve dış politikası gibi yumuşak güç unsurlarını çeşitli yöntem ve programlarla diğer ülkelerin halkları tarafından benimsenmesi, beğenilmesi ve örnek alınmasını sağlayan bir politikadır."(Ekşi 2017: 50-51).

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız kamu diplomasisi, güç kavramıyla yakından ilgilidir. Josep Nye' göre "Güç bir ülkenin dünya siyasetinde isteği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu

örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır.” (Nye 2005: 14). Yumuşak güç, bir ülkenin kültüründen, tarihinden, ekonomik gücünden ve dış politika tutumundan etkilenmektedir. Bir toplumun geçmişinden damıtarak oluşturduğu değerler, kültür, bilgi, sanat ve dil gibi çeşitli unsurlar kamu diplomasisinin bileşenlerini oluşturmaktadır (Öçal 2018). Bir ülkenin kültürel değerleri, evrensel değerlerle paralellik gösterdiğinde ve izlediği politikaları diğer ülkelerin ya da toplumların hedef ve değerleriyle örtüştüğünde karşı tarafı etkileme gücü olasılığı artar. (Akçadağ 2010)

Devletler; kültür enstitüleri, dil merkezleri, üniversiteler, öğrenci ve öğretim görevlisi değişim programları, öğrenim bursları faaliyetleriyle diğer ülkelerin halklarını etkileme, onlarla iletişime geçmeyi amaçlamaktadırlar. Fransız kültür enstitüsü Alliance Française, İngiliz British Council, Almanların Goethe Enstitüsü, İspanya'nın Cervantes Enstitüsü, Çin'in Konfüçyüs Enstitüsü, Rusya'nın Rossotrudnichestvo ve Ruskiymir Enstitüsü ülkeleri adına kamu diplomasisi yürüten önemli kurumlardır. Bir ülkenin kendisini ve ulusal tezlerini karşı tarafa doğru bir şekilde aktarması, zihinlerde olumlu imajlar oluşturmaları onlara birçok alanda avantajlar sağlamaktadır. Doğru anlatım, karşılıklı güven ve saygı ortamında yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleriyle karşı tarafın 'yanımızda yer almasalar bile en azından karşımızda durmamaları, zihinlerinde negatif imajların bulunmaması' bizim için önemlidir. Bu açıdan kamu diplomasisi faaliyetleri devletlere imajını düzeltme konusunda önemli alanlar açmaktadır. Ayrıca bu yeni yaklaşımlara göre her birey gönüllü birer elçidir, yaptığı her hareketle ülkesinin imajına olumlu ya da olumsuz katkılar sunmaktadır.

2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Kamu Diplomasisi Anlayışı ve Çalışmaları

1979 yılında Şah rejimine karşı gerçekleştirilen İslam İnkılabı, İran'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni adı ile İran İslam Cumhuriyeti, eski rejimin tam tersi bir yönetim anlayışı benimseyerek varlığını günümüze kadar sürdürmektedir. Kadim bir medeniyete ve köklü bir kültüre sahip olan İran coğrafyası, Yunanlılar ve Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Hz. Ömer devrinde Suriye ve Irak'ın fethinin ardında 651'de Nihavend Savaşıyla Sasani İmparatorluğuna son verilerek İranlıların Müslümanlaşma serüveni de başlamış oldu. Zerdüştlükten İslamiyet'e geçen ve Safeviler devrinde de Şiiliği resmi mezhep olarak kabul eden İran, Kaçar Hanedanlığından itibaren de Batılılaşmaya başlamıştır. Ayrıca Kaçar Hanedanlığı döneminde Rus ve İngiliz saldırıları da yaşanmıştır. Bütün bu işgaller, fetihler, değişim ve dönüşümler İran'ın sosyo kültürel çeşitliliğini, etnik kimliğini zenginleştirmiştir.

1979 İslam İnkılabından sonra İran, kendisini yeniden tanımlayarak Batı yanlısı politikalar yerine ABD ve İsrail karşıtlığıyla birlikte Şiiliğin merkeze alındığı yeni politika ve söylemler geliştirmiştir. Devrimle beraber devlet yapısının da değişmesi, İmam Humeyni'nin geliştirdiği Velayeti Fakih anlayışına göre devletin yönetilmesi, Şiiliğin dış politikanın merkezinde yer alması Türkiye gibi Sünni yönetimlerin olduğu ülkeleri devrim ihracı gerekçesiyle tedirgin ederken Sünni ülkelerde yaşayan Şii grupları ise heyecanlandırmıştır. Devrim sonrasında 1980'de başlayan ve sekiz yıl süren İran- Irak savaşı da İranlı yöneticiler tarafından iyi değerlendirilerek devrimin bütün ülke sathına yayılması sağlanmıştır. “Ümmeti Korumak”, “Ezilenlerin Ezenlere Galip Gelmesine Çalışmak”, “Devrimin Tüm Dünyada Sürdürülmesi Gerektiği” vurgusu anayasada yer alan önemli ifadelerdir. Ezilenlerin yanında olduğunu, sadece Şiileri öncellemediğini, bütün ümmeti önemseydiğini dile getiren İran, Irak savaşından yeni çıkmış olmasına rağmen Bosna – Sırbistan Savaşında Sünni olan Bosna'ya ciddi yardımlarda bulunarak göstermiştir. (<https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/> Erişim tarihi: 22.11.2022) Devrimin tüm dünyada sürdürülmesi gerektiği ifadesi devrim ihracı olarak algılansa da “Ümmeti Korumak”, “Ezilen Halklara Yardım Etmek” İran'a İslam dünyasında liderlik vasıfları kazandırmaya yönelik adımlar olarak nitelendirilmiştir. İran söylemlerine “Ne Doğru

Ne Batı" ifadesini de ekleyerek ikisinden farklı yeni bir İslami modeli benimsediğini belirtmiştir. Ayrıca, 7 Ağustos 1979 Ayetullah Humeyni tarafından her Ramazan ayının son cuma gününün Dünya Kudüs Günü olarak ilan edilmesi ve birçok ülkede çeşitli etkinlikler yapılarak kutlana gelmesi, bir grup İranlı öğrencinin 4 Kasım 1979'da devrim sırasında ABD elçiliğini basarak birçok ABD'li elçilik çalışanının bir yıldan fazla rehin tutulduğu rehine krizi, İran destekli Hizbullah gruplarının 23 Ekim 1983'te Beyrut'taki ABD ve Fransız deniz üssüne saldırması sonucu 241 ABD ve 8 Fransız askerinin hayatını kaybetmesi sonrasında ABD'nin ve diğer güçlerin Lübnan'dan tamamen çekilmesi, (<https://www.voaturkce.com/a/beyrut-ta-abd-asgerlerini-hedef-alan-saldirinin-30-yildonumu/1775522.html> Erişim tarihi 23.11.2022) İran eski cumhurbaşkanlarından Muhammed Hatemi tarafından 2001'de dünya halkları arasında barış ve dostluğun kurulması amacıyla Samuel Hungtinton'un Medeniyetler Çatışması tezine karşı, Medeniyetler arası Diyalog çağrısının BM tarafından kabul görmesi ve 2001 yılının Medeniyetler Diyalogu Yılı olarak adlandırılması İran'ın İslam dünyasındaki imajına katkı sağlayan diğer önemli gelişmelerdir.

İran coğrafyasının kadim medeniyetlere ev sahipliği yapması, eski İran imparatorluklarının geniş bölgelere yayılarak bu bölgelerde kültür etkileri oluşturmaları, İran'ın yüzölçümü bakımından büyük bir alanı ihtiva etmesi ve buna bağlı olarak birçok yeraltı kaynaklarına sahip olması, önemli petrol güzergâhlarını kontrol edebilecek jeopolitik bir konumda bulunması, dış politikada kendisine bazı avantajlar sağlamaktadır. Bölgesel bir güç olan İran, bu avantajlarını kamu diplomasisi faaliyetleriyle destekleyerek bölge ülkeleri üstündeki etkisini arttırmayı ve genel olarak bozuk olan imajını düzeltmeyi amaçlamaktadır.

Tahmini 1,5 milyarlık Müslüman nüfusun içindeki 200-230 milyonluk Şii nüfusun oranı %10-13'e tekabül etmektedir. En fazla Şii nüfusa sahip ülke İran'dır. İran'dan sonra Azerbaycan % 80-85, Bahreyn % 65- 70, Irak % 60-65, Lübnan % 65, Kuveyt % 30-35, Pakistan % 20, Afganistan %19, Suudi Arabistan ve Suriye % 15, Yemen, Katar, BAE, Türkmenistan ve Türkiye %10 civarında Şii nüfusu barındırmaktadır. Ayrıca Nijerya'da 5-10 milyon, Endonezya'da 7 milyon, Hindistan'da 50 milyon, Tacikistan'da ise %7 civarında Şii olduğu tahmin edilmektedir (Ekşi 2017: 50-51). Kamu diplomasisi faaliyetlerinin ülke nüfusunun tamamından ziyade belli bir gruba yönelik yapıldığını göz önüne alırsak bu sayıların İran'ın kamu diplomasisi yürütmesi için yeterli seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Burada nüfusunun büyük bir çoğunluğu Şii olan Azerbaycan ile nüfusunun büyük bir çoğunluğu Sünni olan Tacikistan'ın durumlarına dikkat çekmemiz yerinde olacaktır. Zira İran, Azerbaycan'daki kamu diplomasisi faaliyetleriyle Azerbaycan halkının sempatisini Ermenistan yanlısı politikaları nedeniyle kazanamazken Tacikistan'da nispeten başarılı olmuştur. Ayrıca, Şii nüfusunun yoğun olduğu bu bölgeler İran'ın "Şii Hilal Kuşağı" jeopolitiğini de oluşturmaktadır. İran merkez olmak üzere Irak, Suriye, Lübnan'ı hatta Yemen'i de kapsayan bu kuşak, terimsel olarak ilk defa Ürdün Kralı tarafından dile getirilmiş olup Şii azınlığa sahip birçok Körfez ülkesini kaygılandıran bir konu olmuştur. Özellikle Suudi Arabistan yönetimi, petrol rezervleri bakımından oldukça zengin sayılan kuzeydoğusundaki yoğun Şii nüfuslu şehirlerinde İran ve Irak'ın kışkırtmasına bağlı bu bölgede Şii bir yönetim oluşmasından ciddi endişe taşımaktadır (Uygur 2012: 6). İranlı yöneticiler, her ne kadar "Şii Hilali" gibi bir stratejilerinin olmadığını iddia etseler de İran'ın etrafındaki ülkelerdeki Şii nüfusu ve kendisine yakın bulunduğu gruplar ile ilişkilerini geliştirme çabası, son dönemlerde bu ülkelerdeki merkezi yönetimlerin zayıflamasıyla etkinliğini arttırması "Şii Hilali" söylemini güçlendirmektedir. Ayrıca İran, bu ülkelerdeki yumuşak gücünü sert gücü ile de desteklemektedir.

Yukarıdaki ifadelerde her ne kadar İran'ın dış politikasında Şiilik eksenli ve devrim ihracı gibi katı uygulamaların olduğunu ifade etsek de İran'ın reel politik davrandığını, duruma ve ortama göre siyaset izlediğini söylemek mümkündür. Her şeyden önce bölgesel çıkarlarını önceleyen İran'ın Şiilik

söylemi, bu çıkarlara ulaşabilmek için önemli bir enstrümandır (Sinkaya, 2007:54). Yalnızlaştırılmış siyaset aranasında, ekonomik yaptırımların gölgesinde ontolojik varlığını sürdüren İran'ın bölgeye liderlik etmek ve etkinliğini arttırmak ise devrimden sonra izlediği bir politika olmayıp tarihi bir tutumdur (Efegil 2012: 55).

İran'ın kadim bir kültürel mirasa sahip olması ve güçlü ideolojik mezhepsel unsurları bünyesinde barındırması kendisine yumuşak güç bakımından büyük bir potansiyel sağlamaktadır. Bu yüzden İran, kamu diplomasisi faaliyetlerinde kültürel ve mezhepsel ideolojik unsurlarını öne çıkarmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetlerini, aktif bir şekilde ve tek elden yürütmek için 1995'te İslami Kültür ve İlişkiler Kurumu, (*Sazman-ı Ferheng ve İrtibatat-ı İslami /ICRO*) kurulmuştur. Bu kurumun diğer ülkelerle İran arasındaki kültürel ilişkileri koordine etmesi bakımından İngilizlerin British Council'ine Fransızların Alliance Française, Almanların Goethe Enstitüsü, benzediği söylenebilir (Öçal, 2018: 57). Kurumun başlıca görevleri; diyalog ve ortak dil imkânlarını geliştirmek amacıyla muhtelif dünya halkları arasında kültürel ilişkiler kurmak, kültür alışverişini sağlamak, İran -İslam kültür ve medeniyetini doğru anlatmak, İran'ın diğer devletler ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini geliştirmek, İslami vahdet için çalışmak, Ehlibeyt inançlarının doğru şekilde anlaşılmasını sağlamak ile dinler arası diyalogu geliştirme doğrultusunda programlar yapmaktır (Yeğin 2017 Erişim tarihi: 3.12.2022). On beş kişilik yönetim kurulu üyesi bulunan kurumun beş üyesi dini lider tarafından atanmaktadır. Diğer üyeler Kültür Bakanı, Dışişleri Bakanı, Radyo ve Televizyon Kurumu Başkanı, Dini Liderin Uluslararası İlişkilerden Sorumlu Yardımcısı, İslami Tebliğ Kurumu Başkanı, Uluslararası İslam Mezheplerini Yakınlaştırma Konseyi Genel Sekreteri, Dünya Ehlibeyt Konseyi Genel Sekreteri, Medreseler Genel sorumlusu, Kültür ve İslami İlişkiler Kurumu Başkanından oluşmaktadır (Yeğin 2017 Erişim tarihi: 3.12.2022). Öncelikli alanı, Şii nüfusun yoğun yaşadığı Ortadoğu ve Körfez ülkeleri olsa da kurum neredeyse bütün dünyada ofisler açmıştır. Bu ofislerde Fars dili ve kültürünün yaygınlaştırılması üzerine çalışmalar yürütülürken bir yandan da Şii topluluklarla ilişkiler kurulmaya çalışılmaktadır.

İslami Kültür ve İlişkiler Kurumu'na (*Sazman-ı Ferheng ve İrtibatat-ı İslami /ICRO*) bağlı birçok kurum ve kuruluş İran'ın kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmektedir (Şahin, Asl 2020:164-65).

Tablo 1. İran İslam Cumhuriyeti'nin Kamu Diplomasisi Alanında Faaliyet Gösteren Kurum ve Kuruluşları

	Kurum İsmi	Hukuki Statü	Faaliyete Başlangıç Yılı	Faaliyet Türü
1	Millet Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami)	Anayasa	1989	Yasal çerçeve hazırlamak ve kültürel işleminin izlenmesi
2	Kültürel Devrim Yüksek Konsey	Ayetullah Humeyni'nin emriyle kurulmuş olan konsey	1980	Yasal işlemlerin hazırlanması ve kültürel işlerin gidişini izleme
3	Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Şura-yı Teşhis-i Maslahat-ı Nizam)	Ayetullah Humeyni'nin emriyle ve anayasanın 112 maddesine uyumlu olarak kurulmuş	1979	Kültürel işlerin genel politika formülasyonunu oluşturmak
4	İmam Humeyni Yardım Komitesi	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1980	Bazı kültürel işleri yapmak ve yardım faaliyetlerinde bulunmak
5	İslami Tebliğ Ofisi-Kum İlim Havzası (Defter-i Tebligat-ı İslami-Havzai	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1979	Dinî eğitim

	İlmiye-i Kum)			
6	Camiet'ül Mustafa	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	2007	Yabancı öğrencilere dinî eğitim vermek ve yabancı din adamları yetiştirmek
7	İran Radyo ve Televizyon Kurumu Uluslararası Başkanlığı	Parlamento kararı	1979	İslam ve İran kültürünü tüm dünyada yaygınlaştırmak
8	Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Kurumu	Parlamento kararı	1987	İran içinde ve dışında kültürel değerleri korumak
9	Uluslararası Takrib Konseyi	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1990	İslami iş birliğinin artması için çalışmak
10	Ehl-i Beyt Konseyi	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1990	Ehl-i Beyt faaliyetin dünya çapında daha etkili hâle getirmesi
11	Dışişleri Bakanlığının Kültürel Enstitüsü	Parlamento kararı	2001	İran dışındaki kültürel işlerin altyapısını hazırlamak ve koordinasyonu sağlamak
12	Yurt Dışında İranlıların Kültür Ofisi	Parlamento kararı	2004	İran dışında yaşayan İran halkına yardımcı olmak
13	Bilimler Akademisi	Kültürel Devrim Yüksek Konsey onayı üzere kurulmuş	1987	Bilim ve teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmak
14	Sanat Akademisi	Kültürel Devrim Yüksek Konsey onayı üzere kurulmuş	1998	İslami ve ulusal mirasın korunması
15	İranoloji Müesseseleri	İran Yüksek Eğitim Konsey isteği üzere kurulmuş	2001	İran'ın kültürünü ve medeniyetini tüm dünyaya tanıtmak
16	Bağış ve Yardımlaşma İşleri Başkanlığı	Parlamento kararı	1984	Yurt dışında bağış ve yardım işlerini izlemek
17	Hac Kurumu Başkanlığı	Parlamento kararı	1972	Hac işleriyle ilgilenmek
18	Bilim Bakanlığı Uluslararası Çalışma ve İşbirliği Merkezi	Parlamento kararı		İran dışındaki bilimsel ve kültürel faaliyetleri sürdürmek
19	İslami Tebliğ Ofisi Sanatsal Bölümü	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1981	Sanat ve dinî edebiyatı tanıtmak
20	Spor ve Gençlik Bakanlığı	Parlamento kararı	1971	Fiziksel ve ruhsal sağlık eğitimi vermek
21	İmam Humeyni Üniversitesi	Parlamento kararı	1991	İranlı ve yabancı öğrencilere akademik bilim eğitimi vermek
22	İslami Azad Üniversitesi	Parlamento kararı	1982	İranlı ve yabancı öğrencilere akademik bilim eğitimi vermek
23	Yüksek Konsey ve İslam Kültür ve İlişkiler Başkan ve Danışmanlığı	İran'ın Devrim Rehberi isteği üzere kurulmuş	1995	Yurt dışında kültürel ve dini tanıtım ve reklam uygulanmasını izlemek

24	ECO Kültür Enstitüsü	Parlamento kararı	1995	Üye Devletlerin kültürel iş birliğinin artmasına yardımcı olmak
25	Dini Liderin Uluslararası Ofisi			İran dışında kültürel kuruluşları denetleme
26	Bonyad-e Astan-e Qods-e Razavi			İran dışında bazı kültürel ve dinî işleri yapmak
27	İran Kızılay Kurumu	Parlamento kararı	1922	İran dışında bazı kültürel ve dinî işleri yapmak
28	Devrim Muhafızları	Parlamento kararı	1980	İran dışında bazı kültürel işleri yapmak

Bu kurumların hukuki statüsü ve faaliyet türü göz önüne alındığında İran kamu diplomasisinin devlet eliyle eğitim, kültür ve din başta olmak üzere sosyal hayatın bütününde yürütüldüğünü söyleyebiliriz.

İran'ın kamu diplomasisi güç kaynaklarını; Şiilik, din adamları ve Kum Okulu, eğitim programları, kültür merkezleri, siyasi temsilcilikler, dostluk dernekleri, medya ve iletişim kanalları, üniversiteler, İranoloji ve Fars dili müessesleri, turizm, insani yardım ve diaspora olarak sıralayabiliriz. İran İslam Cumhuriyeti, bu güç kaynaklarını aktif bir şekilde kullanarak etkili bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedir. Ayrıca İran menşeli vergilerden muaf tutulan çeşitli ve STK ve vakıflar bu faaliyetleri oldukça kolaylaştırmaktadır.

3. İran İslam Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

1636 Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla 560 km'lik bir sınırı paylaştığımız İran ile ilişkilerimiz çok eski devirlere İran dayanmaktadır. Birbirlerinden çok uzaklaşamayan fakat birbirlerinin alanlarına da çok dâhil olmayan İran- Türkiye ilişkileri, siyaset bilimciler tarafından kirpi ilişkisine benzetilmektedir. 1979 İnkılabından sonra, rejim ihracı politikalarından dolayı temkinli yaklaştığımız İran'la Türkiye'nin ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Devrimin hemen sonrasında patlak veren Irak Savaşı'nda normal seyreden ilişkiler, Sovyetlerin dağılmasıyla oluşan Orta Asya'daki güç boşluğunun doldurulması konusunda rekabete dönüşmüştür. 90'lı yıllarda Türkiye'deki bir dizi siyasi cinayetlerin ardında İran'ın olduğunun düşünülmesi, İran'ın Karabağ ve Suriye meselelerine Türkiye'den farklı bakması Türkiye- İran arasındaki gerginliğin önemli sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca günümüz İran askeri doktrininde düşmanların stratejik olarak sınıflandırılmasında Devrim Muhafızları Ordusu'nun (DMO) temel kitapçığında Türkiye, Pakistan, Ürdün ve Mısır'la birlikte ikincil düşman olarak nitelendirilmiştir (<https://www.ankasam.org/iran-doktrininde-dusman-kavrami/> Erişim tarihi:18.12.2022) Bütün bunlara rağmen son yıllarda ticari, askeri, siyasi alanda imzalanan antlaşmalar ve işbirlikleri protokolleri sayesinde İran -Türkiye ilişkileri çok daha üst seviyelere taşınmıştır. 2014 yılında kurulan Yüksek Düzeyli İş birliği Konseyi'nin 30 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi, Temmuz 2022 itibarıyla 7,5 milyar dolara ulaşmıştır (<https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/138771/-turkiye-iran-ticaret-hacminde-iki-ulkenin-kararli-yuruyusuyle-30-milyar-dolara-ulasacagiz-#:~:text=19.07.2022,7%2C5%20milyar%20dolar%C4%B1%20yakalad%C4%B1k.> (Erişim tarihi: 05.12.2022). Ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve 90 günlük vize muafiyeti ülke halklarının birbirini yakından tanınmasına imkân vermiştir. Özellikle 90 günlük vize muafiyeti, iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerini canlandırmış karşılıklı sefer ve tur sayılarını arttırmıştır.

Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği'nin yanı sıra Tebriz, Urumiye ve Meşhed'de

Başkonsoloslukları bulunurken; İran'ın da Türkiye'de Ankara Büyükelçiliği'nin yanı sıra İstanbul, Erzurum ve Trabzon'da Başkonsoloslukları bulunmaktadır (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 05.12.2022). Resmi diplomasisini bu kurumlar üzerinden yürüten İran İslam Cumhuriyeti, Türkiye'de; Şiilik, Farsça öğretimi, üniversite eğitimi, kültür merkezleri, sosyal medya, televizyon kanalları, internet siteleri, üzerinden de kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmektedir. İslami Kültür ve İlişkiler Kurumu'na (*Sazman-ı Ferheng ve İrtibatat-ı İslami /ICRO*) bağlı olarak kültür müsteşarlıklarınca organize edilen bu faaliyetleri şöyle inceleyebiliriz;

3.1. Şiilik Çalışmaları: Yukarıdaki ifadelerde Türkiye'de yaşayan Şiilerin oranını %10 civarında belirtsek de kimliklerde vatandaşların mezhepleri belirtilmediğinden Şiilerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. %10'u ölçü alırsak Türkiye'de yaklaşık 8 milyon Şii nüfusun bulunması gerekmektedir fakat bütün Caferi ve Alevi derneklerinin tahminleri bu sayının en fazla 3 milyon civarında olduğudur (Banaz, 2018: 37). Caferilerin en yoğun yaşadığı şehirler, Kars, Iğdır ve Ağrı'dır. Köyden kente göçün etkisiyle İstanbul, Kocaeli, Bursa başta olmak üzere birçok şehre yayılan Caferilerin büyük çoğunluğu Azeri kökenlidir. Kendilerini "Şia", "Ca'ferî" veya "Alevî" olarak adlandıran bu toplulukların liderleri, İran İslam Devriminin başarıya ulaşması sonrasında, İran'a ve onun siyasî rejimine ilgi duymaya başlamışlardır. Bu vesileyle bu çevreler, İran İslam Cumhuriyeti'ni yakından tanımak için Humeyni, Muhatari, Seyid Ali Hameney, Ali Şeriatî gibi devrimin önde gelen fikir adamlarının eserlerini Türkçeye tercüme etmişlerdir. Devrimi öven görüşler beyan eden bu çevreler, Selam Gazetesi, İstiklal, Şehâdet, İslamî Davet, Tevhid, İslami Düşünce adıyla bazı dergiler çıkarmış ve yayınlarında imâmet, rehberiyet, ulul-emr ve İslamî yönetim gibi konuları ağırlık vermişlerdir (Banaz, 2018: 34). Kendilerini Hizbullâhi, İslamî Direniş ve Hatt-ı İmâmî gibi isimler veren radikal görüşlü bu çevreler "İrancılar" olarak ifade edilmiştir. Türkiye'deki İrancıların bu yaklaşımı İran İslam Cumhuriyeti tarafından karşılıksız kalmamıştır. Öteden beri Osmanlı Alevileriyle yakın ilişkileri bulunan İran, Türkiye'deki Alevilerin ihmale uğradığını beyan etmiş ve onları gerçek Alevilik dedikleri Caferiliğe davet etmişler, Alevî vatandaşlarımızın yaşadığı şehirlerde ücretsiz kitaplar dağıtmışlardır (Banaz, 2018: 36). İlaveten Maraş, Adana ve Çorum gibi illerden Alevî kökenli öğrenciler, İran'a götürülerek eğitilmiştir (Saray, 2006: 98). Türkiye'deki Ca'ferî camilerinde görev yapan din adamları İran, Irak ve Suriye'deki havzalarda eğitim almaktadırlar. Irak ve Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle İran'ın özellikle Kum ve Meşhed şehirleri önemli din eğitimi havzaları olmuşlardır. Bu havzalarda birçok ülkeden öğrenciler eğitim almaktadır. Türkiye'den de 300 ila 500 arasında öğrencinin eğitim aldığı tahmin edilmektedir (Banaz, 2018: 37). Bu havzalarda eğitimlerini tamamlayanlar bu camilerde görev almaktadırlar. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu camiler, DİB'e bağlı değildir. Din görevlilerinin maaşları da DİB tarafından değil kendi kurdukları vakıf ve derneklerden karşılanmaktadır. Bu camilerin DİB'e bağlı olmaması ve görevlilerinin maaşlarının DİB tarafından ödenmemesi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Hürriyet gazetesinin 3 Mart 1998 tarihli "300 Cami İran'ın Emrinde" başlıklı haberinin detayları, Türkiye'deki İran etkinliğini ifade etmektedir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanlığı Başmüfettişlerinden Dr. Abdülkadir Sezgin'in "Ülkemizde 300 kadar Caferi Camii vardır ve buralarda hizmet veren din adamlarının tamamı İran'ın Kum veya Irak'ın Necef Kentlerinde yetişmiş olan insanlardır. Şu anda Necef'te eğitim kesilmiş olup tamamı Kum 'da okumaya devam etmektedirler. İran'da din eğitim ve öğretimi ise özellikle siyasi ve ideolojik ağırlıklıdır. Ülkemizdeki İran rüzgârlarında bu görevlilerin tesiri olmadığı iddia edilemez. Ayrıca bunların maaşlarının da İran tarafından ödendiği tarafımızdan bilinmektedir." (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/300-cami-iran-emrinde-39008429> (Erişim 14.12.2022). İfadeleri İran etkinliğinin tedirginliğini belirtmektedir. Yine haberin detaylarında Başmüfettişin YÖK'e Caferiliğin ilahiyat programlarına alınması teklifini yaptıkları bilgisi de yer almaktadır. İlaveten TİMETURK'ün 16 Aralık 2008 tarihli "İran'ın Türkiye'de Kaç Camisi Var?" başlıklı haberi de aynı

durumdan bahsetmektedir. (<https://www.timeturk.com/tr/2008/12/16/iran-in-turkiye-de-kac-camisi-var.html> Erişim tarihi: 14.12.2022). Yukarıdaki haberlere ek olarak İranlılar Mescidi olarak bilinen ve İstanbul Fatih'te bulunan Valide Han Cami'nin 1991'de amacı dışında kullanıldığı gerekçesiyle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanması bu haberleri doğrular niteliktedir (Banaz, 2018: 44). Devrimi takip eden yıllarda caminin odak haline gelmesi ve bir merkez gibi çalışması dikkatleri üzerine çekmiştir. Şii süsleme anlayışına göre tezyin edilen bu cami İstanbul'da yaşayan Şii İranlılar için önemli bir nokta olma özelliğini korumaktadır.

Şiiler genel olarak iki grup tarafından temsil edilmektedir. Bunlardan birincisi İstanbul Halkalı'da Zeynebiye Camii etrafında toplanan Zeynebiye Grubu ile Kevser Grubudur. Her iki grup da Şiilik için faaliyet gösterse de aralarında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Zeynebiye grubu üyeleri daha çok Azeri kökenli olup Türk ve İslam vurgusu üzerinden etkinliklerini yürütmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan politikalarını desteklemektedir. Kevser Grubu ise daha çok İran yanlısı üyelere oluşmakta ve Türkiye'nin Azerbaycan politikalarında İran tarafını desteklemektedir (<https://serbestiyet.com/serbestiyet-in-english/ozel-haber-devlet-korosu-sanatcisi-kerbela-icin-mersiye-okudu-caferiler-bolundu-100245/> (Erişim tarihi: 18.12.2022). Ayrıca Kevser Grubu, Zeynebiye Grubunun lideri Selahaddin Özgündüz'ü Caferilerin lideri olarak kabul etmemektedirler (Albayrak, 2008: 114).

İlköğretim, din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yaşayan mezhepler konusunda Caferiliğe de yer verilmesi Türk toplumunda Caferi unsurunun biraz daha görünür kılınmasını sağlamıştır. Ayrıca Iğdır Üniversitesi bünyesinde Caferilik Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (CAMER) kurulması bu görünürlüğü daha da arttırmıştır. CAMER'in faaliyetlerinden İran İslam Cumhuriyeti hoşnut olacak ki 04 Haziran 2021 tarihinde İran Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Mahmut Sıtkızade CAMER'i ziyaret etmiştir (<https://camer.igdir.edu.tr/haber/iran-buyukelciligi-kultur-mustesari-mahmut-sitkizade-merkezimizi-ziyaret-etti> Erişim tarihi: 20.12.2022). Caferiliğin ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yaşayan mezhepler arasında müfredata yer alması, bir devlet üniversitesi bünyesinde Caferilik Araştırma Merkezi'nin kurulması İran'ın tarihi hasletlerine bir adım daha yaklaştığını göstermektedir. Zira İran şahı, Nadirşah, Caferi mezhebinin Osmanlı Devleti tarafından resmî olarak tanınması istemiş bu vesileyle 1743 yılında Necef'te Şii ve Sünni din adamlarını toplayarak Caferî mezhebinin sahih bir mezhep olduğuna dair bildiri yayınlamıştı (Kırca 2020:392).

Tekrar Zeynebiye Grubunun etkinliklerine dönecek olursak faaliyetlerinin çeşitli olduğunu söyleyebiliriz. Muharrem ve Aşure günlerinde tertip ettikleri törenler dikkat çekicidir. Ca'ferîlerin her türlü sosyal, kültürel ve sportif ihtiyaçlarını karşılayan bu camii külliye olarak inşa edilmiştir. Birçok sportif ve kültürel etkinliğin yapıldığı merkez bünyesindeki tiyatro grubunun temsilcileri, Ca'ferîliğin Türkiye'de tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır (Banaz, 2018: 45). Ayrıca 24 Haziran 2017 tarihinde Dünya Ehlibeyt Kurultayı Genel Sekreteri Ayetullah Muhammed Hasan Ahteri'ni Zeynebiye Grubunu ziyaret etmiş ve yeni yapılan külliye inşaatı hakkında bilgi almıştır (<https://fb.watch/ISLPB3FEXD/www.zeynebiye.com> Erişim tarihi: 17.07.2017). Her ne kadar Zeynebiye Grubu Türkiye yanlısı bir tutum benimsiyor olsa da aktif etkinlikleri sayesinde çevre ülkelerde Şii etki alanı oluşturmaya çalışan İran için önemli bir figürdür.

3.2. İran İslâm Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığının Faaliyetleri: 1636 Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla neredeyse problemsiz olarak ilerleyen Türkiye-İran ilişkileri, Cumhuriyet Dönemi'nde Rıza Şah'ın Türkiye'yi ziyaret etmesi sonrasında yeni bir ivme kazanarak günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Günümüzde, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Kültür Müsteşarlığı 1993 ve 1995 yıllarındaki ikili anlaşmalara dayanarak İran Kültürünü Türkiye'de tanıtmaktadır. Kurum resmi sayfasında amaç ve faaliyetlerini "Kültürel ve sanatsal sahalarda, işbirliği zemini yaratmak, İran ve Türkiye kültürel kurumları ve şahsiyetleri arasında iletişimi ve düşünsel-kültürel bilgi alış verişini sağlamak, Farsça öğretimi, ortak kültürel ve tarihsel konularda araştırma yapmak, kültürel konularda

ortak seminerler düzenlemek, İranlı meşhur şairler ve yazarların anısına törenler tertiplemek, kültürel ve sanatsal sergiler düzenlemek, film haftaları ve kültür haftaları tertip etmek ve İran’da üniversiteye devam etmek isteyen öğrencilere yardımcı olmak vb.” şeklinde açıklamıştır (<https://www.irankulturmerkezi.com/hakkimizda/> Erişim tarihi: 20.12.2022). Ayrıca kurum, Türkiye’de ikamet eden İranlılarla irtibat kurmakta ve onların kültürel problemlerini çözmeye çalışmakta, dinî ve millî törenler düzenleyerek aileler arasında kardeşlik ve dostluk bağlarını pekiştirmektedir. Kurum bu faaliyetleri ile de Türkiye’de güçlü bir İran diasporası oluşturmayı hedeflemektedir.

Kurumun resmi internet sayfasında İran kültürü ve tarihi; gezi, kültür, sanat, mutfak, edebiyat, tarihi mekânlar, doğal güzellikler başlığı altında takipçilerine sunulmaktadır. Kurumun, 4137 takipçili <https://www.instagram.com/irankulturevitr/> adresli instagram hesabı ve İran Kültür evi tr adıyla 262 takipçili YouTube kanalı da bulunmaktadır. Kurum, bu mecralarda İran kültür ve yaşamını, turistik ve tarihi mekânları, İran’daki olumlu gelişmeleri takipçilerine sunarak daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemektedir.

3.3. Farsça Öğretimi Faaliyetleri: İran İslam Cumhuriyetinin, dünyanın birçok ülkesinde yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinden biri de Farsça öğretimidir. Bu amaçla 1 Mayıs 2012 tarihinde Sadi Vakfı kurulmuştur. Kırtan fazla ülkede faaliyet gösteren vakıf; Farsça öğretiminin yanı sıra Fars kültürünü ve Fars edebiyatının büyük şair ve yazarlarını da tanıtmayı amaçlamaktadır (<https://saadifoundation.ir/fa/page/391/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87> Erişim tarihi:24.06.2022). Farsça öğretimi üzerine araştırma projelerini de destekleyen Vakfın Türkiye’de İstanbul ve Ankara’da iki şubesi bulunmaktadır. Elbette İran İslam Cumhuriyeti’nin Türkiye’deki Farsça öğretimi faaliyetleri daha eskilere dayanmaktadır. 1985 yılında Ankara’da, İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı’na bağlı olarak kurulan Farsça Öğretim Merkezi, Türkiye’nin en büyük Farsça öğretim merkezidir. Merkez, kuruluş tarihinden bu yana çeşitli öğrenim programları ile birçok kişiyi Farsça ile tanıştırmıştır. Günümüzde ise bu merkez İran sınırlarının dışında Farsçayı yabancı dil olarak öğretim sorumluluğunu taşıyan Saadi Vakfı kuruluşun iş birliği ve denetimi ile yeni öğretim metotlardan faydalanarak Farsça dil ve edebiyat öğretimin gelişmesinde önemli katkılar sağlamaktadır (<https://www.fomer.ir/> Erişim tarihi: 19.12.2022). Bir şubesi de İstanbul’da bulunan ve kar amacı gütmeyen bu merkezin kurs ücretleri oldukça uygundur. Bu nedenle merkez, üniversite öğrencilerinin ve Farsçaya ilgi duyanların önemli bir uğrak yeridir. Temel, orta ve ileri seviye kurslar sonrasında Farsça diploma da verilmektedir. Merkezde düzenlenen kurslara katılıp ve yeterli seviyeye ulaşan kursiyerlere İran’daki Farsça öğretim kurslarına katılma veya lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde üniversite okumayabilmeleri için özel burslar da verilmektedir. Merkez, ayrıca SAADİ kuruluşu iş birliği ile her yıl Türkiye’de Farsça Olimpiyatları adıyla iki genel ve özel bölümde sınav düzenlenmektedir. Merkezde, kültürel etkinlikler de yapılmaktadır. Ayda bir şiir okuma gecesi ve edebi toplantılar düzenlenmekte, İranlı önemli edebiyatçılar tanıtılmaktadır. Her hafta cumartesi günü saat 14’te merkezin kütüphanesinde İran yapımı filmler gösterilmektedir. Bunların yanında İran kültür ve geleneğine göre nevrüz bayramı, yelda gecesi gibi özel günler de çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır (<https://www.fomer.ir/> Erişim tarihi: 19.12.2022). Ayrıca İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi’nde Fars Dili ve Edebiyatı bölümlerinin yanında Kırıkkale Üniversitesi’nde Farsça mütercim- tercümanlık bölümlerinin olması Farsça öğretimine katkı sağlayan diğer unsurlardır.

3.4. Sinema: Sinema filmleri ve diziler, günümüz dünyasında farklı toplumlar arasında etkileşimi sağlayan önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretilen filmlerin yeni teknolojiler sayesinde farklı dillere çevrilerek alt yazılı ya da dublajının yapılarak sunulması, filmi üreten ülkenin kültürünün filmin gösterime girdiği ülkelerdeki imajına olumlu katkılar sağlamakta, filmi üreten ülkenin dili popüler hale gelmekte, filmlerde gösterilen mekânlar turistler tarafından

ziyaret edilmektedir. Filmlerin bu şekilde farklı ülkelerde gösterime girmesi, filmi üreten ülkeye ilginin artması sinemanın önemli bir “kültür taşıyıcısı” olduğunu göstermektedir. İran sineması da orijinal içerikleri, dünya çapındaki yönetmen, senarist ve oyuncular sayesinde önemli bir yere sahiptir. İran filmlerinin uluslararası birçok festivalde görünür olması, ödüller alması İran sinemasının kalitesini göstermektedir. İran sinemasının bu başarısı, siyaset arenasında yalıtılmış ve Batı tarafından bütün dünyaya negatif olarak yansıtılan İran'ın imajına olumlu katkılar sağlamaktadır. Türkiye'de de İran sineması son yıllarda ilgiyle takip edilmekte ve filmler Türk izleyiciler tarafından beğenilmektedir. Ayda üç-dört İran filminin bir devlet kanalı olan TRT2'de alt yazılı ya da Türkçe dublajlı olarak gösterime girmesi ve <http://www.yenikaynak.com/> adlı sitenin birçok İran film- dizilerini Türk izleyicilere ücretsiz olarak sunması İran sinemasının Türkiye'de geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Yenikaynak.com adlı site, filmlerin bir kısmını Youtube'de yayınlamakta ve sayfanın altına kendi linkini bırakarak izleyicileri <http://www.yenikaynak.com/> adresine yönlendirmektedir. Yenikaynak.com adlı sitenin filmlerini incelediğimizde hepsinin İslam inkılabından sonra çekilen filmler olduğunu görmekteyiz. Ayrıca sitede, Irak Savaşına ait belgesellerin yanı sıra devrime giden süreçte Şah dönemini eleştiren devrimi ise öven belgeseller de bulunmaktadır. Sitede, devrimden önceki döneme ait ve mevcut rejimi eleştiren hiçbir filmin bulunmaması ise düşündürücüdür. Devrimin ilk yıllarında kısıtlı bütçelerle çekilen ilk filmlerin devrimin hem içerde kökleşmesi hem de dış dünyaya tanıtılması propagandası amacı taşıdığından kısmen kalitesiz olduğunu söyleyebiliriz. Özgün örneklerini Irak Savaşı'ndan sonra veren İran sineması, son yıllarda adından söz ettirmeyi başaran Ortadoğu sinemasının İran ekolünü oluşturmaktadır. İran filmlerinin, Türkiye'de izleyici sayısının artmasının sebeplerini de filmlerin kaliteli olmasına bağlayabiliriz. Filmlerde kötü içerikler olarak ifade edebileceğimiz şiddet, cinsellik, lüks yaşam, yok denecek kadar azdır. Ambargoların altında ezilen insanların hayat mücadelesi, günlük olayların ve sıradan hikâyelerin ince mesajlarla işlenmesi Türk izleyicisini cezbetmektedir. İran filmlerinin Türk izleyici kitlesine baktığımızda da çoğunluğunun eğitimli kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ekseriyeti devrimden önce çekilmiş Türk-İran yapımı ortak filmler de bulunmaktadır. İlâveten Türkiye'nin en prestijli film festivallerinde birçok kez İranlı yönetmenler ve oyuncular ödüller kazanmışlardır. İşte bu filmler sayesinde Türk seyircisi İran kültür ve geleneklerinden haberdar olmakta ve vize kolaylığının da verdiği avantajla son yıllarda Türkiye'den İran'a ziyaretçi sayısında ciddi artışlar olmaktadır.

3.5. Eğitim: Ortadoğu ülkeleri içerisinde eğitime savunmadan en fazla bütçe ayıran ülke İran İslam Cumhuriyetidir (<https://turkey.mfa.gov.tr/GeneralCategoryServices/10795> Erişim tarihi 22.12.2022). Devrimden sonra eğitim sistemini ve felsefesini devrimin ruhuna uygun olarak yeniden inşa eden İran, Ortadoğu ülkeleri arasında en fazla okuma yazma oranına sahip ülkelerden biridir. Siyasi, ekonomik ve askeri olmak üzere birçok alanda iş birliği yaptığımız İran'la eğitim alanındaki iş birliğimiz kısıtlı seviyededir. Bunun başlıca sebebi iki ülkenin eğitim sisteminin birbirinden çok farklı olmasıdır. Çünkü İran eğitim sistemi, din adamlarının etkisi ve kontrolündedir. İran İslam Cumhuriyetinin hem ideolojik yapısı ve yönetim anlayışının Türkiye'den farklı olması eğitim konusunda iş birliklerimizi engelleyebilmektedir. (<https://www.tuicakademi.org/iran-egitim-sistemi-isbirligi-ihimali/> Erişim tarihi 18.12.2022). Bu farklılıklara rağmen 13 Şubat 2001 tarihinde Tahran'da İran İslâm Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, arasında 1959 tarihli Kültürel İşbirliği Anlaşması çerçevesindeki işbirliğinin daha da geliştirilmesi arzusunun hareketle; eğitim, bilim, kültür, sanat, gençlik ve spor alanlarındaki temasların yoğunlaştırılmasının zengin kültürel miras ve medeniyetlerinin tanıtılmasına ilişkin ortak amaçlarına hizmet edeceği düşüncesiyle, 2001-2003 yıllarına ait Değişim Programı üzerinde 57 maddelik geniş kapsamlı bir anlaşma yapılmıştır <https://www.irankulturmerkezi.com/iran-turkiye-anlasmasi/> Erişim tarihi: 22.12.2022).

Değişim programları ya da bireysel başvurular yoluyla her iki ülkeden de karşılıklı eğitim için

öğrenci akışı olmaktadır. Nitekim çok sayıda İranlı öğrenci, lisans ve yüksek lisans eğitimi için Türkiye'yi tercih ederken aynı oranda Türk öğrenciler İran üniversitelerini tercih etmemektedir. Bu yüzden İran'ın eğitim diplomasisinin Türkiye'de çok başarılı olmadığını, Türk öğrencileri kendine çekmede yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Fakat Türk öğrencilerini üniversite eğitimi için kendine çekmede yetersiz kalan İran İslam Cumhuriyeti, yukarıdaki bölümlerde de belirttiğimiz üzere din eğitimi alanında başarılı olmakta ve birçok öğrenci din eğitimi için İran medreselerini tercih etmektedir.

Türkiye'de, İran Eğitim Bakanlığının Yurtdışı Okullar Genel Müdürlüğü bünyesinde İstanbul'da ve Ankara'da olmak üzere iki tane Okulu bulunmaktadır. Bu okullar, İstanbul Sultanahmet'deki Fecr İran Okulu ve Ankara'daki 22 Behmen okuludur. Elçilik-konsolosluk binalarının yakınlarında bulunan bu okullarda konsolosluk çalışanlarının çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamanın yanında Türkiye'de ikamet eden İranlı vatandaşların çocuklarının da eğitim ihtiyacı karşılanmaktadır. Her iki okul da üç kademede eğitim vermekte ve İstanbul'daki Fecr Okulu'nda anaokulu bölümü de bulunmaktadır. Sultanahmet'te 1882'den beri kesintisiz faaliyet gösteren Fejr İran Okulu, uzun bir süre yabancı okul statüsünde kalmış ve 1979 İslam İnkılabından sonra, İran İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne devredilmiştir. Ücretli olan her iki okulda da İran Milli Eğitim Bakanlığının sistemi ve müfredatı uygulanmaktadır. Türkçenin de öğretildiği bu okulların eğitim dili ise Farsçadır (<https://www.rajaby.com/study/turkey/> Erişim tarihi: 22.12.2022). Ayrıca Ankara'da İran menşeli Özel Ferheng İran Okulu adında bir başka okul daha bulunmaktadır. Türk öğrencilerin olmadığı, tamamen İranlılara yönelik olan bu okullar, İran'ın eğitim diplomasisi adına zayıflıklar oluştursa da Türkiye'de güçlü bir diaspora oluşturmaya çalışan İran için önemli unsurlardır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin, uluslararası eğitim diplomasisi faaliyetleri yürüttüğü bir başka kurumu ise El-Mustafa Üniversitesi'dir. İstanbul'da da bir temsilciliği bulunan El Mustafa Üniversitesi, 1979 yılında İran'ın Kum şehrinde sosyal ve İslami ilimler alanında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. 110 ülkeden otuz binden fazla öğrencinin lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim gördüğü El Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliğini 2010 yılında açmıştır. Bu üniversitenin ülkemizde birçok üniversite ile iş birliği anlaşması bulunmaktadır. Türkiye'deki üniversiteler ile ilişkiler geliştiren Temsilcilik, ortak konferanslar, seminerler, webinarlar gibi çalışmalar yapmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenci değişimi, yabancı dil öğrenme, İran'da eğitim, önyargılarla mücadele etme ve farklı kültürleri tanımaya yönelik faaliyetleri de bulunmaktadır. Temsilciliğin Farsçadan Türkçeye tercüme faaliyetleri de vardır. 2011 yılında yayın hayatına başlayan "el-Mustafa Yayınları" tarafından şimdiye kadar birçok Farsça eser Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca kurum Misbah adlı İslami düşünce ve araştırma dergisi çıkarmaktadır (<https://www.elmustafa.com.tr/kurumsal/uluslararasi-el-mustafa-universitesi/16> Erişim tarihi: 23.12.2022). Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği Dergisi adı ile çıkan bu dergi, kendisini İslami düşünce ve araştırma dergisi olarak tanımlar. Türkçe, Arapça, İngilizce olarak yayımlanan dergi altı ayda bir olmak üzere, yılda iki sayı (Temmuz, Aralık) yayımlanır. (<https://www.misbahdergisi.com/> Erişim tarihi: 24.06.2023). İlaveten öğrenci değişim programları kapsamında Meşhed Firdevsi Üniversitesi her yıl olmasa da T.C. Milli Eğitim Bakanlığı üzerinden burs programı açmaktadır (<http://abdigm.meb.gov.tr/www/iran-meshed-firdevsi-universitesi-burs-programi-duyurusu/icerik/1570> Erişim tarihi: 24.06.2023). Yukarıda da değindiğimiz gibi İran İslam Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki öğrenci değişim programları İran açısından önemsenecek bir seviyede değildir.

3.6. Uluslararası el-Huda Yayınevi: İran İslam Cumhuriyeti'nin diğer ülkelerle kültürel iş birliğini matbuat alanında geliştirmek amacıyla 1984 yılında Tahran'da kurulmuştur. Başlangıçta Afganistan, Kırgızistan Türkmenistan, Irak ve Tacikistan'da temsilcilikleri bulunurken günümüzde sadece Afganistan ve Kırgızistan temsilciliği bulunmaktadır. Yayın evi resmi sayfasında amaçlarını "dini, ilmi ve kültürel alanda önemli eserler veren şahsiyetlerin eserlerinin tercüme etmek ve

yayınlamak, İran'da yayımlanan kitapları diğer ülkelere ulaştırılmak, yerli ve yabancı yazar, çevirmen ve yayıncılara yayıncılık hizmeti vermek, dünya çapında özel ve uluslararası kitap sergilerine katılmak, uluslararası edebiyat söyleşileri organize etmek'' şeklinde belirtmiştir (<https://alhoda.ir/fa/content/id/id=123> Erişim tarihi: 18.07.2023). Türkiye'de de kitap fuarlarına katılan yayın evi bu kapsamda 1200'den fazla kitabı 25 dilde yayınlamıştır (<https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6344> Erişim tarihi:18.07.2023).

3.7. Uluslararası Ehlibeyt Kongresi-Kurultayı: İran İslam Cumhuriyeti'nin kamu diplomasisi alanında faaliyet gösterdiği en önemli organizasyonlarından biri de Uluslararası Ehlibeyt Kongresi'dir. Uluslararası Ehlibeyt Kongresi, 1991 yılında dünya çapındaki Şii şahsiyet ve düşünürlerinden oluşmuş bir kuruluştur. Kurultayın üyeleri sürekli diğer üyelerle irtibat halindedir ve dört yılda bir siyaset belirlemek ve fırsatları, tehditleri ve çözüm yollarını araştırmak için kendi çalışmaları doğrultusunda bir araya gelirler. Bu oturumlarda Müslümanların kültürel, sosyal, ekonomik ve hukuksal konumlarının iyileştirilmesi doğrultusunda kararlar alınması yanında kurultayın hedeflerine ulaşması yönünde sunulan proje ve öneriler konu edilerek tartışılır (<https://www.ahl-ul-bayt.org/tr/kurultay%C4%B1n-tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1> Erişim tarihi:18.07.2023)

Uluslararası Ehlibeyt Kongresi'nin 90 ülkede temsilciliği ve bu temsilciliklere bağlı ofisleri bulunmaktadır. Asya'da 39, Afrika'da 42, Amerika'da 18, Avrupa'da 40, Okyanusya'da 2 ofis bulunmaktadır (<https://www.ahl-ul-bayt.org/tr/kurultay%C4%B1n-tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1> Erişim tarihi:18.07.2023). Kurultayın Türkiye'de de ofisi bulunmaktadır.

Birçok sahada aktivitelerde bulunan Kurultayın yapısı ve çalışma alanları çok katmanlıdır. Kurultay; araştırma, tercüme, basım yayım ve dağıtım, soru ve şüphelere cevap, dergi, üniversitelerle ortak iş birliği, sanal canlı eğitim, kütüphanelerin donanımı, ilmi destekler ve öğrenim bursları, ilmi-kültürel geziler, mahrum ülkelerde ortak yardımlaşma sandığının kurulması, doğal afetlerde yardım ve destek, cami yapımı yardımı gibi daha birçok alanda faaliyetlerini sürdürmektedir. Kongrenin en önemli faaliyetlerinden biri bu temsilcilikler vasıtasıyla Şii mezhebine mensup öğrencileri, İran'a getirerek medreselerde Şii fıkına dayalı dini eğitim vermek suretiyle kendi ülkelerinde İran İslam Cumhuriyetine müzahir grupların oluşmasını sağlamaktır (<https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/6344> Erişim tarihi: 18.07.2023). Kongrenin resmi sayfasından edinilen bilgilere göre Kongre, ağırlıklı olarak faaliyetlerini Afrika ve Asya ülkelerinde yürütmektedir. Dergi çalışmalarının da ön planda olduğu Kongre'de, birçok dilde dergiler yayımlanmakta yine birçok dilde kitap çevirisi yapılmaktadır. Bu amaçla 128 cilt kitap Türkçeye çevrilmiştir (<https://i1.wp.com/sahipkiran.org/wp-content/uploads/2018/05/Uluslararası-Ehli-Beyt-Kongresi-Tarafından-Yayınlanan-Kitapların-Dilleri-ve-Sayıları.jpg?ssl=1> Erişim tarihi: 18.07.2023) Ayrıca basılan kitapların daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için uluslararası kitap fuarlarına katılım sağlamaktadırlar.

Kongreye bağlı olarak çalışmalarını sürdüren Uluslararası Ehlibeyt Üniversitesi de bu alanda önemli görevler üstlenmektedir. Bu üniversite özel bir eğitim kurumu olup Dünya Ehlibeyt Kurultayı tarafından 1999 yılında Tahran'da kurulmuştur. İranlı olmayan öğrencileri ve Ehlibeyt tabilerini yüksek lisans ve doktora derecelerinde yetiştirmeyi amaç edinen üniversite, öğrencilerin eğitimine önem göstermekte ve mezun olan öğrencilerin kendi ülkelerinde üniversite ve kültür merkezlerinde görev almalarını kolaylaştırmak amacıyla onlara resmî belge vermektedir. Üniversite, İslam Tarihi, Özel Hukuk, Ceza ve Kriminoloji Hukuku, İslam Kelamı, İslam İrfanı bölümlerine öğrenci kabul etmektedir. Irak, Türkiye, Yemen, Afganistan, Pakistan, Azerbaycan, Hindistan, Çin, Bangladeş ve Mali'den onlarca öğrenci bu üniversiteden mezun olmuştur.

Yapılan faaliyetlerin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi ve kamuoyu oluşturulabilmesi için Kongre, Ehlibeyt Haber Ajansı'nı (ABNA) kurmuştur. 2004 yılında haber sitesi olarak kurulan ABNA takipçi kitlesinin artmasıyla haber ajansına dönüşerek İngilizce, Arapça, Fransızca, Çince, Farsça,

İspanyolca, Almanca, Rusça, Türkçe, Azerice Urduca, Bengalce, Malayca, Endonezyaca, Hintçe, Birmanca, Boşnakça, İtalyanca ve Svahili dillerinde yayım yapmaktadır (<https://www.ahl-ul-bayt.org/tr/kurultay%C4%B1n-tan%C4%B1t%C4%B1m%C4%B1> Erişim tarihi: 18.07.2023).

3.8. Medya TV ve İnternet Haber Siteleri

İrna: 1934 yılında kurulan İRNA, İran İslam Cumhuriyeti'nin resmi haber ajansı niteliğindedir. Farsça başta olmak üzere Arapça, İngilizce, Rusça, İspanyolca, Almanca Fransızca, Urduca, Çince ve Türkçe yayımlar yapmaktadır. Ekonomi, siyaset, spor, kültür ve sosyal hayat olmak üzere İran'dan ve dünyadan birçok haberi Türkiyeli takipçileriyle paylaşmaktadır.

Tesnim Haber Ajansı: Merkezi Tahran'da bulunan Tesnim Haber Ajansı, faaliyetlerine 2012 yılında başlamıştır (www.tasnimnews.com Erişim tarihi: 24.06.2023). Resmi sayfasında kuruluş amacını, medyanın gücüne vurgu yaparak küresel medyanın, İran İslam Cumhuriyetine karşı dezenformasyonlarıyla mücadele etmek ve İran İslam Cumhuriyeti'nin tezlerini daha güçlü bir şekilde savunmak olarak açıklayan ajans, Farsça, İngilizce, Arapça, Türkçe, Urduca ve İbranice olmak üzere altı dilde yayım yapmaktadır (<http://www.tasnimnews.com/Home/Single/39457> Erişim tarihi: 24.06.2023). Ajans sosyal mecraları da kullanmaktadır (https://www.instagram.com/tasnimnews_fa/ Erişim tarihi: 24.06.2023).

Fars Haber Ajansı: 2003 yılında kurulan Fars Haber Ajansı kendisini İran'ın önde gelen bağımsız haber ajansı olarak tanıtmaktadır (<http://english2.farsnews.com/aboutus.php> Erişim tarihi: 24.06.2023). İran İslam Cumhuriyeti'nin yarı resmi haber ajansı sayılan Fars Haber Ajansı; Farsçanın dışında İngilizce, Arapça, Türkçe yayım yapmakta ve bölgesel ve küresel haberleri takipçileriyle paylaşmaktadır (<https://www.farsnews.ir/tr/> Erişim tarihi: 24.06.2023).

Mehr Haber Ajansı: Mehr Haber Ajansı da İran İslam Cumhuriyeti destekli bir haber ajansıdır. 2003 yılında kurulan bu ajans Farsça Arapça, İngilizce Kürtçe, Urduca ve Türkçe yayım yapmaktadır. Sosyal medyayı da aktif olarak kullanan ajans; ekonomi, siyaset, spor, kültür ve sosyal hayat olmak üzere İran'dan ve dünyadan birçok haberi Türkiyeli takipçileriyle paylaşmaktadır (<https://www.instagram.com/tr.mehrnews/> erişim 16.07.2023).

Ehlibeyt Haber Ajansı: Türkiye'de yayım yapan bir başka haber ajansı da Ehlibeyt Haber ajansıdır. Resmi sayfalarında kuruluşları hakkında bir bilgi bulunmayan ajansın yaptığı haberlerin neredeyse tamamı İran'la ilgilidir. Türkiye, Dünya, İslam Dünyası, Yazarlar, Ehlibeyt, Âlimlerimiz, Bilimsel Gelişmeler gibi alt başlıklardan oluşan ajansın sayfasında bütün haberlerin İran'la, İran Devrim Muhafızlarının başarısı, İran'ın teknolojiye yakaladığı başarılar gibi pozitif durumlar aktarılmaya çalışılmaktadır. Facebook ve Twiter hesabı da bulunan ajans, RSS üzerinden de takip edilebilmektedir. Ajansın Facebook hesabındaki paylaşımları internet sayfasındaki haberlerle paralellik göstermektedir (<https://www.ehlibeythaber.net/> Erişim tarihi: 17.07.2023).

Kudusgunu.com: İran yanlısı yayımlar yapan bir başka haber sitesi de <https://www.kudusgunu.com'dur>. Takipçilerini "Kudüs Günü İslam'ın Günüdür" sloganıyla karşılayan sayfa, İran İslam Cumhuriyeti yanlısı haberleri Türk takipçileriyle paylaşmaktadır. Kudüs Günü, Kudüs, Gazze, Batı Yaka, Hizbullah, Hamas, İslami Cihat, Kassam Tugayları gibi alt başlıklardan oluşan sayfanın sosyal medya hesapları yoktur. Ayrıca sayfa hakkında künye bilgileri de bulunmamaktadır (<https://www.kudusgunu.com/> Erişim tarihi: 17.07.2023).

Kudüs TV: Genel yayın yönetmenliğini Nurettin Şirin'in yaptığı Kudüs TV'nin resmi sayfasında kanalla ilgili detaylı bilgiler yer almamaktadır. 2008 yılında yayın hayatına başlayan kanalın faaliyetleri, İran İslam Cumhuriyeti'ni ve Şii milisleri destekleyici mahiyette yayınlar yaptığı gerekçesiyle 668 sayılı OHAL kapsamında 28.10.2016 tarihinde TÜRKSAT tarafından durdurulmuştur ayrıca İstanbul Bağcılardaki merkez binası polis tarafından mühürlenmiştir. (<https://www.haksozhaber.net/kudus-tvnin-yayini-durduruldu-85268h.htm> Erişim tarihi: 19.07.2023).

Kısa bir süre sonra tekrardan yayın hayatına başlayan kanal, çalışmalarına devam etmektedir.

On4 TV: Resmi sayfasında ne zaman ve kim tarafından kurulduğu hakkında bilgiler yer almayan kanal, kamuoyunda 'Caferilerin kanalı' olarak tanınmaktadır. Sosyal mercilerde Şii mezhepçiliği propagandası altından Esed'in Suriye'de, Haşdi Şabi'nin Suriye ve Irak'taki faaliyetlerine övücü yayımlar yaptığı iddia edilerek sık sık eleştiri alan kanal, KHK kapsamında terör örgütlerine destek vermek veya milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle Ocak 2017'de kapatılmış, web sitesi de erişime engellenmiştir. Faaliyetlerine tekrardan ne zaman başladığına dair resmi sayfalarında bir bilgi bulunmayan kanalın Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube hesapları da bulunmaktadır.

Kanal 12: Kanal 12 de Caferi cemaatine ait olup yerel bir televizyon kanalıdır. Kanal, On4 TV ile benzer süreçleri yaşayarak Şubat 2020 tarihinden itibaren yeniden yayım faaliyetlerine devam etmektedir.

3.9. Çeşitli Gazete ve Dergiler

Bu başlık altında zikredeceğimiz gazete ve dergiler, geçmişte aktif şekilde çalışmalarını sürdürürken zamanla odak haline gelerek faaliyetlerine son verilen ya da farklı bir isimle çalışmalarına devam eden gazete ve dergilerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu dergiler Türkiye'deki mevcut seküler düzenin baskılarından rahatsız olan, İran İslam İnkılabına sempati duyan, yeni bir yol arayışında olan kişilerin çıkardığı gazete ve dergilerdir. Ayrıca unutulmamalıdır ki İran İslam Cumhuriyeti yeni rejimin hem İran içinde kökleşmesini hem de çevre ülkelerde benimsenmesi için çalışmalarına hız vermişti. Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti'nin bu dergi ve gazetelerle ne kadar ilgilendikleri hakkında kesin bir şeyler söylemek güç olsa da birtakım yardımlarda bulunduklarını ve himaye ettiklerini söyleyebiliriz.

İstiklal: Ekim 1985 yılında yayım hayatına başlayan İstiklal Dergisi, Nureddin Şirin'in sahibi olduğu ve Ankara'da aylık yayımlanan bir İslami Siyaset ve Kültür dergisidir. İlk sayısında amacını "İçinde yaşadığımız çağı siyasi, kültürel ve ideolojik putlarıyla karartan Nemrutların ve yandaşlarının karşısına tevhid meşalesiyle dikilmek" şeklinde belirten derginin yazarları arasında devrim yanlısı İranlı yazarlar da bulunmaktadır. Çokça çeviri metinlere yer veren dergi, Kasas sure'sinin 5. ayeti olan: "Biz istiyoruz ki, mustaza'af'lara (Hak sahibi olup hakkı elinden alınmışlar) lütfedelim, onları yeryüzünde önderler ve varisler kılalım" ayetini slogan edinmiştir. Birinci sayısı Ekim 1985'te yayımlanan dergi, kısa ömürlü olmuş Mayıs 1986'daki sekizinci sayısından sonra yayın hayatına devam edememiştir (<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/574/istiklal> Erişim tarihi: 16.07.2023). İlaveten, derginin sahibi olan Nurettin Şirin, 1997 Şubatı'nda Sincan Belediyesi'nce düzenlenen Kudüs Günü programında yaptığı konuşma nedeniyle Lübnan İslami direnişi Hizbullah örgütüne üyelikle suçlanmış, yedi yılı aşkın bir zamanı zindanda geçirerek 4 Kasım 2004'te tahliye edilmiştir (<https://www.haksozhaber.net/okul/hos-geldin-nurettin-sirin-4178yy.htm>. Erişim tarihi: 16.07.2023). Ayrıca Nurettin Şirin tarafından çıkarılan bir diğer dergi de Şehadet'dir. 1985-1989 yılları arasında Ankara'da 19 sayı olarak çıkarılmıştır. Nurettin Şirin, Tevhid dergisinin Selam gazetesine dönüşmesiyle çalışmalarına devam etmiştir. Nurettin Şirin'in faaliyetlerine biraz daha eğilecek olursak yazılarında ve demeçlerinde İran'ı, Humeyni'yi ve İran İslam İnkılabı'na övgüler düzdüğünü görmekteyiz. Ayrıca, Kudüs TV'nin yayın yönetmenliğini de yürüten ve Azerbaycan'ı İsrail'le iş birliği yaptığı gerekçesiyle sık sık eleştiren Şirin, Karabağ Savaşı konusunda ise Azerbaycan'ın bu savaşı Pakistan ve İran'ın yardımları sayesinde kazandığını belirtmiştir (https://www.tv5.com.tr/sirin-karabag-savasi-iran-ve-pakistanin-destegi-ile-kazanildi#google_vignette Erişim tarihi 17.07.2023).

Şura: 5 Ocak 1978'de yayın hayatına başlayan Şura, haftalık faaliyetlerini sürdürmüş ve 30 Ekim 1978'te kırk birinci sayısı ile sona ermiştir. Sebül dergisinden gelen isimler tarafından neşredilen dergi, kısa süren yayın hayatında gündemdeki tartışmalar içerisinde etkili bir şekilde yer almıştır. Düşünce dergisi kaynaklı İslamcı gelenekten yola çıkmıştır. Şura gazetesi denilince akla gelen isimler, Yılmaz Yalçınar (Abdullah Birisi), Selahaddin Eş Çakırgil, Mekki Yassıkaya ve Ömer Yorulmaz'dır. Şura kapandıktan sonra ekip, gazetenin adını Tevhid'e çevirir ve gazete bu şekilde yayımlanmaya başlar. Lakin bu gazete de uzun ömürlü olmamıştır (<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/63/sura> Erişim tarihi: 16.07.2023).

Tevhid: Haftalık siyasi bir gazete-dergi olan Tevhid, Aralık 1978'de yayın hayatına başlamıştır. Otuz ikinci ve son sayısı Ağustos 1979'da yayımlanmıştır. İran, Pakistan başta olmak üzere yurtdışındaki İslami hareketler, dergi tarafından yakından takip edilmiştir. Dergi bünyesinde emperyalizme, Kemalizm'e, çokça, yüksek sesli tepki gösterilmiştir. Yayımlandığı dönemde 40.000 tiraja ulaşmıştır. Ali Bulaç, Hüsnü Aktaş, Beşir Eryarsoy, Selahaddin Eş Çakırgil dergide öne çıkmış olan yazarlardır (<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/62/tevhid> Erişim tarihi: 16.07.2023). Günümüzde de www.tevhidhaber.com internet sitesi benzer başlıklarla faaliyetlerine devam etmektedir (Erişim tarihi: 17.07.2023).

Davet: İhsan Çakır, Mehmet Coşkun yönetiminde Aylık İslami Siyaset ve Kültür Dergisi olan Davet dergisi 1990 yılında 8 sayı olarak yayımlanmıştır. Kendisini Hizbullahi Dergi olarak tanımlayan dergi, içeriğinde siyasi, sosyal ve dini konuları kapsayan yazılara sahiptir (<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/196/davet> Erişim tarihi: 16.07.2023).

Aşura: Aylık Ehl-i Beyt Kültür ve Sanat Dergisi olan Aşura 1989-1993 yılları arasında Durmuş Gölcük öncülüğünde 21 sayı olarak Çorum'da yayımlanmıştır (<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/449/asura> Erişim tarihi: 16.07.2023).

1.10. Kitap ve Yayıncılık

Gazete ve dergi alanında olduğu gibi kitap ve yayıncılık alanında da önemli çalışmalar yürütülmektedir. Dört Kapı Yayınları, 12 İmam Yayınları, Ahlubeyt Yayınları, Kevser Yayınları, Önsöz Yayınları, Asr Yayınları, Feta Yayınları, El Mustafa Yayınları, İmam Rıza Dergâhı Yayınları, Mir Yayınları ve Kalender Yayınları bu alandaki başlıca yayınevleridir. Bu yayınevleri, İslam İnkılabını öven, İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojilerini yansıtan ya da Şiilik inancı temelinde konular işleyen yüzlerce kitap neşretmişlerdir. İran İslam Cumhuriyeti'nin en üst makamında bulunan Ayetullah Seyyid Ali Hamaney'in kitapları da Feta Yayınları tarafından neşredilmektedir. Elbette bu yayın evlerini tamamen İran destekli yayın evi olarak görmek doğru olmayacaktır fakat bu yayın evlerinin neşrettikleri kitapların büyük çoğunluğunun İran ve Şiilik inancı temelinde olduğu da bir gerçektir.

3.11. Türkiye İranlılar Hayır Derneği: İran İslam Cumhuriyeti adına Türkiye'de önemli diaspora alanı oluşturan bir başka kurum ise 1946 yılında İstanbul'da kurulan Türkiye İranlılar Hayır Derneği'dir. Dernek, resmi sayfasında kuruluş amacını 'Türkiye'deki İranlılar arasında hayır işleriyle ilgilenmek, geçimini temin edemeyen fakirlere maddi yardımlarda bulunmak, İran'a yerleşmek üzere dönmek isteyen muhtaçların seyahat masraflarını karşılamak ve fakir hastaların tedavi masraflarını temin etmek' şeklinde açıklamıştır (<https://www.tihd.org/index.php/hakkinda/kurulus> Erişim tarihi: 20.07.2023). Elbette derneğin gayri resmi faaliyetleri daha eski dönemlere dayanmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında İstanbul'da azımsanmayacak sayıda İranlı nüfusu bulunuyordu. Derneğin, resmi sayfasından edindiğimiz bilgilere göre dernek bu alanda önemli tecrübelerle sahiptir. 2022 faaliyet raporunda ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunduklarını ve üniversite öğrencilerine burs verdiklerini belirten dernek, T.C. Mehmetçik Vakfına da yardım yaptıklarını beyan etmişlerdir. Dernek, İstanbul Fatih'te bulunan Valide Han Mescidi adlı camiye ve İstanbul Üsküdar'da bulunan Seyyid Ahmet Mescidi ve Kabristanı'nı da himaye etmektedir. Bu iki

caminin ve kabristanın bakım ve onarım işleri giderleri bu dernek tarafından karşılanmaktadır (<https://www.tihd.org/index.php/hakkinda/faaliyet-raporlar> Erişim tarihi: 20.07.2023). Dernekte alanında uzman doktorlar tarafından sağlık hakkında da bilgilendirme toplantıları yapılmaktadır (<https://www.tihd.org/index.php/etkinlikler/sag1-k> Erişim tarihi: 20.07.2017). Dernek ve yukarıda isimleri zikredilen camiler, İstanbul'da yaşayan İranlıların önemli toplanma ve etkinlik merkezleridir. Bu camilerden Valide Han Camii halk arasında İranlılar Mescidi olarak da bilinir. Yukarıdaki satırlarda bu camii hakkında basında çıkan haberleri verdiğimiz için tekrar etmiyoruz.

Üsküdar'da bulunan Seyyit Ahmet Deresi Kabristanı da hayatlarını kaybeden İranlıların defnedildiği bir kabristanlıktır. Türk edebiyatının çınarlarından, İran edebiyatı ve kültürü alanında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Abdulkaki Gölpınarlı'nın mezarı da bu kabristanlıkta yer almaktadır (<https://www.tihd.org/index.php/yasam-cizgileri/23-abdulkaki> Erişim tarihi: 20.07.2023).

3.12. Turizm: İran'ın dünyanın en eski uygarlıkları arasında yer alması, çeşitli iklime, çok sayıda turistik ve tarihi yerlere sahip olması turizm açısından kendisini avantajlı bir konuma taşımaktadır. 2023 yılının ilk yedi ayında 2 milyon 970 bin kişinin ziyaret ettiği İran'da (<https://www.tasnimnews.com/tr/news/2023/10/23/2976823/iran-a-yabanc%C4%B1-turist-say%C4%B1s%C4%B1nda-y%C3%BCzde-26-art%C4%B1%C5%9F#:~:text=%C4%B0ran'%C4%B1%202022%20y%C4%B1%C4%B1n%C4%B1n%20ilk,milyon%20970%20bin%20ki%C5%9Fiye%20ula%C5%9Ft%C4%B1> Erişim tarihi 20.12.2023) UNESCO, 21 yeri Dünyanın Uygarlık Mirası olarak tanımlayarak listeye eklemiştir. (<https://turkey.mfa.gov.tr/GeneralCategoryServices/10794> erişim 22.12.2022). İran'da Çok sayıda tarihi, turistik ve doğal güzelliklerin bulunması ayrıca İran para biriminin diğer para birimleri karşısında oldukça düşük olması İran'ı turizm açısından bir cazibe merkezi yapmaktadır. İki ülkenin karşılıklı 90 günlük vize muafiyeti anlaşması iki ülke arasındaki turizm faaliyetlerini canlandırmıştır. Buna binaen çok sayıda İranlı turizm firması ve acentesi özellikle büyük şehirlerde şubeler açarak Türk turistleri İran'a götürmekte uygun fiyatlara tur paketi hizmetleri sunmaktadırlar. Ayrıca Erzurum ve Trabzon'da bulunan konsoloslukları aracılığıyla bu şehirlerde artan İranlı nüfusu, bölge halkında İran'ı görme isteği uyandırmıştır. Bu vesileyle özellikle Türkiye'nin doğu şehirlerinden İran'a giden otobüs ve minibüs seferlerinde ciddi artışlar olmuştur.

3.13. Yemekler: Kamu diplomasisi alanının bir başka ayağını da gastronomi yani gastro diplomasi oluşturmaktadır. Tayland, ülkedeki yaygın fuhuş sektörü ile bozuk olan imajını gastronomi ile aşmaya çalışarak gastronomiyi, kamu diplomasisine uygulayan ilk ülkedir. Taylan'dın girişimlerinden sonra diğer ülkeler de kendi lezzetlerini uluslararası arenalarda tanıtmaya önem vermeye başladılar. Bu amaçla hükümetler, özel ve devlet iş birliği ile dünyanın birçok şehrinde restoranların ve kahvaltı salonlarının açılmasını teşvik ederek kendi lezzetlerinin tanıtılmasına öncü olmuştur. Son yıllarda, ülkemizdeki İranlıların sayısındaki artışa bağlı olarak Türkiye'de de özellikle büyük şehirlerimizde İranlılar tarafından işletilen ve İran yemeklerinin sunulduğu restoranlarının sayısı çoğalmakta ve bu restoranlara Türk müşterilerin ilgisi de günden güne artmaktadır. İstanbul'da bulunan Reyhun Restaurant, Damo Restaurant, Asuman Restaurant, Sudi Restaurant, Restaurant Shahrzad, Kraliçe Restaurant ve Cafe, Gilan Café and Restaurant, Mojgan Persian Restoran gibi restoran ve kafeler İstanbul'da hizmet veren İran menşeli kafe ve restoranlardır. Türkiye'nin farklı şehirlerinde de İran menşeli restoranlar bulunmaktadır.

SONUÇ

Kamu diplomasisi, kısaca ülkelerin askeri güç kullanmadan elde etmek istediklerini diğer ülkelere ya da gruplara gönüllü olarak kabul ettirmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu amaçla ülkeler kamu diplomasisi alanına önem vererek bu alana büyük bütçeler ayırmaktadırlar. Bu alana ABD, Avrupa

Birliği Ülkeleri ve Sovyetler Birliği öncülük etmiş olsalar da günümüzde kısmen belli bir ekonomik güce ulaşmış, çevresindeki ülkeleri etkileme kapasitesine sahip, bölgesel güç sayılan Türkiye ve İran gibi ülkeler de kamu diplomasisi alanında faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Konumuz olan İran İslam Cumhuriyeti 1978 İslam İnkılabından sonra dış politikasını tamamen değiştirmiş, Şiiliği önceleyen bir dış politika benimsemiş, böylelikle kendini Müslüman Şii dünyasını lideri olarak görmüştür. Dış politika amaçlarına ulaşmak için İslami Kültür ve İlişkiler Kurumu'nu (*Sazman-ı Ferheng ve İrtibatat-ı İslami /ICRO*) ve bu kuruma bağlı alt kurumları kurmuştur.

Bu çalışmamızda İran İslam Cumhuriyeti'nin, Türkiye'deki kamu diplomasisi faaliyetlerini incelemeye çalıştık. Pek çok noktadan konuyu irdelemeye gayret ettik. Birçok alanda Türkiye'de kamu diplomasisi yürüten İran İslam Cumhuriyeti'nin kanaatimizce çok da başarılı olduğunu söyleyemeyiz. İran'ın biz Türklerdeki imajı genel kabule göre çok da olumlu olmadığı yönündedir. Şiiliğin İslam'ın bütünlüğüne zarar verdiği anlayışı, geçmişte Şii Fatimilerin, Abbasilere ve Selçuklulara karşı Haçlılarla kurdukları ittifaklar, Batınlık faaliyetleri, Safevilerin Osmanlıya karşı Harsburg Hanedanlığıyla giriştikleri ittifaklar, İran'a karşı olumsuz algılarımızın başlıca nedenleridir. Ayrıca günümüzde birçok Arap ülkesi, İran İslam Cumhuriyeti'ni, Şii Hilali kurma gayesinde olduğu gerekçesiyle temkinli yaklaşmakta ve kendi ülkeleri için bir tehdit olarak görmektedir.

Türkiye'de kamu diplomasisi alanında birçok faaliyette bulunan İran İslam Cumhuriyeti'nin en etkin olduğu alan Caferi vatandaşlarımız üzerinden Şiilik çalışmalarıdır. Caferi vatandaşlarımızla mezhepdaş olan İran İslam Cumhuriyeti, geçmişte olduğu gibi Caferi vatandaşlarımızla yakın temaslar kurmak suretiyle bu avantajını kullanmak istemektedir. Ayrıca toplumumuzun bir parçası olan Caferi Cemaatinin bazı ihtiyaçlarının Türkiye Cumhuriyeti tarafından yeterince karşılanmaması bu cemaati İran İslam Cumhuriyeti'nin etkilerine maruz bırakmaktadır. Bu ihtiyaçların en başında Caferi Cemaatinin din hizmetlerini karşılayacak din okullarının ve yetişmiş din adamlarının olmayışıdır. Caferiler, bu ihtiyacı karşılamak için öğrencilerini İran'a göndermekte bu da giden öğrenciler için birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Eğitimini tamamlayan öğrencilere de potansiyel 'İran ajanı' gözüyle bakılmakta 'İran yanlısı güvenilmez kişiler' yakıştırması yapılmaktadır. Oysa Caferilerin bu ihtiyacı Türkiye içinde karşılanmalı ve bu öğrenciler de bu yakıştırmalardan kurtarılmalıdır. Böylelikle İran'ın Türkiye'deki Caferiler üzerindeki etkisi azaltılmış olur. Aksi takdirde İran'a eğitim için kaç öğrencinin gittiği ve giden öğrencilerin ne tarz propagandalara maruz kaldığının tespiti güç olacaktır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak İran İslam Cumhuriyeti'nin kamu diplomasisi alanında Türkiye'de başarılı olduğunu söylemek güçtür. Bu durum yukarıda bahsettiğimiz nedenlerin dışında günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nin yapısından da kaynaklanmaktadır. Dünyadan yalıtılmış, Şii mezhebinin önceleyen, teokratik bir yapıya sahip, mollaların yönettiği, hak ve özgürlükler başta olmak üzere birçok konuda Türkiye'nin oldukça gerisindeki İran İslam Cumhuriyeti'nin biz Türkler açısından bir cazibesi yoktur. Eğitim, iş ya da başka nedenlerle olsun İran'dan Türkiye'ye yerleşenlerin sayısı azımsanmayacak sayıdaiken tersi bir durum söz konusu değildir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akçadağ, E. (2010). Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi. <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf> (Erişim Tarihi: 19.11.2022).
- Albayrak, A. (2008). Dini Gruplar Bağlamında Cefreilik. *Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 111-128
- Bayram S. (2007). Şii Ekseni Tartışmaları ve İran. *Avrasya Dosyası*, 13(3), 37-63.
- Efegil, E. (2012). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 53-68.
- Ekşi M. (2017). İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik-Şiilik-Temelli Kamu Diplomasisi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 46-66.
- Ünal Erzen, M. (2012). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Nye, Joseph, S. (2005). *Yumuşak Güç*. Ankara: Elips Kitap.
- Kalın, İ.(2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions Journal of International Affairs*, XVI(3), 5-23.
- Kırca E. (2020). Osmanlı – İran Resmî Yazışmalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik Mezhebine Yaklaşımı (1736-1746). *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 392-408.
- Öçal Ş. (2018). *İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı: Kültür ve Dil*. ANKASAM Bölgesel

Araştırmalar Dergisi, 2(2), 46-68.

Sancar, G.A. (2012). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Saray M. (2006). *Türk İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Banaz, Ş. (2018). Türkiye’de Ca’ferîler. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 29-62

Şahin, M. & Seyedi Asl, S. (2020). İran Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Kullanımı. *Ortadoğu Etütleri*, 12(1), 154-181.

Öçal, Ş. (2018). İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı: Kültür ve Dil. *ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 46-68.

Uygur, H. (2012). İran ve Arap Baharı. *SETA Analiz*, 52(6), 4-27. https://file.setav.org/Files/Pdf/20121122110322_seta-iran_ve_arap_bahari.pdf (Erişim Tarihi: 27.04.2024).

Yeğin, A. (2017). İran’ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları. *SETA 2017*, İstanbul. <https://books.google.so/books?id=AcZUDwAAQBAI&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (Erişim Tarihi: 03.12.2022).

<https://www.tuicakademi.org/iran-egitim-sistemi-isbirligi-ihhtimali/> (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/574/istiklal> (Erişim Tarihi: 16.07.2023).

<https://www.instagram.com/tr.mehrnews/> (Erişim Tarihi: 16.07.2023).

<https://www.haksozhaber.net/okul/hos-geldin-nurettin-sirin-4178yy.htm> (Erişim Tarihi: 16.07.2023).

<https://www.ehlibeythaber.net/> (Erişim Tarihi: 17.07.2023).

<https://alhoda.ir/fa/content/id/id=123> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).

<https://i1.wp.com/sahipkiran.org/wp-content/uploads/2018/05/Uluslararası-Ehli-Beyt-Kongresi-Tarafından-Yayınlanan-Kitapların-Dilleri-ve-Sayıları.jpg?ssl=1> (Erişim Tarihi 18.07. 2023).

<https://fb.watch/ISLPB3FEXD/www.zevnebiye.com> (Erişim tarihi: 17.07.2023).

<https://www.elmustafa.com.tr/kurumsal/uluslararası-el-mustafa-universitesi/16> (Erişim Tarihi: 23.12.2022).

<https://turkey.mfa.gov.tr/GeneralCategoryServices/10795> (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

<https://camer.igdir.edu.tr/haber/iran-buyukelcili-ki-kultur-mustesari-mahmut-sitkizade-merkezimizi-ziyaret-etti> (Erişim Tarihi: 20.12.2022).

<https://www.fomer.ir/> (Erişim Tarihi: 19.12.2022).

<https://www.irankulturmerkezi.com/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 20.12.2022).

<https://www.ankasam.org/iran-askeri-doktrininde-dusman-kavrami/> (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/300-cami-iran-emrinde-39008429> (Erişim 14.12.2022).

<https://www.timeturk.com.tr/2008/12/16/iran-in-turkiye-de-kac-camisi-var.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2022).

<https://serbestiyet.com/serbestiyet-in-english/ozel-haber-devlet-korosu-sanatcisi-kerbela-icin-mersiye-okudu-caferiler-bolundu-100245/> (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/138771/-turkiye-iran-ticaret-hacminde-iki-ulkenin-kararli-yuruyusuyle-30-milyar-dolara-ulasacagiz-#:~:text=19.07.2022,7%2C5%20milyar%20dolar%C4%B1%20yakalad%C4%B1k> (Erişim Tarihi: 05.12.2022).

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 05.12.2022).

<https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/> (Erişim Tarihi: 22.11.2022).

<https://www.voaturkce.com/a/beyrut-ta-abd-askerlerini-hedef-alan-saldirinin-30-yildonumu/1775522.html> (Erişim Tarihi: 23.11.2022).

<https://www.tasnimnews.com/tr/news/2023/10/23/2976823/iran-a-yabanc%C4%B1-turist->

[say%C4%B1s%C4%B1nda-y%C3%BCzde-26-art%C4%B1%C5%9F#:~:text=%C4%B0ran'%C4%B1%202022%20y%C4%B1%C4%B1n%C4%B1n%20ilk,milyon%20970%20bin%20ki%C5%9Fiye%20ula%C5%9Ft%C4%B1](#) (Erişim Tarihi: 20.11.2023).